

RÉVÉSZ MIHÁLY:
**A MAGYARORSZÁGI
MUNKÁSMOZGALOM
TÖRTÉNETE**
(1867—1913)

BUDAPEST, 1913.
Népszava KönyvKereshedés Kiadása. VIII, Conti-utca 4

Világosság könyvnyomda r.-t., Budapest, VIII., Conti-ntca 4. szám.

*A múlt ködében,
Mint mécsvilág a láthatáron
— Olyan ez most, mint régi álom —
Föl-föltűnik a küzdők kis csapatja,
Alig hogy él s a szárnyát bontogatja;
Kevesen vannak, ám hős mindenik,
Bíznak, hogy a nagy célt elérhetik
S mennek kevélyen...*

Csizmadia.

A régiek és az újak.

(A szocialista küzdelem nehézsége.)

Történetet író számára nem lehet szebb és egyúttal nehezebb föladat, mint az, hogy áttekinthető képét adja a tizenkilencedik század és ennek is csak egy-két évtizede azon eseményeinek, amelyekkel a világtörténelem porondjára lép a negyedik rend, a proletariátus. Ami különösen ebben a szerény füzetben a mi munkánkat nehezíti és széppé teszi, az nemcsak a kezdés szépsége és nehézsége; hanem az, hogy majdnem félszázadnyi idő eseményeit nézzük és a negyvenöt-ötven esztendőnek úgyszólván csak utolsó, hozzánk legközelebb eső ötödével vagy harmadával volna lehetséges a kimerítő foglalkozás — a tanulságokat és az eredményeket nézvést —, de ez a harmad vagy még inkább ez az ötöd (az utolsó két évtized és különösen a legeredményesebb, legfontosabb és legszebb utolsó évtized) annyira közel van hozzánk, hogy a tolinak akadoznia kell. De szeretjük ezt a munkát: agitációs iratnak is látjuk. Lehet-e stílussal fönségesehh, ékesszólással remekebb agitációt folytatni, mint azzal, hogy: ime, így meg így harcoltak a mi harcaink előtt, ezek meg ezek az események, ezek meg ezek az eredmények lettek a tiz-tizenöt esztendő ilyen meg olyan munkájából?

Nem kell magyarázkodnunk, már a következő sorok magyaráznak: látjuk és értékeljük annak a munkának a súlyosságát, amit az első évtizedek hősei

végeztek. A magyar állapotok készítették őket a munkára, az ország gazdasági viszonyai lökték őket a porondra — de nélkülük a kilencvenes esztendő két kézzel is hadakozó katonáinak az utat kellett volna törniök! Nem most írjuk először, hogy akkor, a kezdet kezdetén, a hetvenes esztendőkből szocialistának lenni, harcos pártembernek lenni: egyenlő volt az önfeláldozással. Ipartalan országban, dúló közjogi harc közepeit bigott emberek előítéleteivel kellett megküzdeni, birkózni közönyösséggel és a hatalom embereivel és védekezni, egyre csak védekezni a rágalmak ellen. A sok-sok vita, ütközet, háború, hadjárat után a kilencvenes esztendő végé felé már csak egy-egy roham kellett, hogy a munkásmozgalmra nyelvet öltő és tüzet okádó sárkánynak mind a hét feje egyszerre essék a porba: már színiöbön volt a kiáltozás az idegen izgatok ellen, halkult az a vád, amely a mindenáron való rombolásról szólt, a haza és a vallás ellenségei, az istentelen és hazátlan bitangok nem egyszer politikai küzdőtársakká váltak; a sztrájkotokban már nem látták a naplopót és a vad-sovének is tudták, hogy a szocializmusnak van, van gyökere Magyarhonban. A kezdet éveiben a nagyobbik munka nem is annyira a párt építése lehetett, a támadás, mint az előítéletek döntögetése, a védekezés. Az elődeink ültettek, plántáltak, természetettek, öntöztek, ápoltak* dolgoztak, fáradtak, kidőltek: — a magyar züllöttség talajában nem nőhetett tölgy, egy-két színes virág csak. De a talajt ők készítették elő, minden tiszteletünk, minden szeretetünk és minden hálánk az övék. Ők hirdették azt a fölháborítóan forradalmi ígét, hogy a munkás is ember szociálpolitikát, munkásvédelmet, munkaidő-rövidítést, munkásbiztosítást ők követeltek, a munkásbetegségélyezést a maguk erejéből ők is csinálták meg, ők teremtették a magyar viszonyok között formát a szervezkedésre, a munkásköveteléseket ők tartották napirenden, adtak pártkeretet és lapot, ők hangoztatták, fogyni nem akaró erélyességgel, az általános választójog szükségességét, a munkásságnak ehhez való jogát. Úttörők voltak, a munka nehezebbik része az övék. Az utánuk következőké, a miénk a szebbik.

(A negyvenes évek forradalmi. A pesti kommunisták. Táncsics. A Munkások Újsága. A nyomdászok árszabálya. Az abszolutizmus. Táncsics „szocialista“ könyvei. A forradalmár Táncsics.)

Az ország gazdasági viszonyainak a változása tette szükséggé, elkerülhetlenné, hogy meginduljon Magyarországon is a munkásmozgalom. Nehéz volna esztendő tálalni a mozgalom tulajdonképpen való megindulása számára. A Nyugaton a negyvenes esztendők forradalmi adtak keretet a föltörekvő polgárság uralmának. Nálunk faji harc lett a forradalomhói és két évtizedes abszolutizmus tiltotta a lélekzést is, nem hogy a polgárság az uralkodást reklamálhatta volna, nem hogy a polgárság uralma kapitalizmust, gyáralapítások munkásmozgalmat teremthettek volna. A negyvenes esztendők forradalmi a külföldön is, a forradalmi idők hónapjaiban Magyarországon is adnak szocialista gondolatokat. A Kommunista Kiáltvány 1848 eleje körül jelent meg, Pesten a forradalom napjaiban van már Kommunista Kör, megjelent már az ekkor kommunista Birányi Ákos Köztársasági Kátéja. Mindannyian tudjuk, hogy a forradalmi pestbudai nép március 15-én hogyan szabadította ki a szabadgondolat üldözöttjét, Táncsics Mihályt, aki (jegyzí meg róla egy történetíró) könyvei miatt „mint szocialista került börtönbe“. Táncsics kiszabadulta után két héttel, április elején Munkások Újsága címen munkáslapot indított, nem annyira az ipari munkásságnak, hiszen ilyen alig is Amit, mint inkább a parasztságnak. Nem volt ez szocialista újság, Táncsics sem volt szocialista, nem is lehetett, de a lapja meg a könyve százát és százát fejtegeti a szocialista gondolatoknak. Bebelisnek és kommunistának hirdetik a munkásság apostolát, kis liija, hogy a szabadság nemzeti kormányja is börtönbe nem dugja. A lapját így is megölték; de nem ölhették meg a népszerűségét, az eszméit, a gondolatait; ezek föl támadtak újra. A munkásság e félszázadon át volt apostolának az újjáalakulni készülő Magyarország lázas napjaiban végzett munkája a legnehezebb úttörés volt. Az idegen járom lerázása után a szabadnak és alkotmányosnak látszó élet legelső napjaiban követeli a mindenki

számára való választójogot, a népoktatás államosítását, a progresszív adózást, a vallásnak magánügygyé nyilvánítását, mintha nemzetközi szocialista lett volna: a többi nép szabadságát is, a sovinszta harc napjaiban is szinte a munkásság külön osztályhelyzetéről beszél. A hatóságok, a vármegyék fölzudulnak ellene és ő az első közülünk, akire rámondták, hogy megmételje a nép becsületes lelkét. Nem volt kauciója, mert a szabadság hazájában már akkor is kaució kellett a gondolat terjesztéséhez, a lapja, a munkások lapja nem jelenhetett meg. Elvégezte a munkáját.

Az ipari munkásság megmozdulásáról nem lehet beszélnünk. Nem volt ipar és nem volt ipari munkásság. Csak a nyomdászok, akiket igazán fölszabadított a szabad sajtó, indítottak mozgalmat — bérmozgalmat 1848-ban! —, és a nemzeti élet első napjaiban, éppen az akkor szerkesztő és nyomdatulajdonos Táncsics segítségével, a kormány beleavatkozásával, a városi tanács szentesítésével az esztendő nyarán munkarendet, árjegyzéket (most így mondjuk: árszabályt) teremtettek a nyomdai iparban; sztrájkjal is fenyegetődtek, de erre nem került sor; ugyanekkor*, ezt megelőzően Bécsben és követően Berlinben is volt ugyancsak a nyomdai ipar munkásainak ugyanilyen mozgalmuk. Az árszabály megkötése után a nyomdászok meleg hangon mondtak köszönetét „Táncsics Mihálynak, az igazlelkű népbarát-nak, ki mindenütt közreműködik, ahol a proletariátus szenvedéseinek enyhítéséről van szó“. 1861-ig nem volt azután mozgalmuk.

De nem is lehetett mozgolódás semilyen. Negyvennyolc és negyvenkilenc viharai után halotti csönd borult az országra, az abszolutizmus, a mozdulhatatlanság csöndje. Romokban hevert az ország és csak terv születhetett, csak szitok és átok kelhetett, de mozgalom és sereg nem indulhatott az elnyomók ellen. Amikor a hóhérok elvégezték a tömeges gyilkosság undok munkáját, a spiclik még irtózatosabb uralma következett. Apát fiú, testvér testvért elad, — jutalmat kapott az árulkodó, teltek a börtönök és a bujdosó Táncsicsot is a spiclik hada környékezi. A fáradhatatlan, a külföldön sokat tanult és tapasztal-

talt agitátor az ezer veszedelmek napjaiban sem marad veszteg; mutatkoznia nem lehet, de a padláson, a pincében, a rejtkehelyen, görnyedten, koplalva dolgoznia lehetett. Amikor halálra keresték, három szocialista-izü könyvön dolgozott, amelyeket már maguk a címeik is jellemeznek. „Mi a tulajdon?” — ez az egyik munkájának a címe, „Kik a vörös republikánusok és mit akarnak?” — ez a másodiké, a harmadik könyvének meg pláne ilyen címet adott: „Mi a szocializmus és mi a kommunizmus?” A Tánicsics szocializmusa távol áll a mai szocializmustól; de föltétlenül felejtethetlen érdeme, hogy a nép számára, ha nem is rögtönös olvasásra és követésre, itthon legelsőnek ő írt a szocializmusról és hogy olyan körülmények között és akkor írt, amikor Magyarországon még meg sem lehettek az előföltételek semmiféle szocialista mozgalom számára. Az írásainak, a tanulmányozgatásainak, a magányában való társadalombölcészkedéseinek annyiban mégis nagyon kell bennünket érdekelniök, mert egynéhány esztendő múltán, amikor már lehetett küzdeni, a szocialisták között, sőt a szocialisták élén van, szerkesztője az első magyarországi szocialista újságnak és évtizedek múltán is, aggastyán-korában is fölkeresi még a szocialisták újságját a cikkeivel. Amikor már lehetett küzdeni!... Tánicsics nem is várta meg ezt. Csak egy kicsit hallgatott el az abszolútizmus fenyegetődzése, 1857-ben már kimerészkedett a rejtkehelyéről. Újra tett-vett: — forradalmi kátét írt, tanácsokat arra, hogyan lehet és kell forradalmat kezdeni még ostromállapotban is, hogyan kell a Habsburgok elűzését megkezdeni. A pesti diákok a március 15-ikét akarták megünnepelni 1860-ban, Tánicsics készült erre, az összeesküvését egyszerűen megtudta a hatóság, elfogják, az ügyész halált kér a fejére, tizenötévi súlyos börtönbüntetést mérnek rá, hét esztendőt megint börtönben tölt. De nem az az ember ő, aki megnyugszik. A kiegyezés kegyelmet hoz a számára is, a börtönben megvakult, de kiszabadulta után megint csak ő szerkeszti a leg-radikálisabb, a legforradalmibb lapot.

1867-1890.

(A kiegyezés után. Új élet Magyarországon. A munkásmozgalom kezdetei. A nyomdászok, a cipészek. Schulzeisták és lassalleánusok. Hrabie, Viola. Gyűlés Pozsonyban és Budapesten. Az első program. A Typographia, az Arany Trombita. Szocialista képviselőjelölt. Munkáslapok. Sztrájkok. A munkáskérdés a képviselőházban. A külföldiek. A kommün. A hűtlenségi por.)

1869-ben volt ez, de ekkor már volt munkásmozgalom Magyarországon is.¹ Majdnem két évtizedes abszolutizmus és nemzeti passzív rezisztencia után, 1867-ben megtörtént a nagy kibékülés: a király elfelejtette a detronizálást, a nemzet meg az aradi tizenhármat és a társaikat. Az ország megkapta a nagy elégtételt, az alkotmányt és sokáig vége volt minden komoly forradalmi mozgalomnak. „Törvényesen koronázott király ül Magyarország királyi székén — sóhajt föl az Andrássy-kormány megalakulásakor Ghyczy Kálmán, aki rettenthetetlen fegyvertársa volt Tisza Kálmánnak az ellenzékieskedésben —, Magyarországnak alkotmánya van, felelős minisztérium vezeti kormányzatát, országgyűlés alkotja a törvényeket..., az országgyűlés állapítja meg az ország költségvetését és szavazza meg évről-évre az adót, a sajtó a törvény oltalma alatt áll..., haladás, élénkebb mozgalom tapasztalható az ország számos vidékén, a társulatok, ipar és kereskedelem terein.“

A közjogi ellenzék méltán sirhatott, a kormány többsége nagy volt, de azért a Ghyczy megállapítása helyénvaló: haladás, élénkebb mozgalom volt tapasztalható. Kémek nem lesnek be az ablakon, az adót nem vasalják be erőszakkal, az ország pénzét nem viszik ki más országba, nem tömik vele ellenséges indulatú hivatalnokok ezreit, a közbiztosság normális: megindulhatott a polgári élet. Nem kellett félni a pénzt, elmúlt az az idő, amikor negyed esztendő alatt három és fél százezer esetet jegyzett föl a bűnügyi

¹ „Szocializmus“, V.: 25. s. köv. old.: „Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből, 1869.“

statisztika (mint 1856 novemberétől a következő esztendő januárja végéig). Letarolt volt az ország, pénztelen, ipartalan, dolgos emberek nélkül való eleddig. A kiegyezés most békét és biztosságot jelentett. A kormány nagy többsége és — magyar értelemben vett — liberalizmusa, a kormány sajtójának a békéről meg a politikai és gazdasági élet biztosságáról hangoztatott kijelentései megnyugtatóan, bátorítóan hatottak az üzlet, a pénz, a vállalkozás világában. Statárium vagy kínos kihallgatás-sorozat nem várt az emigráltakra, akik elszakadtak a családjuktól, a környezetüktől, a foglalkozásuktól és külföldön dolgoztak; haza jöhettek, itthon lehettek nyugodalomban. Haza jöhetett az a sok száz munkás, életrevaló magyar, aki nem a büntetés, a katonáskodás elől menekült, hanem az éhezés és a nyomorúság elől, merthogy itt a jó munkást nem foglalkoztathatták, tisztességesen nem fizethették, hiszen alig volt vállalkozás, munkálkodás. A külföldi üzleti élet emberei aranybányának tekinthették Magyarországot a rend helyreállta után; mezőgazdasága már ismert volt és ismert volt az is, hogy amennyire gazdag természeti kincsekben, egyszersmind annyira elhanyagolt és még inkább annyira kihasználható. Könnyű a következtetés, hogy exportra gondolt mindenki, amikor a magyarországi búzára, marhára, vasérc-készletre gondolt; vízi hajtóerőben bővelkedett az ország; a kelethez, a Balkán-államokhoz vezető kapunak látszott Pozsony is, Orsóvá is; be kellett hát jönnie annak az idegen pénznek, annak az idegen, itt még nem ismert munkakedvnek és velük annak az idegen munkástábornak is. Az idegen tőkének, de már az idegen hangoknak is meg kellett mozgatniok a magyar tőkét is. Eddig itt nem tapasztalt láz fogta el az országot; a vállalkozás láza, a pénzforgatás láza, a dolgoztatás láza. (Közvetlenül a kiegyezés után, 1867 szeptember 15-én alakul meg az új Országos Iparegyesület.) Pénzintézetek, üzletek, nagy ipartelek keletkeznek, gyárak, malmok, vasutak épülnek, az építéshez, a gyárakba, a malmokba munkások kellenek. A hatvanas esztendőök vége felé már kezd meglenni a lehetősége a munkások nagyobb tömegben való együtt dolgozásának, ami nélkül ered-

ményes szervező munka nem is képzelhető; már nagy munkásosztály van kialakulóban.¹

Ha mégis, pontosan, esztendőket kellene megjelölnünk a kezdésre, 1869-cel kezdenők; mozgolódások, lapalapító, egyesületalakító kísérletezések, a szervezkedésre, az egyesülésre való fölhívások voltak 1869 előtt is, de mozgalom nem lehetett, mert nem volt proletariátus. Ezeknek a kezdeményezéseknek meglehetősen nagy már az irodalmuk is, a magyar munkásmozgalom egy korszakáról sem Írtak annyit, mint az első esztendőkről, — a részletekre éppen ezért nem is kell kitérnünk. Hatvanhét után el kellett múlnia egy-két esztendőnek arra, hogy itthon érezzék magukat a magyarok is, a munkásmozgalom programjával a külföldön megismerkedett idegenek is. Legelőször még a kiegyezés előtt a nyomdászság csinál önképző-egyletet, amely legelső tennivalójának a nyomdászság számára az országgyűlési

1 „Mikor 1867-ben az új alkotmányos korszak megnyílt, a vele kapcsolatos közgazdasági lendület mintegy önként az ipari vállalatokra fordította a vállalkozási szellemet. Már 1866. évben keletkezett a Konkordia, az első budapesti, pesti Viktória és a czeplédi gőzmalom-részvénytársaság, 1867-ben a Klusemán-féle sörgyár átalakult első magyar részvényserfőzdevé, jött létre a Lujzn-gőzmalom-részvénytársaság, 1868. évben alakult az első magyar gépgyár, a magyar-svájezi gépgyár, a magyar-belga gépgyár, a butorkézműzeti gyár, a kártolyfonóda, Emich nyomdájából az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság, keletkezik a Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, a Deutsch-féle, a Posner-féle nyomdák, a Pesti első spódium- és csontlisztgyár, a Gschwindt-féle szesz-, élesztő- és likörgyár, a salgótarjáni vasflnomító, a salgótarjáni kőszénbánya, a Pesti kőszén- és téglagyár, az Erzsébet-gőzmalom és a pesti molnárak és pékek gőzmalma részvénytársaságok alakjában.“ 1869-ben egész sora alakul a nagyvállalatoknak, részvénytársaságoknak. (Matlekovits Sándor: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor. Budapest, 1898, II. rész, 109. o.) „A pénzügyekben mutatkozó rend, de méginkább az a rendkívüli termés, mellyel az ország éppen a kiegyezés utáni első évben, 1868-ban, meg volt áldva, általános lendülettel járt a közgazdaság minden terén. A vállalkozási szellem megjelent, a közutak, vízek és vasutak tekintetében, középületekben és közművelődési ügyekben meglehetősen elhanyagolt ország minden részéről naponkint újabb és újabb követelmények kerültek szöbe. Az egyes szakminiszterek épp úgy, mint a képviselők nagy része, a visszanyert alkotmányos szabadság és közgazdasági lendület átváltott légkörében szívesen engedtek a közvéleménynek. Újabb és újabb intézmények kezdeményezettek, főképp a vasutak terén pazar kézzel osztogattak a kamatbiztosítással ellátott engedélyek.“ (U. i., 1011. o.)

választójog megszerzését tartaná; szakmai mozgalom még nincs, bár hamarosan vannak sztrájkok és a sztrájkba lépett szakmák között az elsők egyike a nyomdászság. Már ekkor és már ebben az önképző-egyesületben folyt a harc a munkásmozgalom tisztaságáért és egyöntetűségéért a Lassalle-párti munkások részéről a Schulze-Delitzsch önszegélyző elveit hangoztató, inkább munkáltatóktól és nem munkásoktól vezetett csoportosulás ellen. A két párt két egyesületet teremtett és ekkor vett nagyon kis szerepet a munkások mozgalmában Jókai is, Horn Ede, a későbbi zsidó államtitkár is. A schulzeista mozgalom hullámai hamarosan elültek, a harcból a lassalleánusok kerültek ki győztesen. Ekkor született és múlt is ki hamarosan a munkáltatók védősége alatt álló Pest-Budai Munkás-Egyület (ez volt a nem-lassalleánus munkások csoportosulása) hivatalos lapja, a Pest-Budai Munkásújság (Pest-Ofner Arbeiterzeitung) is. A munkásoktól vezetett csoportosulásnak az egyesülete tovább húzta. Szó sem lehetett még tervszerű szervező munkáról.

Az ipari munkások száma még mindig kicsiny volt és a fővároson kívüli alig voltak egy-két városban ipartelepek. De a Pesti Központi Általános Munkás-Együletnek 1869-ben már tiz-tizenöt helyen voltak ügynevezett fiókjai. A schulzeismussal való harcot kibírta az egyesület, de sok sebet ejtett rajta a belső veszekedés!. A szocializmus első magyar agitátor-szónoka, Hrabie János volt az egyesület elnöke, akinek a vezérsége alatt folyt a másik csoportosulás ellen a harc; önkénykedéssel vádolják, hamarosan leteszik. Nem sokáig volt elnök az utána következő Viola sem; nem voltak hozzá bizalommal a tagok, őt is letették. A belviszály folyt, de azért az egyesület működött, noha az alapszabályokat még mindig nem látta el a belügyminiszter a jóváhagyó záradékkal. Nem újság már a szocializmus Magyarországon. Pozsonyban márciusban szocialista népgyűlés volt, amelyen bécsi és pesti vezérek a szocialista programot fejtegették és ezt a gyűlést egypár hónap múltán követte a budapesti is. Ezeken a gyűléseken teremtették meg a magyar proletárság első programját, amelyben követelték:

1. Az általános és közvetlen választási jogot minden képviselőtestületbe.

2. A korlátlan egyesületi, szövetkezési jogot a szabad gyülekezéssel és szabad szólással.

3. Szabad sajtót, bélyeg, kautió és a sajtótörvények eltörlését olyformán, hogy beperelni csak becsület-sértésért lehessen valakit.

4. Az állandó hadsereg megszüntetését s helyébe

5. Az általános népfőfegyverezést.

6. Az iskoláknak az egyház kezéből való kivételét és általános tankötelezettséget ingyen tanítással minden tanintézetben.

7. A nemzetiségek teljes egyenjogúságára fektetett és minden más országtól független Magyarországot.

8. Indítványozási jog a törvényhozó testületnél, az alkotott törvényjavaslatoknak törvényvé emelkedése a népnek általános és közvetlen igenlő szavazattöbbségtől föltételező joggal.

9. Közvetlen és általános választását minden tisztviselőnek.

10. Az adó igazságosabb rendezését, a közvetett (indirekt) adó eltörléssé s helyébe a növekedő (progresszív) adó téssék.

11. A papirend eltörlését s a papok kezén levő javaknak a tanításügyre fordítását.

Most indult meg igazában a munkásmozgalom. 1869-ben már megjelenik a nyomdászok és rokonszakmájának közlönye, a Typographia. Táncsics is megindítja az esztendő első napjaiban az Arany Trombitát. A lap előbb a félig-vak Táncsics tulajdonosságában, felelős szerkesztésében és Sassy Árpád társ-szerkesztésében, majd ez utóbbi felelőssége alatt jelenik meg. Erősen radikális, de azért csak polgári hetilap volt sokáig. De júliusban már a munkások újságja, augusztusban már a szociáldemokraták lapja lett. A szerkesztésébe befolyása volt egy munkás-bizottmánynak, amelynek a tagjai Szmolényi Nándor, Kretovics József és Irlinger Antal voltak, írnak már itt cikkeket a munkáskérdésről és a szocializmusról is. Dolgozott a lapba Pollitzer Zsigmond, a későbbi évek vezetőfőfria is, meg Zágonyi György óbudai néptanító, az óbudai munkásegylet elnöke, a többiek is, akik a következő esztendők mozgalmáiban szerepelnek.

Táncsicsot megválasztották képviselőnek, de — nem szociáldemokrata programmal. De ekkor volt szocialista jelölt is. A munkások úgy találták, írja

egy polgári lap, hogy Óbuda, „melynek nemcsak Európaszerte híres hajógyára, hanem más egyéb tekintélyes gyára és kézműintézete van, mely tehát nagytömegű munkásosztályt összpontosít magában, épp oly helyiségnek látszik, mely egy, a munkásosztályt képviselő jelölt fölléptetésének kezdeményezésére van hivatva“. Persze: nem lett semmi a kezdeményezésből és a hivatottságból; Viola, aki a szentendrei kerületben föllépett, csúfosan megbukott. Közben Táncsics lett a Pesti Központi Általános Munkás-Egylet elnöke. Az ő dicsősége sem tartott sokáig. Sokan a tagok közül, „különösen az inteimationalis munkás-associatio befolyása alatt állók“ elégedetlenkedtek vele szemben, kiváltak és Strobl Antal vasmunkás élén új egyesületet alakítottak. Ez az egyesület teremtette meg a következő esztendőben Farkas Károly kezdesére az általános munkásbetegségélyzőt. A két egysület azután fuzionált, de Táncsics kikerült a mozgalomból. A lapja is megszűnt 1869 végén, mert nem tudott megbirkózni a hatalom üldözésével és mert nem állt mögötte a munkások nagy tábora. De a helyére léptek mások, a megszűnt lap helyett is lett új. Ihrlinger, Farkas Károly, Külföldi, Pollitzer dolgoznak és 1870-ben már megjelenik Külföldi lapja, az Általános Munkás-Újság, 1871-ben meg Pollitzer lapja, a Testvériség. Ez sem élt sokáig, egyre erősebbé válik az üldözés is, — de a mag elhintődött, támadtak bátor, kitartó vezérférfiaik és a magyar munkásmozgalom az 1869-ben nagy jóakarrattal, nagy fáradsággal, tapogatózással tört utón haladhatott előre.

De még mindig nem volt sima az ut, a nagy akadályok csak most kezdtek igazában tornyosulni. Az elmúlt két-három esztendő lapalapító, egyesületalakító kísérletei, a gyűlések, értekezletek, egy-két sztrájk megmozgatták a munkáságot, Budapestnek ezt a nagyon kis munkásságát. (A lakosság száma is csak 254.476 volt 1869-ben.) A külföldön tanult, a külföldi munkásmozgalom Írásain nevelődött magyar munkásvezetők nagy erővel kezdtek a munkához. Nagy volt a nyomorúság, rettenetes volt a proletárság elnyomottsága, szinte legyőzhetetlen az indifferenzizmus; — nemcsak megértjük, hanem méltányol-

nunk is kell, hogy a mozgalom (ha ugyan egynéhány-száz munkás alkalomszerű összeverődöttségét ennek nevezhetjük) mindenbe egyszerre kezdett, mindennel egyszerre akart végezni, társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális nyomorúsággal egyszerre. A zárda-botrányok idején népgyűlésen a zárdák fölhasználását és vagyonuknak iskolai célokra való fölhasználását követelik: antiklerikális mozgalmat csinálnak; egyre követelik a választójogot; üznek községi politikát: meg akarják oldani — népgyűlésen — a budapesti lakáskérdést. A szakmák, legtöbbször szervezetlenül, sztrájkokat csinálnak: a gépgyáriak, a nyomdászok, a szabók, a sütőmunkások, azután egyre több szakma munkásai: a sörfőzők, a nyergesek, a kárpitosok, az asztalosok. A sztrájkok, a gyűlések foglalkoztatják a közvéleményt, a lapokat, de a laporséget, a katonaságot, a képviselőházat is. A Pesti Általános Munkás-Egylet 1870-ben az alapszabályait jóváhagyottan kapta vissza. Most már megszabott, hivatalosan is tudomásul vett kereteken belül kezdődhetett volna meg az egész országban a munkások szervezése... De ekkor megszólalt a budapesti rendőrség ...

Ez az idő kapcsolja hozzá a még csenevész magyar munkásmozgalmat a proletariátus nemzetközi küzdelméhez. A fővárosi munkások már érintkezésben vannak a külföldiekkel, külföldi munkásvezéreknek szervezés és tanácsadás céljából való itt tartózkodása napirenden van. Egy ilyen „idegen izgató“-nak a kiutasításáról a képviselőházban is tárgyalnak. Kell-e jellemezni, hogy a polgárságban — a hatóságok embereiben meg különösen — milyen zavaros fogalmak voltak a szocializmusról meg a szocialistákról? Nemcsak a társadalom, hanem minden ellenségeinek, zúzva, rombolva dolgozó ellenségeinek nézték és látták őket. Ha most nemzetgazdasági kárnak, a nemzeti vagyonosodás ellen való merényletnek tekintik még némely helyütt a sztrájkokat, hogyan félhettek ezektől a közgazdasági élet megindulásának ezekben a napjaiban! A hírszolgáltatás dol-

gában még szervezetlen sajtó a kósza, ostoba hírek százait közli a külföldi mozgalmakról; petróleumos, robbantó, merénylő és szocialista: egy nekik. És hogyan remegtek a külföldiektől! A mozgalmunk nyelve inkább a német volt, mint a magyar, ami természetes, mert a főváros még nem is kezdetet el magyarosodul, egész városrészek lakossága németajkú volt, a mozgalom vezetői is külföldről hazakerült, külföldről idekerült munkások voltak. Hirtelesen jött a munkásmozgalom, a mozgalom keletkezésének a gazdasági hátterét nem nézte senki, a hangos német gyűlési beszédeket hallotta csak mindenki. Készen volt az ítélet: idegen izgatók, külföldi izgatók csinálják a zavart, a fölfordulást: a szocializmust.

Nem kellene aprólékos bizonyítékok arra, hogy kevés ember pártja volt ekkor Magyarországon, a fővárosban a szocializmus pártja. De sokat markoló, sokat akaró, erősen jelentkező, hangos volt ez a mozgalom. Ez, ez a hangos mozgalom, a sztrájkok és a külföldi események ijesztették meg a kormányt és készítették arra, hogy az akkor különösen ázsiai színvonalú pesti rendőrséget megmozdítsa. A sztrájkok! Sztrájkot még most sem csinálhat hivatalos szervezeteivel a munkásság, még a legutóbbi időkig is tagadták a munkásoknak a munka megtagadásához való jogát — milyen zavaros vélemények voltak akkor, a legelső esztendőben! A rendőrség ki akarta sütni, föltette, hogy a sztrájkokat a munkásoknak már alapszabályiál bíró egyesülete csinálja. „Az 1871. évben — mondja annak a nagy pörnek a vádlevele, amelyet most már csak hűtlenségi pörnek havunk — Pesten több iparágnál munkaszünetelések állottak be, melyeknek létrehozásánál a pesti általános munkásegyletnek több tagja tevékeny cselekvőséget fejtettek ki.“ És a külföldi izgatók! Az egész világot a párisi munkásforradalom, a kommün eseményei tartották lázban. A német-francia háború után, 1871 márciusától a munkásság uralkodik Páris köztársaságában. Májusban, amikor Pesten egy-két, az akkori fogalmak szerint nagyobb sztrájkon izgulnak az emberek, megsokasodnak a Párisból jövő hírek. Ádáz küzdelem után sikerül a kommünt leverni,

ezreket és ezreket kivégeznek, ezreket és ezreket a börtönbe hurcolnak. A magyar születésű Frankel Leó kivégzéséről is érkezik — hamis — kir és a pesti munkások az ő kapcsán még közelebb állóknak érzik magukat a félelmetesen nagyszerű, bámult kömmühöz. A kömműnek örök időkre gyalázatos leveretését a nemzetközi akciókra még szervezetlen proletárság mindenütt mély gyászszal fogadta és a budapesti munkások is tartottak gyászünnepséget. Ennek a gyászünnepségnek — a negyvenéves fordulóját 1911 júniusában ünnepeltük — is nagy szerepe van a hűtlenségi pör megindulásában. Úgy írjuk le, ahogy ez a vádlevél írja. A Pesti Általános Munkás-Egyletnek több tagja,

„megkezdett utaikon haladva: Scheu, Peschan, Riidt, Kutil és Schäftner ismert munkás agitátorokat Pestre meghíván, ezek az 1871. évi június hó 11-én az István-téren a 4. szám alatti helyiségében egy népgyűlést tartottak, mely alkalommal a budai, óbudai és pesti nagy számmal megjelent munkások előtt a fentnevezett agitátorok lázító beszédeket tartván, ugyanezen népgyűlésben elhatározottak, hogy az elesett párisi commune dicsőítésére katonai sorrendbe sorakozva, a munkások fővegeikkel gyászcocardákat viselhetnek, a város erdőbe kivonuljanak. Ez alkalommal az úgynevezett „Marseillaise“ dalt tömegesen énekelvén, minden versszak után ezen felhívó refrain „Die neue Rebellion, die ganze Rebellion“ hangoztatták. A város-erdőbe katonai sorrendben történt kivonulás után az úgynevezett „Bimbóház“ című helyiségben a „Republika“ éltetése mellett lázító szónoklatok tartattak és a pesti általános munkás-egylet helyiségének ablakából az elesett „párisi commune“ dicsőítésére a gyászlobogó is kitűzeteit. Mindezen törvényellenes^ tüntetések okul szolgáltak arra, hogy sz. k. Pest városának főkapitányi hivatala, a külföldön már az előtt kifejtett izgatásairól ismeretes fent megnevezett munkás agitátorok, valamint több pesti munkás-egyleti tagot is letartóztasson, és a tevékenyebb egyleti tagoknál házmotozásokat tartson, mely alkalommal számos levél, kiáltvány és kézirat lett lefoglalva“.

De vannak nyomok arra is, hogy a munkásmozgalomba való államhatalmi beavatkozást erélyesen sürgette gróf Beust külügyminiszter is, mert a német-francia háború után az Elzász és Lotharingia annektálása ellen megindult nemzetközi tiltakozómozgalmat támogatták a magyarországi munkásmozgalom vezető emberei is. A gyászünnepség után

összefogdosták a szerepő munkásokat, házkutatást tartottak, mindent fölforgattak a munkásegyletben és a vezető emberdek lakásain. Az elfogatásra semmiféle alap nem volt, hanemha a spiclik ostoba jelentései. De a züllött pesti rendőrségnek a még züllöttebb Thaisz volt a feje, neki meg csak erőszakosság kellett, nem jogalap. Majdnem egy esztendeig tartott az elfogottak kínzása; az egyik bele is halt a kegyetlen vizsgálati fogságba, ketten meg halálos kórt szereztek a börtönben. 1872 április 22-étől május elsejéig tárgyaltak a hűtlenek pörét. A hosszú vizsgálatnak, a kegyetlen vizsgálati fogságnak, a nyolcnapos tárgyalásnak (amelyen nagyon firtatták a magyar munkások vezetőinek a külföldi munkásokkal és az Internationálanálval való összeköttetésének a dolgait), a nagy hűhónak az lett a vége, hogy a vádlottak mindannyiát fölmentették, csak Pollitzer Zsigmondot ítélték el, de más ügyből folyóan hathavi fogságra. Ugyanebbe az időbe esett Bebelnek és Liebknechtnek a hűtlenségi pöre; ők hosszú várfogságot szenvedtek el. A párisi kommün leveretése után következett rémuralom a magyar munkásmozgalmat sem kerülte el.

(A Munkás Heti-Krónika. A munkáspárt föloszlatása. A betegsegélyzőpénztár. A választójogi törvény reformja. A gazdasági válság. Ihrlinger, Frankel Leó. Külföldi. Szakadás a mozgalomban. Országos pártgyűlések. A kommunista-por. A Népszava.)

Ez volt az első nagyobb üldözés, amelyben a szervezkedésre kész magyar munkások részesültek. Azonban a hatóságoknak a mozgalom megakadályozására való törekvése már ebben az első esetben teljes kudarccal járt. Nemcsak a hosszú vizsgálati fogság és a hosszú tárgyalás után való fölmentésre gondolunk, hanem arra, hogy a mozgalom egyáltalán nem állt meg. Pillanatokra, hónapokra volt csak szünet, ez is csak úgy, hogy a mozgalom kifelé nem jelentkezett. A következő esztendő, 1873 első hetében már megjelent az új munkáslap, a szocialista Munkás Heti-Krónika (az Arbeiter-Wochen-Chronik; a

hütlenségi pör fölmentő ítélete 1873 január végén lett jogerős!), lassan bár, de megindul a szakmai mozgalom is, megkezdődik a pártalakulásra való munka is. Egymást érik a munkásgyűlések. A mozgolódás élén a cipészek vannak, akik már a megelőző esztendőben is belekóstoltak az egyesületalakításba és akik ekkor már szakmai kongresszusra, az egész országban való egyesületalakításra törekedtek, amely munkában azonban a hatóság megakadályozta őket; nagyon hullámzó volt, a szervezkedés kezdő munkáin már átment a nyomdászok mozgalma is; 1861-ben és 1870-ben volt árszabályküzdelmük, 1869 óta meg szaklapjuk, volt segélyző- és önképző-egyesületük, már több szakkongresszust tartottak (az osztrák szaktársaikkal együtt), már önálló szakmai kongresszus előkészítésén fáradoztak. De látjuk a szakmai szervezkedésre való mozgolódását más szakma munkásainak is: az ékszermunkásoknak, a bádigosoknak, a óbudai hajógyári munkásoknak, az asztalosoknak és a szabóknak meg a pékeknek, akiknek két esztendővel ez előtt az az emlékezetes sztrájkjuk volt. A hatóságoknak ipár kezd gyakorlatuk lenni a munkásmozgalommal szemben; a szabók egyesületét egyre zaklatja a rendőrség, megerősített alapszabályai érvényessége ellenére sem tarthatott közgyűlést. A Munkás Heti-Krónika cikkezik a szakegyesületekről, buzdít szakegyesületek alakítására és az egyes szakmák munkásainak egyesületet alakító gyűlésein megjelennek a munkásság vezető emberei, beszélnek, buzdítanak; a lap egyre több és több szakmai egyesülés közlönye lesz.

Az új mozgalom lapja nem lehetett politikai lap, nem volt kauciója, a lapban azért hetenkint csak krónikát adhattak a munkásoknak. És nem volt politikai párt! Itt, a politikai párt alakulása dolgaira éberem ügyelt a kormányhatalom és a baj talán az volt, hogy nagyon lojálisak voltak a mozgalom emberei. A lepedánsabb szabályszerűséggel tartanak pártot alakító, a pártalakítást előkészítő gyűlést, választják meg az első pártvezetőséget (központi választmányának nevezték ekkor), veszik ki a lapot a magánosok kezéből és adják át az ideiglenes vezetőségnek, — mindezt pedig nagy-pontosan bejelentik

a hatóságnak. A belügyminiszter nem tétovázik, a főkapitánnyal fölslattatja (május 10) a március 23-án megalakult pártot, a választmány elnökét és titkárát sajtóügyi kihágás miatt el is ítélik. A lap visszakerül a magánemberek kezébe, párt meg nem lehetett. De ez az akadékoskodás sem csüggesztette el az embereket. Áprilisban már a saját nyomdájában, a köz nyomdájában jelent meg a lap és a kauciótlanság mellett is agitálhatott az általános választójogért, amelynek a dolga ekkor azért is nagyon időszerű volt, mert 1874-ben reformálták tovább is reakciósra a reakciós választótörvényt. A szociáldemokrata párt még munkáspártnak sem alakulhatott meg, lopva kellett végezni az agitációs munkát, titokban kellett birkózni az elmaradt, indifferens munkások tömegével. De ment a munka. A kis lap, amennyire a helye engedte, végezte a fölvilágosítás munkáját, toborzott, de ugyanekkor verekedett is, amennyire hetenkint, krónikában, három oldalon verekedni lehetett. Csak három oldalon, mert a negyedik oldalt lefoglalta az általános munkásbetegségélyzőpénztári jelentések, pénztári kimutatások, jegyzőkönyvek, föl hívások közlése.

Mert nem szabad kifelejteni ezeknek a nehéz esztendőknék a történetéből ezt a betegsegélyzőpénztárt, a szocialista munkások teremtette első intézményt, amelynek később is vau nagy szerepe a mozgalmunk fejlődésében. A nagy üldözés idejében a csak rombolásra való törekvéssel megvádolt szocialista agitátorok teremtették meg a munkások betegség esetére való biztosítását (1870), akkor, amikor még hire-hamva sem volt szociálpolitikának Magyarországon, mert a munkáltatók kezén lévő vállalati pénztárt és bányatársládát igazán nem láthatjuk szociálpolitikai intézménynek. Az akkori idők vezérférfiainak óriási, önfömládozó munkáját nem is lehetne jobban jellemezni, mint az arra való rámutatással, hogy a rettenetes munkaviszonyokat nyögő munkások között nemcsak a szakmai szervezkedésre buzdítottak, nemcsak szocialistákká akarták nevelni a munkásokat, nemcsak gyűléseket, értekezleteket tartottak, nemcsak tanító munkát végeztek, lapot szerkesztettek, hanem megvetették a szó-

ciálpolitika alapját, hatósági, hivatalos támogatás nélkül, a hatóságok ellenére is! Kevés volt az ember: agitátor és munkásbiztosító-hivatalnok egy volt. A munkásbiztosítópénztárnak, a lapok szerkesztő-ségeinek, kiadóinak, a nyomdának, a pártnak egy házban van a helyisége (a Rákosárok-utcában, a mostani Csengeri-uteában, később a Dob-utcában) és a mozgalomnak a pénztárral való szoros összekötöttsége nagyon sokáig megmaradt. A pénztár megalapításában és nagyon hamar való felvirágoztatásában nagy érdeme volt a még most is közöttünk levő Rauchmaul Károlynak.

Döcögött egy-köt esztendeig a mozgalom, a vére csak a választójogi reform tárgyalása idején volt virgoncabb, előbb akkor, amikor a munkáspárt föl-
oszlátása Helfy Ignác fölszólalása nyomán szóba-
kerül a képviselőházban is. A választójogból telje-
sen kismimizik a munkásokat, hiábavaló volt a sok
gyűlésezés, a sok argumentálás, a memorandumok is.
Azután a munkáspárt megalakításának a lehetet-
lenné tévése után a szakmai szervezkedés, az akár-
milyen szervezkedés megakadályozására került a sor.
A belügyminisztérium már állandóan résen van és
ekkor kelt az a törvényhatóságokhoz intézett kör-
levél, amelyben elrendeli (a „múlhatatlanul szük-
ségelt ellenőrzés gyakorlására“), hogy mindaddig
nem engedhető meg az egyesületek működése, amíg
az alapszabályokat a kormány nem szentesítette;
elrendeli a körlevél, hogy nemcsak össze kell írni az
egyesületeket, nemcsak jegyzéket kell ezekről föl-
terjeszteni, hanem félesztendőnkint is kell ilyen
jegyzéket küldeni a belügyminiszterhez.

A mozgalom vezető embereinek óriási elfoglalt-
sága és a hatóságok zaklatása mellett a fejlődésre
nagyon gátoló körülmény volt a munkaviszonyok
rosszasága. 1872 új ipartörvényt (1872:VIII.) teremt,
megszünteti a céhrendszert, de a munkaviszonyok
javulása dolgában egyáltalában nem hoz változást.
1873 május 25-én egy asztalosgyűlésen ketten is
beszélnek arról, hogy föl kell venni a küzdelmet a
14—16 órás munkaidő ellen. (A munkáltatók még
1880-ban is ragaszkodnak a tizenkétórás munkanap-
hoz!) A cipészeknél, a szabóknál divatozott az éjjel-

nappal, csak alvásra szakított egynéhány órai szünettel a folytonos munka, kosztért, kvártélyért és nagyon kevés bérért. A nyomdászok már megvívták elkeseredett harcukat a kilencórás munkanapért, szinte teljesen haszontalanul, de rettenetes volt a szakma állapota, már dühöngött a tanonctenyésztés, hiszen az új ipartörvény tizenkétéves korhatárt állapított meg a tanoncok részére és még azt is megengedte, hogy az iparhatóság ezen is tulmenjen. A konjunktúra általában nagyon rossz volt. A kiegyezés után támadt föllendülést hamarosan követte az az emlékezetes krach, amelyről a tőzsde tájékán még manap is remegve beszélnek. Már 1869-ben kezdődött a válság és a hitel megszorítása nagyon sok vállalatot tönkretett és a vállalkozásra való kedv megszűnt; rosszabbította a helyzetet a következő, francia-német-háborus esztendő. Munkapangás volt mindenfelé, minden iparágban. Följegyezték, hogy tanult ipari munkások az éhenhalás elől a kirakodómunkához menekültek, napi harminc krajcár bérért; de ez a munka is hetenkint egy-két napig ha tartott. A gyárak egymásután bocsátják el a munkásaikat és a dolgozók munkabérét leszállítják. Pusztítva pusztított a munkanélküliség réme.

És ezek mellé a fenyegető akadályok mellé új lépett hamarosan. Úgy szokott lenni, hogy amikor a mozgalom akármilyen okokból stagnálni kénytelen, amikor nem látszhatik a munka eredménye, megindul az okok keresésére való igyekezet, a kritika, nyomban utána az ellenzéki mozgalom, amely minél tovább tart, annál szenvedélyesebb. A kritika hamar eljut a személyekhez, megkezdődik a mozgalmon belül való harc. A nagy munkanélküliség, a dolgozók számára a silány bér, az olyan hosszú munkaidő, amely a gyűlések látogatását sem engedheti, a munkások közömbössége és fásultsága, a hatóságoknak folytonos készsége a reakcióra, az üldözésre, a mozgalomban való sok munka, amelyek mind gátolták a tervszerű, építő munkát — nem volt elég. Az a harci készség is, ami egypárszáz emberben megvan, már nem az új társadalom fölépítésére, a mozgalom épületének a továbbemelésére, a hatóságokkal, a kizsákmányolókkal való harcra van meg,

hanem — mind a két táborban — a párt munkás-ellenségei ellen való küzdelemre, az „árulók“ ellen való harcra, harcra a „kormányoszocialisták“ ellen, harcra egymás ellen.

Minden törekvés, amely a mozgalomban szakadást csinál: hátráltatja a munkát, visszavet, elítélendő. Megosztotta a kis pártot, hátráltatta a munkát, sokakat elűzött a mozgalomtól ez a hetvenes években volt és évekig dühöngött pártbeli harc is. De nem szabad rajta átsiklanunk, mert ez készítetett a politikai jogok, különösen az általános választójog megszerzéséért való erősebb küzdelemre, ez adott pártkongresszust és ezen — vagy tíz esztendőre — pártprogramot, ez adott új keretet a pártnak, ez teremtette meg a Népszavát.

Az ellenzéki mozgalom, az új alakulás élén Külföldi Viktor Amit, aki már a hűtlenségi pör előtt szerkesztett munkáslapot, fővádoltja volt a hűtlenségi pörnek és Ihrlingerrel meg Farkas Károssal megalapítója a Munkás Heti-Krónikának és az új, a hetvenhármast, hamarosan föloszlatott munkáspártnak; a munkáspárt központi ideiglenes választmányának a titkárja: az első magyar párttitkár. Az elégedetlenség az egyes embereknek a pártban való elhelyeződése körül tört ki nyíltan. Frankel Leó, a párisi kommun munkáügyi bizottságának a vezetője, minisztere, menekülése után, hosszas és kínos hányattatás után hazakerült. Sikerül, megsebesültén, megszöknie a vértörvényszék elől, in contumaciam halálra ítélik, Belgiumba, Németországba, azután Londonba jut, de innen már levelez a magyarországi elvtársakkal; ő a nemzetközi munkásszövetség ausztriai-magyarországi levelező-titkára, Londonban él esztendőig, Marxszal benső barátságban. Svájcba, megint Németországba, azután Ausztriába kerül, Bécsben tartóztatják (1875), ki is akarják szolgáltatni Franciaországnak, noha ez nem is kérte, a nagy fölzúdulásra mégis nem Franciaországba viszik, hanem — toloncúton — haza. Sokáig van fogságban itthon is, nagy kaucióra szabadon engedik és (1876 október) átveszi a német pártlap szerkesztését, amelyre Ihrlinger is aspirál. Külföldi és az ellenzéki mozgalom a Frankel szerkesztősége mellé áll, de Frankel hama-

rosan szembekerül a később már pártszámadást is követelő ellenzékiekkel. Ezek váltig hangsúlyozzák, hogy csak rendet akarnak a pártban, erősebb mozgalmat kívánnak, több életet, hogy nem nemzeti munkásmozgalom a céljuk, sem pedig külön párt alakítása, de az ellenzéki mozgalom ügyében tartott gyűlések és az egyezkedő tárgyalások csak jobban elmérgesítik a helyzetet. Frankel friss ember volt itthon, tanultabb is, próbáltabb is volt, mint a régiek, nagy tervei voltak a mozgalom fölfrissítésére, új formákat, új alapot, új keretet, életet akar.t ő is. De Frankel, éppen erre, be akarta hozni például a pártlapok kötelező előfizetésén kívül az egy hónapra való tizkrajcáros pártadót. Külföldi hadbaszáll ez ellen. A párt a pártadó behozatalával, így érvel, „a pénzüralmi előjogok“-at vinné be a szövetkezésbe, „a szegényebb munkások irányában ugyanazt a bűnt követné el, amelyet — mint a kapitalisztikus társadalom-szervezet alapját — nemcsak a vezetők kárthatnak, hanem az egész munkásosztály“ és erősen küzd „a jog megvásárolhatása“ ellen. Külföldit és három társát kizárják a pártból és Külföldi ekkor dolgozik a külön szervezet megalkotásán, új lap megindításán. A hetvenes esztendőket egészbenvéve a két pártnak egymás ellen való küzdelme foglalja le. Amennyi hasznot hozott az, hogy mindegyik frakció emberei több eredményt akartak fölmutatni, nagyobb mozgalmat akartak teremteni, annyi kárt, ha nem sokkal többet, okozott az a rágalmazó hadjárat, amely esztendőkön keresztül folyt és amelynek most igazán „a két veszekedő között a harmadik dörzsöli a kezét“ igazsága alapján a hatóságok és még inkább a munkáltatók örültek a legjobban. Nem volt kegyelem senki számára: kormány-socialista volt mindenki, megvásárolható, haszonleső, az igazi szocializmus ellensége volt a pártban szereplő minden ember. A viszálykodást beviszik a betegpénztárba, ahonnan ugyancsak kizárnak egy-két ellenzékit. Rágalmazó pörök követik egymást.

A két pártra oszlás a mozgalom erejét csökkentette, de a két frakció, már csak a versengés kedvéért is, nagyon igyekszik kitenni magáért. Új buzgalom hatja át a pártokat. Nagy az igyekezet, de az ered-

mény nem mutatkozik. A Krónika körül, a betegpénztár körül csoportosult párt az általános választójogért indít küzdelmet, küldenek is egy csomó memorandumot érte, — Külföldiek szakmai szervezkedéssel foglalkoznak a Népszava megindulta (1877 május) után következő hónapokban; a cipészek és az asztalosok szervezete van mellettük. A versengésben mind a két párt országos kongresszust akar tartani. A Krónika-párt tartotta az első pártgyűlést (1878 április 21—22.), az első szocialista kongresszust Magyarországon. Nehezen ment az országos pártgyűlés tudomásulvétele: Tisza Kálmán volt a belügyminiszter, Thaisz volt a főkapitány. Szocializmusról nem lehetett beszélni, pártprogramot nem lehetett elfogadtatni, szocialista pártot nem lehetett alakíttatni: a Krónika-párt ezen a kongresszuson lett hivatalosan is a választásra nem jogosultak pártja. A Népszavafrakció később tart kongresszust (pünkösdkor, június 9—10.); követelik az általános választójogot itt is, de már hallatszik hang, az elfogadott határozati javaslatban is, hogy a magyar munkásmozgalom egysége álljon helyre. Megindulnak a tárgyalások és közben lefolyik a kormányutastásra az ügyészség részéről szocialisták ellen indított pörök leggyalázatosabbika, az, amit kommunista-pörnek nevezünk. (1879 november 6.) A Népszava emberei, Csorba (a Népszava későbbi szerkesztője, Tácsics veje) és Külföldi ellen indították meg ezt — egy vers miatt. „A kommunisták riadója“ volt ennek a címe és az ügyész lázítást talált benne, mert a vers ilyeneket mondott: „Esküszünk, hogy kiirtjuk a gazt — Szívünknek ez ad csupán vigaszt!“ „Tűzd ki a zászlót és riadozzon a vészkiáltó S rá a morajló nép dühe rázza a légürt: Esküszünk, hogy kiirtjuk a gazt!“ „S a javakért, mit létrehozasz: Szent jogaidtól foszt meg a gaz; — Lám, a bitangé mind, ami kincs, És a tied, munkás, a bilincs! Amde nem is lesz irgalom néki, ki így mert Tiprani, szent jog, téged! A faja kivész; mert Esküszünk, hogy kiirtjuk a gazt — Szívünknek ez ad csupán vigaszt!“ „Légy viharoknak menyköve, nép, s haragodban Szórjad a zsarnok-főkre a vést szakadatlan ...“ Csorba Géza írta ezt a verset (amelyről a védője mondotta a tárgyaláson, hogy ennek követ-

keztében ugyan nem lázadt föl semmi, legfőlebb a múzsa) és Kozma Sándor főügyész lázítással vádolta őt is, a szerkesztőt, Külföldit is, no, nem azért, mert közölte a verset, hanem csak azért, mert szerkesztői minőségében a cím alá odaírta, hogy „A Népszava számára írta egy magyar kommunista“ és mert „költészettani tekinteteből“ két szót javított. Csúnya volt az ügyészség szerepe ebben a pörben, Külföldi ellen a tárgyaláson el kellett ejtenie a vádat, Csorbát meg fölmentette az eskü dtbiróság. A bírósági tárgyaláson Csorba nagy beszédet mondott, amelyben körvonalazta a pártja programját és Külföldi is hatalmas beszédet tartott — volna, ha el nem ejtették volna ellene a vádat; ebben a tárgyalásra elkészített beszédében, amit A budapesti kommunista-pör című füzetben kinyomatott, az akkori szociáldemokráciának teljes programjával szolgált.

(Az egyesülés. A pártggülés. A magyarországi általános munkáspárt. A pártprogram. Az asztalossztrájk.)

A frakciók emberei között megindult megbeszélések végre azt eredményezték, hogy 1880-ban egyesülnek a pártok: egységes, általános magyarországi munkáspárttá. Közben Külföldi szocialista füzeteket ír, magyar nyelven az elsőket, Frankel meg a nemzetközi kongresszusokon képviseli a magyar proletárokat. A Krónika az egyesüléssel megszűnik, a Népszava lesz a párt központi lapja, fölveszi a Krónika évfolyamszámát, németnyelvű lapnak az Arbeiter-Wochen-Chronik marad meg.

Az egyesülés után az egységes párt 152 mandátumu 113 résztvevővel (1880 május 16—17.) kongresszust tart, pártalakításra, pártprogramkészítésre, a pártszervezés módozatainak a megszabására. Szociáldemokrata párt ezen a kongresszuson sem alakulhatott; az új párt, a szocialisták pártja csak Magyarországi általános munkáspárt lehetett, a rendőrség meg sem engedte a szociáldemokrata párt elnevezésén való vitát. Pártprogram sem készülhetett úgy, ahogy az elvtársak akarták. A rendőrség cenzúrázott. Nem volt szabad beszélni a kollektív

társadalomról, az általános választójogról, a népfölgyvezésről, nem lehetett hangoztatni a sajtószabadság, a gyülekezés jogának a követelését, nem vitatkozhattak az egyház és az állam szétválasztásáról, az ingyenes igazságszolgáltatásról, semmiről. A Népszavában közölték azt a program-javaslatot, amit elfogadtattak volna és a program fejlődése szempontjából érdekesnek tartjuk mink is ennek a közlését. Meglehetősen rövid általános bevezetés után ez a program a következőket mondja:

I. A földbirtoknak, valamint mindennemű munkaeszköznek társadalmitulajdonná átalakítása, a bér-munka-rendszer eltörlése és a társulati-munkarendszernek behozatala által.

2. Általános szavazati és választási-jog minden az államhoz tartozó 20 évet betöltött egyén részére, úgy az állami, megyei és községi választásokat, mint az esküdtszéki bíróságok megválasztását illetőleg.

3. Általános, egyenlő és tudományos alapokon nyugvó népnevelés, különös tekintettel a szakképzésre. Díjnélküli oktatás minden tanintézetben. A tananyagoknak az állam által ingyen szolgáltatása.

4. Az állandó hadseregek leszerelése; a fegyveres védelemnek és a haduri jogoknak a népre átruházása.

5. Az egyháznak az államtól legteljesebb mérvű elkülönítése. Eltörlése a szertartásos eskütételnek. A polgári házasság törvénycsítése. A vallásnak magánügygyé nyilvánítása.

6. Eltörlése mindazon törvényeknek és rendeleteknek, melyek a gondolkodás!-, szólás- és sajtószabadságot, az egyesületi és gyülekezési jogot korlátozzák. Eltörlése a hirlap-kauciónak.

7. Ingyenes igazságszolgáltatás. Az általános választási jogból eredő esküdtszéki bíróságok illetékeségének az összes jogügyekben állandósítása.

8. Egyetlen fokozatos jövedelmiadó behozása, minden fennálló és a dolgozó néposztályt legsúlyosabban terhelő adók helyébe.

9. A termelési viszonyoknak megfelelőleg törvényesen állandósítandó munkanapnak meghatározása: egyelőre a munkanap 10 órai időre terjed. A vasárnapi és éjjeli-munkaidő eltöltése mindazon iparágakban, melyek gyakorlása azt multhatatlanul nem követelik.

10. A 14 éves kor előtti gyermekmunkának betiltása. minden iparvállalatnál. Az egészségre vagy erkölcsiségre káros befolyással levő foglalkozási szakokban a női munkának betiltása. Egyenlő munkaszolgáltatásért egyenlő munkabérek férfiaknak és nőknek.

kozók hanyagsága által a munkásoknak okozott szerencsétlenségért. A bánya-műhelyekben, gyárakban és minden egyéb ipar-telepen a bírságpénzek eltiltása. Munkások által választott tisztviselő útján minden bányában, gyárban és műhelyben egészségügyi felügyelet gyakorlása.

12. Az élelmiszerek hamisítása ellen szigorú törvények. A közvetlen csalásra mérendő büntetéssel sújtandó az, ki az élelmiszereket minőségük tekintetében hamisítja és a szándékos testisértésre háruló büntetésével sújtassék az, ki az emberi szervezetre nézve káros módon hamisít.

13. A börtön-munka szabályozása oly módon, hogy a magánipar annak versenye által sérelmet ne szenvedjen. A magánvállalkozók általi kizsákmányolás eltörlése.

14. A bér-viszályok szabályozására felerészben munkásokból és másik fele részben munkaadókból alakuló választott bíróságok alakítása.

15. Ingyenes állami munkásközvetítő-intézetek felállítása férfi és női munkások részére.

16. A vasútoknak, bányáknak, hajóközlekedésnek, biztosító-intézeteknek az állam által átvétele és kezelése, megszűnése az engedélynek vasútépítésekre stb. magántulajdonokra nézve.

17. Minden a bányákban, vasúttársulatoknál stb. létező munkás-beteg- és rokkant-pénztárak a munkások kezeibe átadandók.

18. Megszüntetése az állami és községi tulajdon elidegenítésének; az állami és községi tulajdon kapitalisztikus magánvállalkozók általi haszonbérletének megszüntetése. Átruházása azoknak a földművelő és iparos munkásokból alakítandott termelő-társulatokra állami ellenőrzés mellett.

19. A lottó eltörlése és kivételesen csak jótékony célokra engedhető.

20. Behozatala a fokozatos örökségi adónak és pedig 1000 írton felüli örökségnél 50%-ig emelkedő adónak, mely kizárólag kulturális célokra, a mezőgazdaság és ipar érdekében létesítendő termelő-társulatok javára fordítandó.

Ennek a programnak 1., 2., 4., 5., 6., 7., 16. és 18. pontjairól a kongresszus fölslaztatásának terhe alatt nem engedett beszélni a főkapitány. És — belügyminiszteri utasításra — nem engedte azt sem, hogy a párt szociáldemokratának nevezze magát! 1880-ban!

De legalább egységes volt a párt! És annál job-

szuson egy küldöttel mégis résztvettek. A pártirodalmat és az agitációs irodalmat csak a kis Magyar Munkás-Naptár képviseli. A gazdasági mozgalom is csak az egyesülést követő pár hónapban lendült föl. (1882 végétől 1883 végéig a cipészek taglétszáma kétszázról hatszázra emelkedik.)

És hamarosan megint új áramlatok, új csoportok, egyre élesebb hangú csoportok keletkeznek a pártban, amelyeknek a tagjainak nagyon is langyos volt a munkáspárt akciója.

(A munkásmozgalom radikálisai. Az anarchisták. Rendőrségi üldözés. Kivételes állapotok — törvény nélkül. Egy elveszett évtized. Pillantás a vidékre.)

Anarchista-áramlat fut ekkor végig egész Európán, Németországban már életbeléptették a kivételes állapotot és a magyar hatóságok igyekeztek tanulni. Nemcsak a pártmunka kevés eredménye, — a nagy üldözés is a szülőanyja annak a mozgalomnak, amely forradalmibb munkáspártot követelt. Az anarchista lapok nagy tömegben jutnak Magyarországra, itt is csinálnak anarchista lapokat (Volkswille, Communist, Radikal, Népakarat), a radikálisok, a forradalmi szocialisták, a Peukert irányítása alatt álló anarchisták egyre lármásabbak lesznek, ki is zárják őket a munkáspártból. A munkások között lévő szakadást siettetni a politikai élet egyik-másik emberének a munkáspárthoz való közeledése. Gróf Apponyi Albert nyilatkozata terjedt el a munkások között, amelyben Bismarck nyomán azt akarta, hogy az államszekeret „egy kis szocialisztikus olajjal kenegetsek néha“. A munkáspárt keres is érintkezést a gróffal, hogy szegődjék az az általános választójog követelése mellé. A munkáspártiak és Apponyi nem tudtak megállapodni, az ellenzéki politika, mint már annyiszor a megelőző esztendőben, elkanyarodott a munkásság mellől, de rövid ideig a munkásokhoz való közeledése a radikálisoknak új anyagot adott az erős támadásra. A radikálisok a szociális olaj követelésével kapcsolatosan a petróleumot emlegették, mert „jó, ha a gépeket olyan olajjal kenik, amelybe

egy kis petróleumot öntöttek“. A munkások gyűléseinek munkások részéről való megzavarása napirenden van. A Thaisz rendőrsége nem maradt tétlen, külföldi mintára a mozgalmon belül való ellenségeskedést szította is, a magyar radikálisoknak a külföldi összeköttetéseit erősen kutatta és a különös üldözésre jogcímet talált a bécsi Merstallinger-féle gyilkosság (1882) magyarországi vonatkozásainak a keresése alkalmából. Németországban törvény van a kivételes állapotokról, nálunk törvény nélkül dühöng a rémuralom. Már az 1881-es lapokban olvassunk arról, hogy az osztrák és magyar igazságügymiszterek tárgyalásokat folytatnak a nemzetközi szocialista propaganda ellen való óvó rendszabályok behozatala dolgában és ezeket a tárgyalásokat a berlini meg a pétervári kormányok megkeresésére kezdték meg! A budapesti rendőrség egy éjszaka harminchat embert fog el és Szalay Andrást a rendőrség brutalitása gyilkolja meg. Rendőrség és bíróság együtt dolgozik: egymásután hozzák a féléves, nyolchónapos, kilenchnapos ítéleteket a mi anarchistáink ellen, a rendőrség meg nem fukarkodik a házkutatásban, a kitoloncolásban. A radikálisok elvesztették a csatát: nem az anyapárt győzte le őket, hanem az osztályállam; akit a rendőrség el nem toloncolt, azt a bíróság tette félre.

De a rettenetes üldöztetéseknek ezeket az esztendeit a szelidebb eszközökkel dolgozó munkáspárt is nagyon megsínylette. Németországban javában dühöng még a kivételes állapot, egész Európa rendőrsége és bírósága összefogott a társadalmi rend ellenségei, köztük a szocialisták ellen való irtóharcra. A nagy üldözések, az a gazdasági helyzet, amely maga is útját állotta a mozgalom eredményességének, csüggesztette az embereket. A mozgalom állásán látjuk úgy, hogy azok az emberek, akik már tíz esztendőnél hosszabb időn át fáradhatatlanul dolgoztak a szervezés, a pártalakítás, a pártföntartás munkáján, kifáradtak, kedvtelenekké lettek. A párt lapja, amelyet az egyesülés után Csorba Géza. Külföldi Viktor, Kászonyi-Miller Tamás (egy erősen forradalmi érzésű polgári újságíró), azután ismét Csorba, ismét Kászonyi-Miller csinálnak, egyáltalán nem

harcos orgánumnak tűnik föl esztendőkön keresztül. Budapesten a pártmozgalom egy-egy gyűlésben és az ekkor már működő Budapesti Munkáskor egy-egy vitaülésében jelentkezett csak. Frankel a fogházbüntetésének a kitöltése után elvonul a mozgalomtól, külföldre megy. Akik itthon maradnak, azok csak egy-egy gyűlésnek a szónokai, egy-egy vitaülésnek az előadói, de egyébként is lefoglalja őket a betegpénztárban való munkálkodás. A pénztár és a munkásmozgalom összeköttetése még mindig megvan. Eseménytelen esztendők követik egymást. Az anarchisták lármája is elült, már ellenzék sem volt a mozgalomban. Az 1886-iki nyomdászsztrájk hoz csak egy kis változást. 1887-ben kis ideig tartó felbuzdulás van ismét, ismét pártgyűlést tartanak és ettől kezdve sok a jel arra, hogy az eddig úgyszólván csak a fővárosban ismert munkásmozgalmat kiterjesztik a vidékre; népgyűléseket akarnak tartani, budapesti előadókkal, a vidéken. Csak munkát ad ez is, eredményt nem.

A nyolcvanas esztendők az első évek nagy lármájával, a következő évek egyre fokozódó üldöztetéseivel, ismét egynéhány év nagy csöndjével úgyszólván elveszett évtizedet jelentenek a magyarországi munkásmozgalom számára. Egynéhány helyi egyesület keletkezik, gyűléseket tartanak, új párttagokat szerznek, de a régieket nem tartják meg: nincs kerete, nincs alapja, nincs tartalma, nem lehet eredménye a mozgalomnak. Eredmény csak az az egy lehet, de ezt nagyon fontosnak kell tartanunk, hogy a következő évek új emberei immár közel huszesztendős nagy küzdelemről tudhatnak és arról, hogy eredmény nincs semmi, hogy nagy igyekezettel egyszer végre meg kell kezdeni a munkát!

1890-1900.

(A „hazafias“ munkásmozgalom. A közjogi ellenzék. Új emberek a mozgalomban. A mozgalom kifejlődésének lehetőségei. Budapest, az ipari város. A külföld, a külföldi munkásmozgalom. A párisi nemzetközi kongresszus. Szociálpolitika, szociális olajcsöppek.)

Meg kellett már egyszer kezdeni a munkát a nagy tömegek megszerzésére, mert már a veszedelem

jelei kezdtek mutatkozni. A helyzet olyan kezdett lenni, hogy szinte azt kell mondanunk: nem is volt baj az, hogy eddig a mozgalmon belül voltak nézeteltérések, talán az sem, hogy a párton belül szakadás támadt, ahhoz képest, hogy kívülről akartak ártani a mozgalomnak — munkásokkal. A pártszakadást csinálók szocialisták voltak (még *jobb* szocialistáknak is tekintették magukat) és dolgoztak az elvek terjesztésén; szocialisták voltak a radikálisok is a nagyobb tömegekben, a vezetők után és a külföldi elszántan harcolók mintájára akárhogy és akár-mennyiszer nevezték is magukat anarchistáknak. Az a veszedelem fenyegetett, hogy a munkáltatók, akik már egyre nagyobb félelemmel és egyre jobban tömörülve ügyeltek a munkásmozgalomra, mindenféle, leginkább kézzelfogható segítséggel megcsinálják a szelíd munkáspártot, még annál is szelidebbet és különbet, mint amilyet Jókai és Horn Ede akartak a magyar munkásmozgalom megindultakor, különbet, mert hazafias, nemzeti munkásmozgalomnak akarták kinevezni. A mozgalomnak már főntebb jellemzett nagy akadályai mellé új készült lépni.

De más, ezzel együtt jelentkező veszedelem is fenyegetett. A közjogi ellenzék politikája a nyolcvanas esztendőök vége felé egyre támadóbb lett, az országot és — ami a mi szempontunkból fontosabb — a budapesti utcát egyre gyakrabban iparkodott és tudta is megmozdítani. A magyar munkásmozgalmat az általános választójogért való harc megigézésével és azután taktikázásokkal számtalanszor becsapta az ellenzéki politika. De nemcsak emiatt, hanem az ellenzéki közjogi harc meddő voltának a fölismerése miatt is távol állott a munkáspárt a nyolcvanas esztendőök tüntetéseitől, az Ausztria ellen mindenáron való harciaskodástól; véres, halállal járó tüntetések vannak a főváros utcáin és a Népszava a rendőrség ellen való kikelés mellett állandóan figyelmezteti a proletárokat, hogy tartsák távol magukat ezektől a tüntetésektől, mert a vér nem az ő ügyükért folyék. De a veszedelem ott jelentkezett, hogy a szenvedélylyel küzdő ellenzék napi politikája elvonja a proletárok értékes ezreit a mozgalomtól, a szociáldemokrácia, a munkásság követeléseit szá-

mára való tüntetésektől. Még az ellenzék volt az ura a pesti utcának, a szociáldemokráciának még nem voltak tömegei, a munkáspárt nem jelentkezhetett nagy tömegmozgalomban.

Említettük, hogy 1887 után a vidékre is kezdtek nézni a mozgalom vezetői. Éppen ideje volt, hogy a vidék munkásaival, nemcsak a fővárosi munkások szempontjából annyira fontos vidéki ipari munkások szervezésével, hanem a föld népével, ha nem is ennek párttá tömörítésével, de legalább a fölvilágosító munka megkezdésével kezdjenek el törődni. Irtózatoss nyomorúságban volt a vidék népe, senki sem törődött vele, mindenki csak a kihasználására törekedett, mindenki becsapta. 1887-ben nem sikerülhetett semmi — a nyolcvanas esztendőkből nem sikerült semmi —, de ekkor kezdett a szinte csak a fővárosban élő munkásmozgalom a földmunkások tömörítése szükségességének a gondolatával foglalkozni és már a kilencvenes esztendő első felében is erős földmunkásmozgalom megindulását visszavezethetjük ezekre a megfontolásokra.

És jöttek az új emberek, akik hajlandóak voltak ennek az új, ennek az igazi szociáldemokrata munkának a megkezdésére. A régiak már kezdtek kiöregedni, már kezdtek fáradtak lenni; egy-két esztendeig még ott vannak az ügyek élén, de aztán lassan átengedik a teret a frissebbeknek, az újkedvűeknek, akiknek tervszerű, nagy taktikájuk van a szervezésre. Mint a mozgalom megindultakor: jöttek az új emberek, fiatalok, bátrak, az elvégzendő nagy munkára fölkészültek, harcos kedvűek, fiatalok, de taktikusak és politikusak is: az 1890-ben támadt nagy mozgalmi föllendülésben a sztrájkok megakadályozását is nem egyszer akarták, hogy a nagy neki-buzdulást követő esetleges eredménytelenség talán vissza ne vessen. De nem egynéhány embernek a harci sorokba való beállása és a harcra fölkészültsége adta a mozgalmunknak az 1890-ben történt reneszánszát. Sok egyéb történt arra, hogy a szocialista szervező munka végre szemmel látható sikerekkel járjon.

1890-ben félmillió lakosa (491.938) van már Budapestnek és azon a húsz esztendőn keresztül, amit a

kibontakozó Magyarországgal együtt a munkásság és a munkásmozgalom is átszenvedett, nagyon sok változott. A hosszú ideig tartott gazdasági válságot kiheverte az ország és kullogva bár, de egyre nagyobb igyekezettel ment az ipari országok útján. Budapest maga az országos kiállítás (1885) után nagyon gyorsan fejlődik, 1890 után még gyorsabban; szaporodnak a gyárak, azok a munkahelyek, amelyekben a munkások százai és százai dolgoznak együtt, tömegekben.

Kedvező, egyszerű ígéretekkel teljes hírek érkeznek a külföldről is arról, hogy a reakció az utolsó erejét adta ki a nyolcvanas esztendő végén, hogy a németországi kivételes állapotok a végüket járják, hogy nagyon sokat beszélnek már a szociális olajcsöppeknek az alkalmazásáról éppen azért, hogy a szociáldemokrata követelések egyikét-másikat elüssék. Főlélekül a külföldi mozgalom is: egész Európa készül a május elseje megünneplésére, amely ünneplést az 1889-iki nemzetközi kongresszus határozza el. Ezen a kongresszuson Magyarországot hárman képviselik, egyikük, Frankel, a kongresszus egyik alelnöke, másikuk, Ihlringer, meg hosszabb beszédet mond a magyarországi állapotokról és a magyar mozgalomról. A németek császára és kormánya a börtönnel és rendőrrel való üldözés helyett a szociálpolitika útjára tér és a kormány meg a hatóságok magatartása megváltozik Magyarországon is. Alakulhat már szociáldemokrata párt és a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény után hivatalosan készítik elő a munkások betegsegélyezéséről szóló törvényt is. A nemzetközi kongresszus megmutatja az utat a magyar munkásmozgalom számára is: a politikai jogok megszerzéséért való pártmunka mellett tervszerűen, megállás nélkül kell folytatni a munkásokat gazdasági szervezetekbe tömörítő szakszervező munkát; — de megmutatja, Németországon keresztül, a munkásmozgalommal való bánás módját az uralkodó osztálynak, a kormánynak is: szociálpolitikát kell csinálni, nem pedig kardot és szuronyt szegezni a munkások követeléseivel szemben. De nagyon hamar elkanyarodott a magyar politika a szociálpolitika útjáról, a későbbi eszten-

dőkben vadul reakcióssá válik. De éppen ennek a kilencvenes évtizednek az elején — Wekerle idejében — iktatódnak be a magyar törvénytárba az eddig legliberálisabb törvények. És kapcsolatba kerül a nemzetközi kongresszus után a mi mozgalmunk a nemzetközi mozgalommal és 1890-ben erősen fokozza a mieink harci készségét, dolgozó kedvét az, hogy a kivételes állapotok megszűntével németországi elvtársaink nagy akarattal és sikerrel törek-szenek be a parlamentbe.

(Május elseje, az első májusi tüntetés. Az elvi nyilatkozat. A szakegyesületi szervezkedés; helyi egyesületek. Szaklapok; szakmai kongresszusok; sztrájkok. A betegsegélyzőpénztár. A pozsonyi értekezlet. A mozgalmi ellenzék. A Munkás. A zürichi nemzetközi kongresszus.)

A nemzetközi kongresszus határozatának megfelelően nagy készültséggel és óriási sikerrel megülték Budapesten is a muukásvédő törvényekért, a nyolcórás munkanapért május elsejét. Olyan gyors változás nem lehetett, hogy a rendőrség a tüntető felvonulást is megengedte volna (nagyon féltek a hirtelen itt termett óriástól), bár az újpestiek felvonultak, de a ligeti népgyűlésre olyan hatalmas tömeg gyűlt egybe, amelyet Budapesten még nem láttak együtt, amelyet az ellenzék nem tudott soha összehozni. „Nemcsak a résztvevők nagy száma, hanem azok fegyelmezettsége is föl tűnést keltett, mert megmutatta mily mértékben uralkodnak a vezérek a tömegek fölött s mily jól funkcionál a párt szervezete“ — állapítják meg hivatalosan... (Meg is ijedtek, nem is engedték meg a fölvonulást a következő esztendőben!) Az egynéhány hónap munkájának megvolt a külsőségekben is mutatkozó óriási sikere és ez a munkára való kedvet, az eredményes-ségben való hitet csak fokozta.

A szakmai mozgalom az akkori elveknek megfelelően és a magyar viszonyoknak is megfelelően a legjobb úton van; a fővárosban a helyi egyesületek egész sora keletkezik és tömöríti a munkásokat már 1890-ben. A politikai mozgalom vezetősége állott az

élén ennek a szakmai szervezkedésnek, éppenúgy, mint 1873-ban, csakhogy a szervezésre való föltételek javulásával, a sikernek nagyobb reményével. A hatalomtól és a munkáltatóktól erősen támogatott úgynevezett hazafias munkásmozgalommal való harc megkezdődött és a mi mozgalmunknak egyre nagyobb győzedelmével folyt. Följegyezték, hogy a későbbi erős esztendőknek nem egy hőse azoknak a sorából került ki, akik 1890-ben és a következő esztendőben még az osztályharcos munkásmozgalom ellen tüzeltek. Ekkor kezdték erősebben hirdetni a (kormánytámogatással, hatósági segédlettel dolgozó) „nemzeti demokrata munkáspártiak“, hogy szervezni fognak és hirdették is azt, anélkül, hogy valamit is elértek volna, majdnem egy évtizeden át. (A föllépésük egyetlen eredménye az ő kezdésükre megalakult munkásrokkantpénztár.) A belügyminisztérium még most is nagyon ügyelt, országos egyesület alakítását nem engedte meg, miután a bádgosok, a kőfaragók és a vasöntők ilyet már alakíthattak; a működésre kész többi egyesület alapszabályai egy-két évi hercehurca, az alapszabályoknak egypárszor való visszaküldése után csak helyi egyesület működésére adtak miniszteri jóváhagyást. De ezek a helyi egyesületek azután alakultak! A szakmai szervezkedés egyébként is adott segítő társat a mozgalomnak. Az egyesületek alakulásával, a szakmai mozgalom intenzivebb terjedésével egymásután jelennek meg a szociáldemokrata fölfogásban szerkesztett szaklapok: a Kőfaragó (az Építőmunkás elődje), A Cipész, a Szabók Szaklapja, A Fémmunkás, a Typographiának meg már két évtizedes múltja van. Ha országos egyesületek nem alakulhattak is, folyt vidéken is a helyi egyesületek alakítására való munka. A kilencvenes évek elseiben Budapesten szakmai kongresszusok voltak, amelyeken a szakmai mozgalomnak a vidéken való terjesztéséről is nagyon sok szó esett. A munkások egyesületei nem képviselheték a munkásokat a szakmai harcokban és a mai szabadszervezetek elődei ekkor keletkeztek, még primitív módon, de kifejezetten sztrájkalap, ellentállási alap összegyűjtésére is; amely szakma munkásainak lapjuk volt, azoknál ezek a lapok, ezeknek a lapoknak a bizottságai voltak

a mai viszonyok szerint ismert szervezőbizottságok. A hivatalos munkásmozgalom óvakodott az egymásután való sok sztrájk kezdeményezésétől, de a viszonyok rettenetesek voltak, a harcikedv nagy volt, tömegek is voltak, kellett lenni — itt-ott eredményes — sztrájkoknak is. 1890-ben nagy árszabálymozgalmuk volt a nyomdászoknak és nagy sztrájkjuk a sütőmunkásoknak, a jutagáriaknak, a szabómunkásoknak stb.

Amennyire e szerény füzet szűk helye megengedte, elég bőven foglalkoztunk a kilencvenes esztendőig való mozgalmakkal, hogy ne kelljen bővebben fejtegetnünk azt, hogy a magyar munkásmozgalom, az igazi szociáldemokrata mozgalom megindultát 1890-től számítsuk. Voltak munkáslapok eddig is, voltak egyesületek is, volt munkásmozgalom is, de a céltudatosan és tervvel dolgozó, a szakmai szervezkedéssel összefogó, a munkások nagyobb tömegeit megmozgató és eredményekkel járó, modern munkásmozgalom keletkezését 1890-től kell számítanunk. Voltak, amint megírtuk az előző oldalakon, kongresszusok eddig is, de az ezernyolcszázkilencvenediket tudjuk az első magyar szociáldemokrata kongresszusnak, mert ez teremtette, teremthette meg a szociáldemokrata pártot, ez adta a pártnak az első hivatalos programját (1880-ban tárgyalni sem lehetett erről), ez adta az első magyarországi osztályharcos szociáldemokrata programot. Mintha érezték is volna, hogy fordulóponthoz került a mozgalom. Abban a cikkben, amelyben a központi lap szerkesztői beköszönnek a pártgyűlésre, hangsúlyozzák, hogy „mindenekelőtt hivatva van a pártgyűlés a magyarországi munkáspárt fejlődésének állását *elvi tekintetben* konstatálni.“ „A lefolyt 22 év alatt — írják tovább —, amióta Magyarországon céltudatos, szocialista munkáspárt áll fenn, a gazdasági viszonyok igen jelentékenyen haladtak, de ezzel kapcsolatban a párt szociálpolitikai felfogása is mindjobban kifejlődött. A kapitalista termelési rendszernek és annak következményeinek úgy társadalmi mint politikai tekintetben, sok jámbor óhajt kellett mint teljesen céltalant alárendelni és a munkásmozgalom jellege, mint az *osztályküzdelem* kifejezése, világosabban nyomult előtérbe és tisztábban ment át a

munkások öntudatába. És ennek kétségtelenül érthető kifejezést fog adni a pártgyűlés. Be fogja igazolni, hogy Magyarország öntudatos munkásai tudják, miként céljukat nem jámbor óhajítások álomképei képezik, hanem a történelmi fejlődés követése, mely bennünket vasmarku kényszerrel szorít a gazdasági átalakulásokkal lépést tartani.“ — Látszik már a nagy fölbuzdulás abban is, hogy, bár egyébként az anyagiakban nagyon rosszul állt a mozgalom, már többször és több célra folyik a gyűjtés. Nem megható-e, ha ma olvassunk az akkori pártvagyonról, arról, hogy az agitációs alapra egy héten 6 forint 40 krajcár, egy másik héten 3 forint 00 krajcár, a harmadikon pláne hatvannyolc krajcár gyűlt össze?!

1890 december 7-én és 8-án tartották ezt a nevezetes pártgyűlést; 121-en vettek részt rajta. Megállapították a párt szocialista nevét, elfogadták a pártprogramot, az elvi nyilatkozatot, amely tizenhárom esztendeig, az 1903-iki kongresszusig volt programja a pártunknak. A nemzeti munkásmozgalommal szemben hangsúlyozta az elvi nyilatkozatot, hogy a párt arra törekszik, hogy a „népet nemzetiségi, faji és nemi különbség nélkül a gazdasági függés bilincseiből kiszabadítsa, politikai jogtalanságát megszüntesse“; kimondották a kongresszuson, hogy követelik a választójogot minden, a huszadik esztendejét betöltött férfi és nő számára. Külön napirendi pont foglalkozott a szakegyesületi szervezkedéssel, amelynek a hatásáról főntebb irtunk és másik a mezőgazdasági munkások helyzetével is. A 121 küldött közül 34 vidéki volt és volt két földmunkás-küldött is. Már 1889-ben volt egy-két helyütt gyűlés a földmunkások között és az 1890-iki kongresszus után egyre sűrűbbekké kezdtek válni a pesti és a nagyobb városokból való elvtársaknak a vidékre, a földmunkások között szervezésre, gyűléstartásra és fölvilágosításra, az elvek terjesztése céljából való lerándulásai. Az 1894-es budapesti rendőrségi jelentés, amely a mozgalmunk fejlődésének a történetét akarja adni, de csak dátumokra, nevekre tud hivatkozni, az 1890-es kongresszusnak tulajdonítja a földmunkások között való agitáció keletkezését, azt is, hogy a vi-

dékre küldött agitátorok működése „idézte elő az 1891. év április havában Orosházán és Békéscsabán kiűtött munkászavargásokat“. A földmunkásmozgalom eseményeivel alább bővebben kell foglalkoznunk.

A mozgalmunk újjászületésében a külföldi elvtársainknak nem csak közvetett szerep jutott. Magyarországnak és Ausztriának mindenképpen való szoros kapcsolata érthetővé teszi azon kívül is, hogy a munkásmozgalom nemzetközi, hogy az ausztriai elvtársak erősen érdeklődtek a magyarországi munkásmozgalom viszonyai után. Ez az érdeklődés magyarázza az 1889 szeptember 15-én Pozsonyban tartott értekezletet, amely után új szerkesztőt kapott a pártlap. Az osztrák elvtársak ugyanis kifogásolták a pártlap szerkesztésének a módját és ez a kifogásolás nem is volt alap nélkül való. Eddig a tulajdonképeni pártmunkához képest a lapszerkesztés szinte mellékes foglalkozás volt, még nem ismerték föl az újsággal való agitálás óriási fontosságát és nagyszerűségét, a szerkesztőnek ezer meg ezer egyéb elfoglaltsága volt; és nem is volt módjuk, hogy tegyenek róla. Ez után az osztrákokkal Pozsonyban tartott megbeszélés után Stern Simon lett a német lap szerkesztője, akiben nagyon tanult, nagyon komoly, arravaló embert nyert meg a párt. De Stern csak három hónapig állhatott a pártlapok élén, a halál elragadta a munkából. Ihlringer után következett ő, mert Ihlringer e pozsonyi értekezlet után kikerült a mozgalmából, az új emberek nagyobb erővel vették föl vele szemben a küzdelmet. Az az elv megmaradt ez után is, hogy a lapok szerkesztésére minél nagyobb figyelmet kell fordítani; erre az időre esik a magyar pártirodalom megindulása is; a Magyar Munkáskönyvtár olcsó, az agitáció célját nagyon jól szolgáló füzetek ekkor kezdték kiadni.

A munkásmozgalom új emberei nagy kedvvel fekszenek neki a munkának, a párton belül való tisztogatás munkájának is. Az új, erősebb mozgalom, különösen az, hogy a mozgalom számai elnyúlunk

már a vidékre is, az, hogy Arad és Békés vármegyékben már hangosan jelentkezett a földmunkásproletárok türelmetlensége, fölkelti az uszítók és a kormány figyelmét. A lapok a tömegét ontják azoknak a cikkeknek, amelyek a szocialista veszedelemről fecsegték. Ádáz harcot indítottak a polgári lapok a betegsegélyző-pénztár ellen is, mert abból indultak ki, hogy a betegsegélyző-pénztár ad kenyeret az agitátoroknak, talán a betegsegélyző-pénztár ad pénz is a mozgalomra. A párt felé és a betegsegélyző felé való szelíd figyelmeztetések egyre sokasodtak, úgy, hogy tanácsosnak látszott, hogy azok az elvtársak, akik egyúttal alkalmazottai a betegsegélyző-pénztárnak, vonuljanak vissza a mozgalomtól. Az új, a fiatal embereké lett a tér.

Ezek között az új emberek között domináló szerep jutott Engelmann Pálnak, aki az osztrák elvtársak ajánlatára került a magyarországi munkásmozgalomba, amelynek az emberei már ismerték. Stern halála után ő lett a német pártlap szerkesztője és a betegsegélyzőpénztáriak kénytelen visszavonulásával szinte a párt, a pártvezetőség minden ügyének az intézője. A régiek és a fiatalok közül is jó-egyháyan nem voltak megelégedve a működésével, személyes okokból csakhamar ismét ellenzék, majd a pártból való kizáratás, szakadás, azután két párt keletkezett. Az 1893-ban tartott pártgyűlés amely pártszervezeti szabályzatot is teremtett, nem tudta az egymással szemben álló frakciókat kibékíteni, a szakadás egyre nyíltabb lett, ismét két, egymással szemben álló párttal és két, egymással civódó pártlappal jelentkezett az osztályharcos magyar munkásmozgalom, akkor, amikor a hivatalos hazafias mozgolódás zaja még egyáltalában nem ült el, akkor, amikor minden alap meglett volna a munkásmozgalom erősödésére és eredményességére, akkor, amikor a föld népe megmozdult már, akkor, amikor a szegény munkásság gazdasági érdekeinek a védelmére dolgozhattak már a szakegyesületek. A pártok a május elsejét is külön ülik meg. Engelmannék A Munkás címen csinálnak lapot és a munkásmozgalmon belül való civódások elnyúlnak a vidékre is. Engelmann, Kittel Ferenc, Gion János van-

nak az ellenzéken, az azóta külföldre került és még most is német birodalmi képviselő: Stücklen Dániel, az azóta elhalt Prockl János és Reisch, Jászai Samu, Rády Sándor és a most ismertebbek közül többen is az anyapártban. Komoly befolyása volt a magyar mozgalom fejlődésére a harmadik nemzetközi kongresszusnak. (Zürich, 1893 augusztus; a másodikat Brüsszelben tartották 1891-ben.) Ezen a zürichi kongresszuson Magyarországból tizenegyen vettek már íészt, akik láthatták már a külföldi mozgalom nagy fejlettségét és láthatták a svájci berendezkedést is! Hónapokig tartó harc után az 1894-ben (pünkösdkor) tartott pártgyűlés teremti meg, hosszú tárgyalások után, a pártban való békét, miután az év elején az ellenzéki párt Aradon tartott kongresszust. A pünkösd pártgyűlés minden szociáldemokrata igaz öröme megszünteti az ellenzékieskedést, a két pártot; kompromisszummal lehetett csak ez; a pártvezetőséget felerészben a törzspártból, felerészben az ellenzékől választották meg és kimondták, hogy az egyesült pártvezetőségbe betegégyező-hivatalnokot nem választanak meg. Ekkor maradtak ki a mozgalomból a régebbi idők munkás emberei, Frankel küzdőtársai: dr. Csillag Zsigmond, Kürschner Jakab és mások is, akik ezután már csak tanácsokkal szolgáltak, nem az élen dolgoztak. Kürschner például sokáig részt vett a lap szerkesztésében. A mozgalom állását jellemzi az 1894-es pártgyűlésre előterjesztett jelentés. Ebből megállapíthatjuk, hogy 254 gyűlést tartottak s vidékre is 25 szónokot küldöttek, hogy Budapesten 15, a vidéken 26 szervezet (szakegyesület, munkásképző- és olvasó-egylet) alakult. 1893 januártól december végéig a párt bevétele 6448 frt 56 kr., kiadása 6395 frt 9 kr. volt; a pénztári állomány 1894 áprilisában 102 frt 32 kr.; sztrájkcélokra befolyt (sztrájkoltak a fegyvergyári munkások, a pécsi bányászok, a kefekötők, az ezüstmunkások, — csak a legutóbbiak eredménnyel!) 2542 frt 24 kr., az agitációs alapra 1605 frt 67 kr., segélyezésekre 14 frt 50 kr. Az egyesülés után megindul a gyűlések árja: különösen az általános választójogért agitálnak fővárosi és vidéki gyűléseken sok alkalommal; a választójogért népszavazást is rendeztek. Az egyesítés

munkájában része volt Silberbergnek, akiről alább még írunk, aki ugyancsak Bécsből került a mozgalom első sorába, aki nagy szónoki tehetségű, de heves természetű ember volt és ez a hevesége okozta, hogy nem is hosszú működése új zavarokat teremtett.

(A földmunkások megmozdulása. Orosháza, Békéscsaba, Battonya, Hódmezővásárhely. Kivételes állapotok az Alföldön.)

A kongresszus (1894) előtt is, a kongresszuson is nagyon sok szó esett a mezőgazdasági munkások helyzetéről, a földmunkások szervezéséről. Engels is, Kautsky is írnak erről a kongresszushoz küldött üdvözlő leveleikben. A napirenden szerepelt is egy pont erről a kérdésről: A mezőgazdasági munkásság és a szociáldemokrácia viszonya. De ekkor már meglehetősen erős volt a földmunkások mozgalma, amely a nyolcvanas évek végén, még helyesebben: az 1890-iki nagy fölbuzdulás, pártbeli újjászületés után indul meg. Az ipar fejlődése fejlesztette a mezőgazdaságot, proletárosította a föld népét. 1891-ben már a nagy Alföld nagyon sok községében nagyon sok előfizetője van a Népszavának, nagyon sok helyre már csomagosan jár a pártlap. Orosházára háromszáz példányban megy a lap és nem egy helyütt Békés vármegyében szocialista szervezetben tömörülnek a föld rabjai, fölkészülvén elszánt harcra az elnyomóik, különösen a gyűlölt, brutális közigazgatás ellen. A szociáldemokrácia elveinek a földmunkások körében nagy mértékben való terjedése idegessé tette nemcsak az ezerholdasokat, hanem a kormányt és a közigazgatást is. Az ipari munkások mozgalma a megindulta után egy-két esztendőre mindjárt nyöggette a szocialisták számára való kivételes állapotokat, meg kellett birkóznia ezzel a földmunkások mozgalmának is. Orosházán 1891 május elsején eltiltja a főbíró a májuselsejei fölvonulást és csendőrökkel viteti el a munkások zászlaját; a tömeg kéri a zászlót, a főbíró ígéretet, közben táviratoz katonaságért, a tömeg megtámadja a szolgabírói hivatalt és ekkor katonaságot vezényelnek a munkások ellen. Katonaság

vonult ki másnap Békéscsabán is, követte ezt a battonyi vérengzés (junius 21), amikor a piactéren szónokló munkás letartóztatása miatt a tömeg betört a városházára, a csendőrök rájuk lőttek és négy munkást meggyilkoltak. Nagyon sok okuk volt a magyarországi földmunkásoknak, hogy a mozgalmuk ilyen nagy zajjal jelentkezék. Az élet egyre nehezebbé vált és amikor tömörülni akartak, hogy egyöntetű föllépéssel csikarjanak ki jobb munkaföltételeket, a közigazgatás konok vadsággal állt az útjukba. Gyűlést nem tarthattak, ha egyesületet akartak alakítani, annak az alapszabályai hónapokig heverték a főszolgabírónál vagy az alispánnál. A közigazgatás rövidlátása, durvasága és rosszhiszeműsége, az erőszakra: a csendőrök és katonák szuronyaira támaszkodó konokság volt az előidézője a földmunkások ez erős föllépésének (hiszen az agráriusok egyik harcos toliforgatójának kell megállapítania, hogy „a munkásmozgalomnak az erőszakosságig való fejlődésében nagy része volt a közigazgatási közegek tapintatlanságának és tájékozatlanságának“) és a helyzetet csak elmérgesítette az, hogy az akkori belügyminiszter, Hieronymi nagysietve kivételes állapotokat rendelt el az Alföldön, vagy, ahogy hivatalosan mondták: „az Alföldön a gyülekezési jog fölfüggesztett“. Hatósági rövidlátás és rosszhiszeműség idézte elő a földmunkásmozgalomban eddig a legnagyobb „lázadás“, a hódmezővásárhelyi, kitörését is. A vásárhelyiek már 1892-ben kérik egy népgyűlésük tudomásulvételét; nem engedik meg nekik a gyűlésezést, a hatóság részéről állandóan a legnagyobb rosszakarattal és durvasággal találkoznak. Május elsejét már megülik és — titokban szervezkednek, mert más-képpen nem lehetett. Végre is a hatóságnak kellett engednie, mert nagyon sokan voltak és egyesületet is tudtak csinálni. Az egyesületüknek, az Általános Munkás Olvasó-Egyletnek 1894-ben már 1700 tagja volt, ami nagy dolog, ha meggondoljuk, hogy a tagok „egyelőre üldöztetésnél egyebet nem remélhettek“; egymásután tartják a gyűléseket Szántó-Kovács János vezetésével. Áprilisban már nekivadult a hatóság, házkutatást tartott az egyesületben, elrabolta az egyesület könyveit és nyomtatványait; amikor a

munkások megbízottai ezt visszakövetelték, letartóztatták őket; a földmunkások tömege hamar megtudta, mi történt a vezetőivel, mi történt a városházán, mi a terve a gorombaságáról hírhedt Póka rendőrkapitánynak, — tömegben megtámadták a városházát, hogy kiszabadítsák az elvtársakat és az összeütközésben a csendőröket is megsebesítették; huszárokat vezényeltek ki a „lázadók“ ellen. Az 1895 márciusban tartott tárgyaláson és a többi „zendülés“ tárgyalásán is az elrettentés elvéből kiindulva kegyetlen büntetést szabtak a „lázadás“ vezetőire és résztvevőire; 27 vádlott 28 évet kapott (Szántó-Kovács maga 5 évet) és az orosházai események miatt a gyulai törvényszék 21 vádlottat 41 évi és 6 havi fegyházra ítélte! De a rendőrség, csendőrség és huszárság minden leselkedése kevés volt ahhoz, hogy a földmunkásokat elrettentse a szociáldemokráciától. A szuronyos föllépésnek, a kivételes állapotnak legfőlebb abban volt eredménye, hogy a földmunkások is az intenzívebb szervezkedésre törekedtek, a szervezkedő munkájukat kevesebb láрма kísérte. A magyar föld népének a szociáldemokráciához való ragaszkodása ettől kezdve végig megvan és a kilencvenes esztendőkön is végigkíséri ez a pártunk hőskorát. Végig kell kísérnie: az érdeklődés és a ragaszkodás egyre nagyobb lesz, mert a szocialista lapok terjesztik a fölvilágosítást, mert egyre növekedik a nyomorúság, hiszen, bár az adatokkal való dolgozást ebben a szerény füzetben kerülnünk kell, a nyomorúságot hűen mutatja az az egy-két szám, hogy a kötött forgalmú birtokok területe az 1870-től 1900-ig eltelt harminc esztendő alatt majdnem 6 millió katasztrális holddal növekedett, a kisbirtokosok terhe egyre nagyobbodott és a főt említett harminc esztendőben az önálló szabad birtokosok száma 118.235 birtokossal apadt; a gazdaságok száma 1870-től 1896-ig 97.783-mal fogyott! Hiszen a földmunkásmozgalom dolgaival az alábbiakban kell még írunk.

(A szociáldemokrata párt hőskora. Az ipari munkásság a földművelők mellett. A gyűlések és a sztrájkok évei. Szakmai kongresszusok. A kilencvenes évek agitátorai. Az első Népszava-napilap. A pártsajtó fejlődése. Két frakció. Az Uj Népszava. Együtt!)

A szociáldemokrata párt hőskorát említettük fön-
tebb. Mert annyi küzdelem, annyi próbálás, annyi
kicsinyeskedés — nagyon is hézagos — ismertetése
után eljutottunk a mi mozgalmunk hőskora tör-
ténétehez. Talán nem lesz annyira gyöngye a toliunk,
hogy a következő oldalak meg ne értethessék: miért
hőskor az az egynéhány esztendő, amely a két pártra
oszlott magyar munkásságot ismét egyesítő 1894-es
pártgyűlés óta 1900-ig elmúlt. Magyaráznunk sem
kell, csak az eseményeket adnunk egymásután, mert
maguk az események teszik a magyar munkásmozgá-
lom története legszebb lapjaivá azokat, amelyek erről
az öt-hat esztendőről beszámolnak és amelyeknek
egyikét-másikát a földmunkásmozgalom kezdetei
vázolásánál már ismertettünk. A ma harcoló vezető
elvtársaink legnagyobb része ezekben az esztendők-
ben edződött meg a legfáradságosabb, a minden
poklokkal is kész harcra, ezeknek az esztendőknek
a küzdelmei teremtették meg azt a nagy tábornot,
amely meggyőződött, az elveiből soha nem engedő
katonákból állott, akikkel gyönyörűség volt az
együttküzdés és akikkel együtt 1900-tól kezdve,
attól az évtől kezdve, amelynek az évtizedében egy
esztendő többet jelentett, mint félévtized és egész
évtized megelőzően, meg lehetett teremteni azt az
országgra szóló, benső tartalmával hatalmas, a szem-
nek és az olvasónak gyönyörű szociáldemokrata moz-
galmat, amely ellen már nem csendőrrel, rendőrrel,
hanem politikával lehetett csak harcolni.

Az ország ipari munkássága nagyszerű szolida-
ritással, harcikészséggel, áldozatkészséggel is állt az
üldözött földmunkások mellé. A pártlapokban állan-
dóan napirenden van a földmunkások mindenféle
ügye, néha ezeket egészen lefoglalják a dolgaikról
való közlemények; egymást érik a vidékre való agi-
tációs utak is. És a földmunkások meg-megnyilvánuló
forradalmi hangulata nemcsak büszkeséggel tölti el
a városiakat, hanem az ő küzdelmeik tanítanak is.

Hiába csendőr, hiába szurony, hiába kitoloncolás, hiába mondják a korlátoltak parlamentjének a folyosóján a megváltó ígét: „a ,pesti urak‘ közül kellene csak egyet-kettőt statáriálisan fölkötni!...“, nincs megrettenés, nincs hátrálás, forradalmi hangulat hatja át az ipari munkásságot is. A föld népe és a gyárak munkássága összefogott: egy utón, egymást bátorítva, egymástól buzdulva mennek előre. Föllendül a szakmai mozgalom is. A sztrájkokban már egyenrangú fél a munkás és a munkáltató. Kellett sztrájkoknak lenniük és ezek a sztrájkok már sok kézzelfogható, szemmel látható eredménnyel járnak. A fegyvergyáriak, az asztalosok (háromezren!), a cipőfelsőrészkesztítők, a kefémmunkások, a bőrmunkások, az ezüstművesek sztrájkja folyik le egymás után, egyike-másika nagy sikerrel, győzelemmel.

A munkások, ime, látják, érzik a szervezkedés hasznát. 1894-ben vagy kétszáznyolcvan munkásgyűlést tartanak, — de az elmélet tanítószava akár el is hallgathatott, a gyakorlat tanított meggyőzően és erősen. 1894-ben egymást érik már a szakmai kongresszusok: húsvétkor az asztalosok, pünkösdkor a cipészek és a szobafestők, mázolóok stb., a vas- és fém munkások, azután, szeptemberben, a kádárok kongresszusoznak és a tanácskozásokon állandóan nagy számban képviselődik a vidék is. Az ipar fejlődésével egyre nő a proletárok száma és növeszti ezt a kisiparosok pusztulása is. Hogy ez abban az évtizedben, amelyről éppen most írunk, milyen rohamos, a kisiparra nézve milyen katasztrófaszerű volt, azt eléggé jellemzi a népszámlálási statisztikának az az adata, amely szerint a tulajdonképpeni önálló férfi iparosok száma az 1890-iki 326.952-ről 1900-ig leszállóit 313.000-re, vagyis a csökkenés 13.900! Egyre tart a városbatömörülés is; a mezőgazdaság állapota, a kisbirtokosság pusztulása, az ázsiai közigazgatás, a városokban az ipari vállalatok, a gyárak — bár kis mértékben való — szaporodása a vidék népét a városok és leginkább Budapest felé kergeti és vonzza. Ezeket az újonnan érkezetteket, akik a vidéken már hallhattak a munkások törekvéseiről és a proletárok táborába sodródott, azelőtt önálló iparosokat, akik a munkásság szervezkedésének az

erejével már megismerkedhettek, a műhelyagítatórok, a gyári bizalmiférfiak, a szakgyűlések és a népgyűlések szónokai — csak 1895-ben háromszáz megtartott gyűlésről számol be a budapesti rendőrség! —, a szervező munka száz meg száz közkatonája igyekeztek nemcsak szakegyesületekben szervezett munkássá, hanem szociáldemokratává tenni. 1895-ben a kőfaragók, a bőrmunkások egy része, a pékek, a bádigosok és a nyomdászok sztrájkoltak. 1896-ban az általános képviselőválasztások alkalmát használják föl arra, hogy mint jelöltek — a vidéken — hozzáférhessenek a néphez. (Ugyanekkor résztvesznek a községi választásokban is, mégpedig — sikerrel.)

Ennek az időnek az agítátorai közül ismerünk egy párat manap is, a régieknek a hire jut el hozzánk: ez a mozgalom, a toborzás lehetőségével, az országos szervezésre való törekvéssel, a sztrájkokkal, az intenzív szakmai munkával, nagyszerű gyakorlati agitátoriskolát nyújtott. Azelőtt értelmetlen idegen szavakkal, rosszul csinált magyar kifejezésekkel, a fogalmak és a törekvések rossz megjelölésével írtak és beszéltek, — a kilencvenes esztendőök agitátorai teremtik meg a szervezés magyar szocialista szótárát, tanítanak meg a szocialista érvek csoportosítása és fölhasználása módjára. Ezek az emberek tudtak tanítani, mert tudtak tanulni. Ezek az emberek tudtak a népnek beszélni, tudtak szívhez szólni, tudták az értelmet meggyőzni, tudtak agitálni, tudták szónoki fordulattal, nemzetgazdasági és politikai ismereteik fölhasználásával az ezreket, a tömeget megszervezni és megtartani.

Mivel jellemezhetjük a legjobban ezeknek az esztendőeknek nemcsak a nagy buzgalmát, de a nagy munkáját is! Főntebb, rövid mellékmondatokban, irtunk arról, hogy kezdett annak a belátása terjedni és uralkodni, hogy a pártlapnak magának is agitátornak kell lennie, hogy a pártlapot különbül kell szerkeszteni, hogy külön ember álljon a pártlap szerkesztésének a szolgálatába. Szó van már ekkor — ekkor! — arról, hogy napilappá kell tenni a Nép-szavát (a napilapteremtésnek az eszméjét már a nyolcvanas esztendőök végén fölvetik a nyomdászok). Már az 1893-as pártgyűlésen a pártlap erős meg-

kritizálása után tárgyalnak a napilap szükségességéről, ekkor is, a következő esztendő kongresszusán is választanak a napilap kiadásának az előkészítésére bizottságot. 1895-ben (május elsején) óriási optimizmussal és nekibuzdulással, nagy áldozatkészséggel megjelentetik napilapként a Népszavát és a Volksstimmét! Ez előtt, Stern után, Kürschner után, még egyre változó szerkesztők után Csebrenyák József és Pfeifer Sándor csinálják a lapot, de a most működő elvtársak közül is többen résztvesznek a szerkesztés munkájában. A napilap megeremtésekor Silberberg Ignác főszerkesztésében és kiadásában, Bokányi Dezső felelős szerkesztő jegyzése mellett jelent meg a párt lapja, kevés rendes munkatárssal, nem is a legjobb kiállításban, képpel, nem is a legjobb expedíálással. És nem is sokáig jelenthetett meg a napilap, bár az elvtársak óriási áldozatkészséggel, nagy szeretettel álltak melléje. Az anyagi bajok állandóan szaporodtak, a lap bátorsága és szókimondása az akkori korrupció viszonyok közt (mert egyik-másik nyomda a megállapodás ellenére sem akarta elkészíteni a lapot) sokszor nagy rázkódtatásokat okozott. Török patikus botránya leleplezése után a kauciót is elveszti a lap, — napilap, szociáldemokrata lap, amely nem politizálhatott! Ne térjünk most ki különösebben arra, hogy a mozgalmon belül, ismét személyek között, nézeteltérések támadtak. A bécsi elvtársak ajánlatára a magyar mozgalomba került és mindjárt vezetőszerpéhez jutott Silberberg, a párt többi vezetőjével való civódás idején magával vitte a lapot, amely már nem volt napilap, — a párt zöme, a tulajdonképpeni párt egyszerre csak napilap nélkül maradt. Ekkor született meg az Új Népszava (Neue Volksstimme), ebbe azután beleolvadt a K. Szabó József szerkesztésében megjelent Népakarát (Volkswille). Rövid ideig ismét két lap van; Silberberg visszavonulásával (189f> január) a most elhunyt Groszmann Miksa szerkesztette a lapot egészen a két pártközlöny egyesítéséig, az Új Népszavát meg Kiss Adolf és mások szerkesztették. A nagy üldözés idejében meg a már egységes lapot Pfeifer Sándor, Somogyi Béla és mások, 1898 decemberétől kezdve meg Garami Ernő szerkesztették.

(A mi hőseink. Az új kivételes állapot, a Bánffy-Perczel-korszak. A fényképezések, a toloncolások, az elítéltetek; a szocialisták szolidaritása. Az üldözés statisztikája. A pártmunka és a szakszervezeti tevékenység. A földmunkások. Vérengzések. Várkonyi. Aratósztrájkok. A rabszolgatörvény.)

Nem lehet az esztendőket elválasztani egymástól és óvakodnunk kell attól, hogy akármelyik esztendőnél, akármelyik eseménynél megálljunk. Érezzük a helyzetünk nehéz voltát: minden hónapnak, minden esztendőnek, minden szakmának, minden vármegyének — sőt: nagyon sok akciónak — vannak kimagaslóan nagy és fontos eseményei; nem állhatunk meg egyiknél sem, nem sorakoztathatunk ide dátumokat, adatokat, neveket. Csak általánosságban írhatunk, csak át kell siklanunk az eseményeken és még így is attól kell tartanunk, hogy az arányosság rovására ilyen általánosságokkal is a megengedettnél is több oldalt foglalunk el. De egy-két dátum kell: 1897 februárjában egyesül a két pártlap, ugyanez év tavaszán megindul a Földművelők Szaklapja (a Világszabadság elődje), a földmunkások erősen szervezkednek, két nagy táborban dolgoznak és ugyanez év nyarán az aratósztrájk réme ijeszti az ezerholdásokat, a burzsoá lapokat és a kormányt (egy-két adat még a következő oldalakon jön sorra): megkezdődik az új kivételes állapot, a még most is egyre emlegetett Bánffy-Perczel-korszak... és — az üldözés szemellátható eredménye! — 1898 májusától kétszer, 1899 júliusától háromszor hetenkint jelenik meg a párt központi lapja... És kellett ez az ostoba üldözőknek!? Szó szerint idézünk a hivatalos jelentésből: „A Népszava 1898-ban 5—6000 példányban jelent meg, míg a megrendszabályozások idejében annak kiadása 13.500 példányra emelkedett“!

Üldözések voltak eddig is, a budapesti rendőrség Thaisz után, Török idejében, ez után sem változott meg, a kormánynak és az osztályuralomnak mindenre kész szolgálatában állott most is. A vidéki rendőrség és csendőrség évekig úgyszólván csak a szocialisták ellen való munkával, a megrendszabályozás, az üldözés munkájával volt elfoglalva. A belügyminiszter szigorúan meghagyja a hatóságoknak,

hogy a munkásegyletek működését „kettőzött figyelemmel“ kísérik, hogy, ha veszedelmet látnak, az egyesületek működését „a saját hatáskörükben, ideiglenesen haladéktalanul függesszék föl“ és utasítja a fővárosi rendőrséget, hogy a Budapestről lerándult „izgatók“ működésének meggátolhatása céljából az érdekelt vidéki hatóságokat távirattal értesítse. És kell-e még jellemzőnek külön, mint az, hogy amikor 1898-ban, különösen a sok kiutasított elvtársra való tekintettel, Cegléden akarnak földmunkás-kongresszust tartani, a ceglédi polgármester a kérésüknek első sorban azért nem ad helyet, mert a városban nem lehet annak a pártnak vendégjoga, „amelynek a tagjai a haza és a vallás fogalmát tagadják“?! A fővárosban akarnak ekkor kongresszust tartani, betiltják! A szurony erejére támaszkodtak, a szuronnal akarták a szociális kérdést megoldani és Aninán tizenegy ember életét oltotta ki, nagyon sokat nyomorékká tett a csendőrség, amikor a bányászok, mert ezek is megmozdultak, fölléptek a társláda miatt. Budapesten folynak a fényképezések és toloncolások, egymás után kobozzák el a pártnak a lapjait, verik szét a gyűléseket. És egymást érik a bírósági tárgyalások. Nem túlzás az, ha azt mondjuk, hogy már nemcsak a rendőrség meg a csendőrség, hanem a bíróság is nem egyes emberekkel, de az elvtársak csoportjaival „dolgozott“. Volt alkalom arra, hogy az egész pártvezetőség a vádlottak padjára került. (Zsitvay elnökölt és Geguss volt az ügyész azon az 1895 júniusában tartott tárgyaláson, amelyen a pártvezetőséget, tizennégy embert: Dietz Józsefet, Schreier Bélát, Pfeifer Sándort, Poór Árpádot, Teszársz Károlyt, Bokányi Dezsőt, Rády Sándort, Kasz Imrét, Feldmann Bernátot, Stark Pált, Foittin Nándort, Elzholz Zsigmondot és Egger Emilt ezek távollétében hathónapi államfogházzal sújtották — egy röpirat miatt, ami a hódmezővásárhelyiek érdekében íródott; ez a büntetés nem lett jogerős, a továbbiak folyamán mind a tizennégy elvtársat fölmentették.) De a munkakedv egyre csak fokozódott, a dolgozás láza fogta el és tartotta hónapokig, évekig munkában az elvtársakat. Nem frázis, a Népszava minden számából megállapítható, hogy egy

elítelt, egy kitoloncolt, egy ideiglenesen elnémított elvtárs küzdőhelyére tízen akartak lépni. Az elkobzott Népszavák, a betiltott vagy szétzavart gyűlések, még inkább a bírósági tárgyalások hatalmas agitációs eszközöknek bizonyultak; elvtársak védik az izgatás miatt a vádlottak padjára juttatott elvtársakat és minden alkalommal hatalmas beszédeket tartanak. Együtt dolgozott a szakmai szervezkedés a párt-szervezkedéssel, mert a fővárosban is megkezdődik már a kerületi szervezkedés, ötlettel, jókedvű daccal, virgoncán, frissen, szent meggyőződéssel végezték a szociáldemokrata munkát az elvtársak, ötlettel és komolysággal; nem tudott rajtuk kifogni senki. Pompás történetek, legendák, regényes epizódok járnak szájról-szájra még most is ezekről az esztendőkről. A napilap megszűnte után, az azt követő nehéz esztendőekben az Uj Népszava számára nem tudtak az elvtársak kauciót szerezni, mert a magyar sajtószabadságban hetilap csak nagy kaucióval politizálhat; megjelentették hát ezt az egy lapot négyyszer, más-más címen, úgy, hogy mindegyik havilap volt, olyan, amelyért nem kell kaució, de azért hetenkint volt ugyanaz, csak a címében más lap. A hónap első péntekjén a Nép jólét, a második pénteken a Nép jog, a harmadik pénteken az Uj Népszava, a negyediken a Népszabadság jelent meg és, amikor minden harmadik hónapban újból jelentkezett egy péntek, akkor a párt lapja a Népakarat fejet vette föl. Volt idő, hogy nem is pártvezetőség, hanem direktórium vezette a pártügyeket! Az intenzív szervező munkára nem volt sem hangulat, sem alkalom, a helyzet olyan volt, hogy szinte nem is kellett ezt végezni, az események csinálták maguk. Nemcsak a gyűlésen, a műhelyben, az akárhol való agitálás volt most az elvtársak erénye és kötelessége, hanem, a viszonyok teremtették így, főként az, hogy hogyan óvhatják a meglévőt, a párt kis vagyonát, hogyan dughatják ezt a kopók elől, hogyan játszhatják ki a főbíró és a rendőrkapitányt, a csendőrt és a rendőrt. Soha tervszerűbben, soha nagyobb elszántsággal, az üldözésnek annyi különféle eszközével soha nem ment neki a kormány a szociáldemokrácia kiirtásának, mint ekkor. És soha, mert később erre alkalom

sem volt, erősebb, férfiasabb, a küzdelem kedvelői számára nagyszerűbb ellenfelet nem talált, mint ekkor. A közkatonák bámulva, rajongó szeretettel néztek azok felé, akiknek az a szerencse jutott, hogy az első sorokban harcolhattak. Az egyiket kenyeret váró négy-öt kisgyerek mellől hurcolják el durva rendőrök a toloncházba, a másikat a házasságkötéséről viszik el, hogy a nászéjszakát a toloncházban, piszkos falak között töltsse, a harmadiknak egypár órán belül el kell hagynia a várost, munkát, családot, ezer meg ezer viszonyt itthagyni. Nem volt külön szervezet erre, megbeszélések sem voltak, taktika sem volt: a szolidaritás gyönyörű jeleivel állottak a többiek a különösebben üldözöttek mellé. Az első sorokban állók ismerték a német elvtársaknak a kivételes állapotok idején való hősiesség magatartását és — tanultak abból. Az erőszakosság bárgyú emberei nem érték föl ésszel, hogy toloncolással, karddal, börtönnel már nem lehet harcolni a munkásmozgalommal. Az elvtársak irigyelték azokat, akik fogságba kerültek; nemcsak azért, mert azok megtehették a kötelességüket a mozgalommal szemben, hanem azért is, mert a szervezésben, a hatóságokkal való erős birkózásban egy kevés pihenőhöz juthattak. Ezekről a hónapokról beszélnek sokszor könnyeláradt szemmel még most is a régiek, komolysággal és lelkesedve; a fogház küszöbét, hármásával-négyesével is, a Marseillaise éneklésével ekkor lépték át. „Én nem félek a börtöntől, kész örömmel megyek oda, ahol már annyi társam szenvedett és szenved most is — mondotta Csizmadia Sándor 1896 utolsó napjaiban, amikor az esküdt-bíróság előtt állt éppen a földmunkások „izgatása“ miatt —; nekünk, szocialistáknak van egy bűvös ereklyénk, amely vigasztalást nyújt a szenvedőknek, bátorságot és lelkesedést önt a küzdőkbe és ez: a bebörtönzöttek névsora!“ Amint Kossuth Lajos egykor, a most államfogházba jutottak nekifeküdtek a tanulásnak, az önképzésnek, az idegen nyelvekben való gyakorlásnak. Majd igyekszünk jellemezni, mik voltak az alapföltételei a mozgalmunk később való nagy elterjedtésének, a szakmai szervezkedés országosodásának, annak, hogy 1900 után megindul-

hatott az intenzív, befelé, mélyrevaló munka. De az bizonyos, hogy nem kis szerepe volt ebben annak is, hogy jó csomó embernek, mégpedig a mozgalom legelső soraiban állóknak az eltoloncoltság miatt a vidéken kellett tartózkodni és, mert ezek jó szocialisták voltak, kötelességüknek tudták a szociáldemokrata elveknek ott való elterjesztését, ahol a budapesti rendőrség ostoba szigorúsága miatt meg kellett telepedniük, ha ideiglenesen is. Csak nagy vonásokban jelezhetjük az üldözéseket; de meg nem állhatjuk, hogy, mert hiszen ezzel lehet legjobban jellemezni, újra le ne nyomassuk az 1899. évi Népszava-naptárból az 1897—1898. évre való visszapillantás egy-néhány sornyi tartalomjegyzékét. Vagy nyolc oldalon keresztül, kis betűkben összesűrítve, nagyszerűen elmondja ez a naptár ennek a két esztendőnek a történetét és mink jellemezhetünk egypár címszóban, egypár oldalszámmal. Sajtópörök: majdnem másfél oldal, Vegyes pörök: fél oldal, Elfogatások: fél oldal, Betiltások és föloszlatások: fél oldal, Kiutasítások, Brutalitások, Lefoglalások, Kihágások: két oldal, Házkutatások: majdnem egy oldal. A budapesti rendőrség jelentése szerint csak 1898-ban huszonegy embert utasítanak ki csak a fővárosból, százharmencnégyet a vidékről, sokszor tömegesen. Az 1898. év végéig terjedő pártvezetőségi jelentés így adja az üldözések statisztikáját: a csendőrök megöltek 44, megsebesítettek 114 munkást, házkutatás több száz munkásnál 51 helységben volt, gyűlést 56 helységben tiltottak be, elfogtak és hosszabb ideig vizsgálati fogságban tartottak 259 munkást, kiutasítottak és eltoloncoltak 32 városban 216 munkást, brutálisan véresre vertek a börtönben 34 munkást; elvtársaink 46.985 napnyi börtön-, 12.590 napnyi fogház- és 2920 napnyi államfogház-büntetést, összesen 62.495 napnyi elzárásos büntetést szenvedtek el; 33.504 korona volt a pénzbírságban kiszabott büntetések összege; 21 helységnek küldték vissza az alapszabályokat és 28 egyesületet föloszlattak! De csak a nyolcvanas esztendőkből lehetett reménykedni abban, hogy a rendőrcsizmának van társadalmpolitikai szerepe, ezekben a kilencvenes esztendőkből már nem; ebben a nagy mérkőzésben csak a

hatóság átkozódhatott és fakadhatott ki tehetetlen dühében, nem a szociáldemokrácia. A nagy üldözések megható szolidaritást teremtettek; megelőzően soha nem volt ilyen egységes a párt.

A földmunkásmozgalomban Várkonyi István föllépésével volt rövid ideig tartó, bár nagyzaju, eléggé kiterjedt, figyelemre is méltó, de nem különös jelentőségű ellenzéki mozgalom és külön párt, külön lappal is, de az erőszakosságoknak következő esztendeiben együtt vannak a magyar proletárok valamennyien. Ez az együvértartozottság, ennek a nagyszerűsége és kézzelfogható haszna is a mozgalom számára magyarázza azt, hogy amikor később Mezőfi Vilmos a mozgalmunkban újra is kiváló szerepet betöltő és a nagy párt útjáról akkor ideiglenesen letért néhány elvtárrsal ellenzéket, majd külön pártot csinál, e mellett már mint fölényes óriás megy el a szociáldemokrata párt. (Az üldözések idején és előtt egynéhány ember az úgynevezett ideális anarchizmus eszméit akarja propagálni a szocialisták között is, de teljesen eredménytelenül. A nemzeti demokrata munkások vézna „mozgalma“ meg már ekkor teljesen holt volt.)

Az üldözés esztendeinek a harcaiban nagy szerep jutott a Népszavának. Említettük, hogy 1897-ben, amikor egyre nagyobb vakmerőséggel és új meg új eszközökkel léptek föl a hatóságok, a két Népszava egyesült. Az elvtársak tiszteletreméltó áldozatkészséggel adják össze a lap számára a kauciót. A Népszava a zászló, ez van elől a küzdelemben. Mindenkinék, aki valamikor tollat vesz a kezébe, hogy szocialista újságnak írjon, végig kellene tanulmányoznia ezeknek az esztendőknék a Népszaváit. Ha a gyiilésésés lehetetlen volt: a Népszava szervezett, a Népszava tanított és szállt pörbe a hatóságokkal. Csak a mostani forradalmi legutóbbi hónapokban volt olyan elkobzó düh, mint a Bánffy—Perczelkorszakban, de 1912 júniusában és 1913 márciusában csak egynéhány napon, egynéhány héten át tartott ez. Akkor az egész üldözést végigkísérte ez és a hatóságok nem is sejtették, hogy az elvtársak legóriásibb kötelességüknek a lapnak az elkobzó közegek elől való megszöktetését tartották. Jelent meg második

kiadás az elkobzás után, de az elkobzásra szánt példányok is eljutottak az olvasókhoz. 1898-ban a márciusi fölvonuláson ilyen feketekeresztes és gyászkeretes táblát vittek: „A magyar sajtószabadság élt 50 évet“... És tiz- és tízezer, ötven-hatvanezer példányban adnak ki koronkint röpiratokat. Van már az idegenajkuak számára is lap, erősödnek a szaklapok, a vidéken is vannak lapok, 1897-ben élc-lap is jelenik meg, félig agitációs, félig szépirodalmi hetilappal is kísérleteznek.

Hiába jelennek meg azonban a reakciós miniszteri rendeletek, amelyek eltiltják a gyűlést, eltiltják a gyűlésezést, hiába léptetik életbe a cabinet noirt, hiába bontják föl a csomagokat, hiába akarják lefoglalni a lapon kívül a röpiratok tömegeit is, gyűjtés mégis van, gyűlést mégis tartanak, a lapok és a röpiratok mégis eljutnak az elvtársakhoz. Hiába vannak házkutatások, személymotozással egybekötöten is, hiába a bebörtönözések, a kiutasítások, az eltoloncolások, — a munkásmozgalom árját föltartóztatni már nem lehetett. És kell-e nagyobb elégtétel azoknak az elvtársainknak a számára, akiket Bánffy tartóztatott le, toloncoltatott ki, fényképeztetett le, mint az, hogy egy évtized után ez a Bánffy ezekkel az üldözött szocialistákkal ugyanazokról a pódiumokról harsogta a tömeg felé azt, hogy új Magyarországot, rendet csak az általános választójog teremthet, az, amelyért ekkor élethalál-harcot vívtak a magyar szocialisták!?

De rosszul végeznék a munkánkat, ha úgy mutatnók, hogy az üldözések ez esztendeiben csak a hatóságokkal való birkózásban merült volna ki a párttevékenység. Már 1896-ban erősen föllendül a pártirodalom, keletkeznek azok a kis füzetek, amelyek népszerű előadómódoruknál fogva még ma is nagyon hatásos eszközei a szocialista fölvilágosító munkának. Folyik az oktatás a lapban is, előadásokon is. Az új egyesületek alakulása elé mérhetetlenül sok akadályt hárítottak, de a meglévő egyesületekben és szervezetekben, legtöbbször titokban, csöndben, egyre folyt a munka, bár, meg kell állapítani, a szakmai mozgalomnak a tulajdonképpeni pártbeli mozgalomhoz képest háttérbe kell szorulnia. De

mégis például a legörültebb üldözés idején, 1898-ban a famunkások (április 10—12) és az építőmunkások (június 6—7) tartanak kongresszust, amelyeken sok szó esik a szabadszervezeti ügyekről és ugyanekkor már eredményesen működő szakszervezeti tanács állt a szakmai szervezkedés irányításának a szolgálatában. (Szakszervezeti tanács fölállításán az 1891-ben támadt szakegyesületi nagy tevékenység idején dolgoztak már!) Amint a pártbeli életben csak fokozott, talán az egyesekre nézve nehezebb munkát jelentett az üldöztetés, ez a szakszervezeti tevékenység terén sem tudott hatásos akadály lenni. A fővárosi elvtársak nem hanyagolják el a vidéket sem. Budapesten közel háromszáz, a vidéken száz gyűlést tartanak 1898-ban betiltás, rendőri, csendőri okvetetlenkedés ellenére is, mert ha betiltják a gyűléseket, hát titokban tartják meg azokat, nem akkor, amikor és nem ott, ahová bejelentették. Mert a vidéken százszámra tiltották be a gyűléseket: 1898-ban Pécsen 11-et, Makón 10-et, Aradon 8-at, Cegléden 5-öt, a csongrádi járásban egy kivételével valamennyit, a bácstapolyai járásban valamennyit... ötven- és százkoronás büntetések (legtöbbször tiltott gyűjtés miatt), elzárások, toloncolások, bebörtönözések a szóval és a pártlapokban való izgatásokért minden naposak. De azért gyűlések, gyűjtések, bérmozgalmak is vannak! 1898 majdnem minden hónapjában van egy-két-három sztrájk Budapesten és a vidéken is. Azonban a vidéken még mindig a földmunkások mozgalma dominál.

A csak a földmunkásokat ért nagy üldözések után (1894 után), nagyon kis szünet után ugyanis 1896-ban erősen támad föl a mezőgazdasági munkások mozgalma; az 1896-os pártgyűlésen már külön földmunkás-kongresszusról tárgyalnak. Ekkor már élénk részt vett a földmunkások mozgalmában Csizmadia Sándor, aki hamarosan pompás szocialista verseivel is föltűnt. Kis zökkenőt ad a Várkonyi-féle szakadás; amint már érintettük, ez külön pártot teremtett (a független szocialisták pártját), de zavaros tendenciáival, a földosztó teória hangoztatásával is mindjobban eltávolodott a szociáldemokráciától. 1897-ben (január 31, február 1—2)

megtartják az első földmunkás-kongresszust (Várkonyiék februárban Cegléden tanácskoznak és ők is egyre szaporodnak) és a szociáldemokrata földmunkások (a Várkonyi Földművelő-jével szemben, 1897 április) kiadják a Földművelők Szaklapját. Decemberben a második földművelő-kongresszus tanácskozik, 1898 legelején Temesvárott a délmagyarországi földmunkások tartanak kongresszust. Az üldözés rettenetes gonoszsággal dolgozott különösen a földmunkásokkal szemben; Sáríban, Nádudvaron, Eleméren, Szerbbókán, Daálon, Balmazújvárosban gyilkolnak a csendőrök. De a szervezés munkája nem áll meg, nem is szünetel. 1897-ben, a rossz termésnek ebben az esztendejében kitört az aratósztrájk Bácsodroiban, Pestben, Csongrádban, Fejérben, amely nagyon sok helyütt — győzelmet hozott a munkások számára. De ezután, ha ugyan szabad így írunk, még nagyobb erővel kezd dolgozni a reakció, kormánybiztost küldenek az Alföldre (Várkonyiék miatt ostromállapot alá helyezik Hevest és Szabolcsot, zendülést is szítanak) és készítik elő a föld népét guzsbakötő rabszolgatörvényt, amelynek a meghozatala talán a legnagyobb szégyene eddig a magyar törvényhozásnak. Megcsinálták ezt a rabszolgatörvényt, amivel egyidőben a belügyminiszter (1898. 766. és 1136. számú rendeletével) az egész országra még jobban megszorította az egyesülés és gyülekezés jogát. Megcsinálták, hiszen a földbirtokosság egyik úgynevezett tudományos képviselője sürgette: „törvényhozásilag az szabályoztassék részletesen és szigorúan, ami ma (a kilencvenes évek elején) sikerrel ugyan, de úgyszólván a törvény keretén kívül történik Békés vármegyében!“ És ezért állapíthatta meg a szocialista munkásmozgalmat immár az egész országban ellenőriző budapesti rendőrség az 1898-ról szóló jelentése első soraiban, hogy a „tett erélyes hatósági intézkedések és életbe léptetett rendszabályok következtében stagnáció állott be“ a mezőgazdasági munkások mozgalmában! Az 1897-es aratósztrájk sok helyütt a bérek javulását okozta ugyan, de a földmunkások helyzete kegyetlenül rossz volt. Ha ezen még rontani lehetett, ezt a rontást végezte ez a rabszolgatörvény, amely

nemcsak a sztrájkot akarta teljesen lehetetlenné tenni, hanem a szabad mozgást is. Érthető, hogy a szociáldemokrata párt fölzadult e kegyetlen törvény tárgyalása idején és a következő esztendők erős mozgalmi számára is sok anyagot adott az uralkodó osztálynak a földmunkásokkal szemben való ez a kegyetlensége. Akadtak a közvéleményben is, akik kikeltek ellene és maguk azok is, akik megcsinálták, érezték, hogy túlfeszítik a hurot. Szociálpolitikát is akartak hát adni a föld rabjainak és a következő esztendőben megcsinálják a kolduspénztárt, ezt a teljesen haszontalan intézményt, amely csak arra lehetett jó, hogy az ipari munkások betegsegélyezéséről és baleset ellen való biztosításáról szóló törvénynek 1907-ben történt tárgyalásakor hivatkozhasanak arra, hogy a mezőgazdasági munkásokat a reformált betegsegélyezésbe nem kell belevenni, mert az ő számukra már megelőzően csináltak szociálpolitikát. A magyar törvényhozásnak, túlzás nélkül mondjuk ezt, szégyenfoltja ez a rabszolgatörvény, a gúzsbakötésnek ez a törvénye, amely a szabad mozgástól és a szabad levegőtől is megfosztaná a föld rabjait. Megcsinálták ezt és az egész hivatalos világ helyeselt, helyeselt és tapsolt hozzá a magyar politika, a magyar ellenzéki politika is.

(A magyar politika; az ellenzéki politika. A „jog, törvény és igazság“ korszaka. Tisztulás.)

És írjunk különösebben a magyar politikáról, az ellenzéki politikáról, amely a munkásmozgalmat és ezt a rettenetes üldözést is kísérte? Nem elég, ha rámutatunk arra, hogy a rettenetes nyomorúságok napjaiban, törvény nélkül, sőt sokszor a törvény ellen való üldözések betetőzéséül megteremthették ezt a törvényt, amelyet magyarázni kellene az iskolákban, mert a legjellegzetesebben mutatja a magyar törvényhozásnak a földbirtokosok szolgálatában való komizságát — és amelyet két ellenzéki képviselő szavazatával szemben fogadtak el?!... Az ellenzéki pártok tartanak gyűléseket az általános választójog mellett, a szocialistákkal együtt is, mert a politiká-

juk így kívánta, de nem volt akciójuk a földmunkások rabszolgasorba döntése ellen. A kormánynak való kellemetlenkedéseknek, kormánybuktatásnak kellett a tömegek. Még a kilencvenes esztendőök erős szocialista mozgalmi tették — és nagy szerepük volt ebben a párt sajtójának, fölvilágosító füzeteinek —, hogy a munkásság teljesen otthagya az ellenzéki politikát. Budapest már a szocialistáké volt, nagy akciót a szocialisták nélkül nem lehetett csinálni, az utcát csak a szocialisták szava mozgathatta meg és amikor a következő esztendőökben a közjogi kérdéseknek ismét erősebben való hangoztatásával nagyobb akciót akar az ellenzék és szembekerül az egyelőre még mindig az állampolgári jogokért küzdő szocialistákkal, ezek maradtak a győztesek. Hosszú esztendőök nagy viharai után éppen a legutóbbi időben sikerült is a munkásságnak az ellenzéki politikát is az általános választójog mellett való erős és egyetemes küzdelem szolgálatába állítani.

De addig sok minden történt. Hogy egyelőre, egy kissé a politikánál maradjunk, 1899 elején megbukott a Bánffy-kormányzás; meg kellett buknia, megbuktatta a tulajdonképpeni ellenzéken kívül az Omgé és a nem szabadelvű pártba tartozó hatvanheteseknek az a politikája, amely Báffyval szemben előtérbe tolta a közjogi kérdéseket: a vámterület ügyét és a katonai engedmények dolgát; buknia kellett Bánffynak, akárhogy igyekezett is lekenyerezni az Omgét a munkásmozgalomnak és különösen a földmunkások mozgalmának a kegyetlen elnyomásával. A szabadelvű párt nagybirtokosai is ellene fordulnak, az ellenzék obstruál, el kellett mennie. Széli Kálmán kormánya következett a jog, a törvény és igazság jelszavának örökös hangoztatásával. A szociáldemokraták érthetően nagy bizalmatlansággal fogadják az új kormányt és egyelőre, jó sokáig nagyon is igazuk volt: az üldözések 1899-ben sem szüntek meg, a kiutasítások is egyre tartottak még. Viharos és erős volt a mozgalom: az általános választójogért hatalmas népgyűléseket és tüntetéseket tartanak (az ellenzéki politika embereivel is, bár állandóan nagy a bizalmatlanság az ellenzékkel szemben is) és foglalkoztatják állandóan a még min-

dig szerfölött élénk rendőrséget. Kezdenek ismét jelentkezni a személyeskedések a mozgalomban, az a nagy egység, amit főntebb vázoltunk, oszladozóban volt, a sok lelkes ember között akadtak, akik elkedvetlenedtek, az erősszívűek, a bátrak közül sokan fogságban voltak, sokan kényszerűségből a vidéken tartózkodtak; igaz ugyan az is, hogy ezek helyett a külföldről jött haza néhány, a mozgalomban már ismert nevű elvtárs, budapesti illetőségű, akit nem lehetett kiutasítani. Berlinből Garami Ernő, Münchenből Weltner Jakab jött haza; az hamarosan a lap szerkesztése, ez a titkárság vezetése ügyeit veszi át. A személyeskedés, némelyek aknamunkája és a budapesti rendőrség Krecsányiainak beleavatkozásra való nagy készsége föl is oszlattatta az ez évi pártgyűlést. De a munka azért folyik derekasan: az esztendő (1899) májusában már megtartják az első szakszervezeti kongresszust, amelyen száznál több küldött volt és amely a többi között megállapította a szakszervezeti tanács működési szabályzatát is. Folyik a munka derekasan: júliusban már hetenkint háromszor jelentetik meg a Népszavát. De ez előtt: 1899 közepén még át kellett esnie a mozgalomnak egy szembeötlően csúnya üldöztetésen: egyszerre csak lefoglalták a Népszava szerkesztőségének, kiadóhivatalának, könyvkereskedésének üzleti könyveit és pénztárát (ahol összevissza — négy forintot találtak...). Újra föltámadó mozgalommal, viharos erővel támadják tovább a folytatódó reakciót, amelynek, ha lassan is, szűnnie kellett. A mindig kompromisszumos Széli Kálmán nyugalmat akart, a szociáldemokrácia meg a nagy üldözések ellen lázban tartotta fővárost, de az egész országot is; Budapesten egymást érik a választójogért való és az üldöztetések ellen tiltakozó gyűlések és tüntető séták, úgy is, hogy ezeket nem jelentik be a rendőrségnek, „az ingyenélők, a nemdolgozók, a semmittevők“ utcáiban; ezek miatt a séták miatt vagy négyszáz elvtársat büntettek meg.

A következő, 1900-ik esztendőről a mozgalom hanyatlását kell följegyezni, de egy szükségképpen támadt tisztító folyamatra való figyelemmel innen számíthatjuk egyszersmind a párt újjászületését is.

Az évekig tartó és minden formában jelentkező üldöztetés kimerítette a leglelkesebb elvtársakat is és nem kell nagyon kutatni az okát annak, hogy a párt anyagi zavarokkal küzdött. De a kissé való hanyatlást nem a kétségbeesésig erőszakos terrorizmus, üldözés okozta, nem is az anyagi zavarok sokasága, hanem az ekkor támadt gazdasági válság és az a párttűtés, ami még az üldözések megszűnte előtt ellenzéki mozgalommal indult és pártszakadásra, a mozgalmunk történetében az utolsó pártszakadásra vezetett. Még tobzódott a rendőr- és szolgabíróuralom, még nagyon is szükség lett volna arra, hogy a munkások azzal az erővel és lelkesedéssel tartsanak össze, mint ahogy a Bánffy-Perczel-korszakban harcoltak, amikor Mezőfi Vilmos újságíró, aki megelőzően szocialista füzeteket irt vagy még inkább elföldött és szocialista hetilapot is adott ki, egyelőre csak a háttérben, megkezdte a munkát — ismét különösen egynéhány vezető elvtársnak betegpénztáriságára való hivatkozással — a pártvezetőség, a párt ellen. A mesterkedéseinek a leírására nincs hely; a földmunkások körében nagy népszerűsége jutott s igyekezett is ezt kihasználni; a mezőgazdasági munkások számára lapot adott ki a pártvezetőség határozata ellenére és mindenekfölött politikai babérokra vágyott; föllépett például Szentesen is képviselőjelöltnek. Az 1900.-Í kongresszuson, amely után közvetlenül a földmunkások tanácskoztak) dűlőre jutott a dolog. Mezőfi hívei, akik kisebbségben voltak, kivonultak a pártgyűlésről és megalakították az úgynevezett újjászervezett szociáldemokrata pártot. Kezdetben elegen voltak: az új párthoz, amely a pártban való tisztítás szükségességének a jelszavát hangoztatta, csatlakozott egynéhány szakma és a mozgalomban már ismert egynéhány férfiú. Az a rágalmozó hadjárat azonban, amit az új pártot alakító és egyre jobban előtérbe lépő Mezőfi megindított, azok a gyanús vállalkozások, amikbe belefogott, szertelen, mindenáron, akármilyen áron is politikai szereplésre törvő ambíciója kinyitotta a szemeket. Nem is lassan-lassan, otthagyták az ipari munkások és ekkor azután egynéhány megmaradt emberével csak a földmunkások minél üzletibb alapon való

szervezésére vetette magát. Tartózkodunk attól, hogy ebben a kis füzetben, különösen amikor a legutóbbi esztendők eseményeiről van szó, kritikát akarjunk adni; sokkal közelebb vagyunk ezekhez az eseményekhez, semhogy jogot éreznénk az ítélkezésre; de ennek a pártszakadásnak erről a hősről meg kell írni, hogy kiszámítottan, a maga külön céljai elérése érdekében csinált zavart és okozott sok kárt a pártnak. De a kárt hamarosan kiheverte a mozgalom, a zavar nem tartott sokáig: az ipari munkások tömege és a földmunkások egy része is hamar észretért és visszatért a pártba, a szociáldemokrata pártba, amely az üldöztetések után is, az anyagi bajok idején is, a személyeskedések hónapjaiban is sokkal erősebb volt már, semhogy nagyon megérezte volna ezt a rágalmazó hadjáratot, ezt az új pártalakítást. A munkások visszamentek a szociáldemokrata pártba, — mert az a másik párt, az újjászervezett napról-napra rohamlépésben távolodott el a szocializmustól. Hogy már itt végezzünk vele, az új párt vezére Szegvár népe segítségével fölküldette magát a parlamentbe és például a nemzeti ellentállás, az úgynevezett darabontorszak idején a választójogért óriási erővel, szinte az egész világ ellen egyszerre küzdő szocialista munkásság egyik legeinikusabb ellenségeként szerepelt. Az utolsó pártszakadás volt ez. Mert amilyen mértékben erősödött a párt, olyan mértékben csökkent a mozgalmon belül való viszálykodások lehetősége. Az 1900-as esztendőben mindig több és több lett a veszteni való egyrészt, másrészt a célszerű, szinte beosztott munkában egyre több és több a tennivaló. Nézeteltérések voltak ezután is, erős kritikák is; de a legélesebb viták napjaiban is ügyelt mindenki, hogy a maga álláspontjáért való akármilyen erős harcban is a pártfegyelem parancsainak megfelelően járjon el. A szakmai mozgalom keretén belül voltak csak azóta néha csúnya kicsinyeskedésből keletkezett, néha még csúnyább, kívülről való befolyással csinált zavarok, akadtak rendbontók, akik azután a sárgák közé züllöttek, azután kipusztultak, — de ezek az epizódok már ebben a csak nagy eseményekre utaló füzetkében teljesen jelentéktelenek.

1900-tól—

(A tervszerű, intenzív, országgraszoló munka kora. Az ipari munkások szervezkedése. A földmunkások. A nemzetiségiek; Élesd. Országos szövetségek. Szakszervezeti kongresszusok. A munkáltatók szervezkedése; a kutyaszövetségek. A kormányok és a munkásmozgalom. Nagy sztrájkok. A kivándorlás. A földmunkásszövetség. A bányamunkások.)

Megtisztult a mozgalom a rágalmazóktól, a konkolyhíntóktól és meg kellett újra kezdeni a munkát. A pártbeli ellenzéki mozgalom a sok akadémikuskodásával, kifogásával, vádjával annyi eredményt mégis elérhetett, hogy a mozgalom nagyon sok emberét a dolgozás új láza kapta el: hiszen borzasztó kevés az eddig elért eredmény, hiszen rettenetes sok az, amit el kell végezni! És ekkor kezdődött meg az az egész országra szóló intenzív, mélyreható munka, amely ezt a most már olyan hatalmas szociáldemokrata pártot megeremtetette. Ha ennek a tizegynehány esztendőnek a kritikáját is akarnók — és mérnök — adni, meg kellene állapítanunk, hogy az első harmada még mindig a kísérletezgetéseké, a tapogatódzgatásoké volt. Ha enyhült is a reakció politikája a feltörekvő munkásság mozgalmával szemben, ha már nem is akarták tüzzel-vassal pusztítani a munkásmozgalmat, — a földmunkások még mindig nagyon sokáig kivételes állapotok alatt voltak. De az első három-négy évben a rettenetes üldözés ellenére sem mondott le a szociáldemokrácia arról, hogy a földmunkásokat tömörítse, számukra a megélhetésnek jobb föltételeit szerezze meg. Meg is volt ez a törekvés végig. Az 1900-as esztendők elsőiben még erős a földmunkások között az agitáció, nagyon fölélnkül a nemzetiségiek, először a horvátok és szerbek, majd a tótok és különösen a románok között való szervező munka is, a nemzetiségiek mozgalma nagyon meg is erősödik. A politikába is beleszólnak a nemzetiségiek, sok küzdelmen ment át az ő mozgalmuk is. Élesden (1904 április) a csendőrök gyilkoltak, amikor a függetlenségiek gyűlésén román elvtársaink is megjelentek, hogy tüntessenek az általános választójog mellett; harmincegy embert gyilkoltak meg a csendőrök és a gyűlés résztvevői közül huszonkettőt 11 és fél'évi

fegyházra és 12 évi börtönre ítelt, az osztály-bírótság (Silberstein Dezsőt magát négyesztendei fegyházra), több vádlottnál elegendőnek tartván azt az indokolást, hogy „bebizonyosodott, hogy a vádlott szociáldemokrata“ ... A vérengzés hírére a nagyváradi munkásság általános sztrájkba lépett. Erősen hullámzó volt a nemzetiségi mozgalom, amelynek elterjedt lapjai voltak; a tizenegyedik pártgyűlésen (1904 április) 665 küldött jelent meg, közöttük föltűnően sok nemzetiségi.

Kemény munka volt ez a vidéken, a földmunkások, a nemzetiségiek között való agitáció már csak azért is, mert ezzel egy időben a városokban eddig soha nem tapasztalt igyekezet is megnyilvánult az ipari munkások szervezésére nézve. Lassan, szinte észrevétlenül és szinte anélkül, hogy ez a tendencia határozott vagy pláne hangoztatott lett volna: a mozgalom árja egyre és mindig jobban az ipari városok munkássága felé hömpölygött. A mezőgazdaság munkájával foglalkozók többen vannak ugyan, mint az ipari munkások, de a földmunkások célszerű szervezésére, számukra erős szervezet megteremtésére a siker reményében csak akkor kerülhet sor, amikor az ipari munkásság körében már vannak eredmények. A gyárkérmények egyre szaporodtak és egyébként is minden tekintetben egyre jobban teljesedtek azok a föltételek, amelyek erős munkásmozgalom megteremtéséhez szükségesek. 1869-től kezdve Írjuk, már amennyire a hely megengedi, kissé részletesen ezt a föltötte vázlatos történetet s a kilencszázas esztendők-nél tartunk most. Harmincegynéhány esztendő múlt el attól kezdve eddig és e harminc esztendő alatt óriási változás történt sok minden téren. A kilencvenes esztendők mozgalmas napjai, a szociáldemokraták küzdelmének sok-sok eseménye, melyeket az egyre fejlődő újságírás elvisz az egyébként meg nem közelíthető tömegekhez, mindig jobban irányítják a figyelmet a munkásmozgalomra. És 1869-ben 4.19%-a volt az ország népességének az ipari munkásság, 1900-ban már 13.5 százaléka! A nagyobb, a törvényhatósági városok lakossága 1869-ben 987.000 volt, 1900-ban meg 1,749.000! Olyan vállalat, amely húsz munkásnál többet foglalkoztatott, 2474 volt már

1900-ban, 1880-ban meg például csak 1197. Budapest lakossága 1891 óta 223.000-rel szaporodott és 1901-ben (Újpest és Rákospalota népessége nélkül) elérte a 730.000-et!

Érthető, hogy az ipari városok munkásságának a megszervezését tartották a legelső tennivalónak. Ezt is úgy, hogy már nem helyi, hanem országos szervezetekbe tömörítsék a szakmának a munkásait. Az álmok megmaradtak még és lelkesítettek, de a munka mindenkiféle gyakorlati volt. Ekkor kezdett igazán éltető eleme lenni a magyarországi szociáldemokráciának is a közvetlen eredményekkel nem járó, a nem mindjárt mutatós, az apró munka, a műhelyekben, gyárakban óriási fáradtsággal való toborzó munka, az, amely a szociáldemokráciát a külföldön annyira fölvirágoztatta. Ehhez, ahhoz, hogy a szakmai gyűlések, a műhelyi értekezletek egymást ériék, még a politikai viszonyoknak a megváltozása sem kellett volna, — csak annak a fölismerése, ha nem is hangoztatása, hogy az ország népének a meghódítása csak az ipari munkásságon keresztül történhetik. De ezek a politikai viszonyok, ha lassan is, változtak! 1900-ról még azt jelentik a magyar szocialisták, hogy a jog, törvény és igazság kormánya az üldözés új módját találta föl, mert addig újságcikkek, tiltott gyűjtés, tiltott gyülekezés miatt erőszakoskodtak, ekkor meg a gyűlési beszédek vették elő és az 1900.-i pártgyűlésig nyolc elvtársat fogtak pörbe tizenkét beszédért — és bizonyos is, hogy a hatóságok akadékoskodása csak formát változtatott, hogy a 900-as években (talán egy esztendővel leszámítva) a különböző kormányok alatt egyre, ha nem is ugyanabban a mértékben, tartott a reakció tobzódása; de lassan-lassan abbamaradt a — így jelölhetjük meg — közvetlenül való brutális üldözés; koronkint erősen változtatott formát a munkásmozgalommal szemben való föllépés. A gonosztevők albuma számára már nem fotografáltak le szociáldemokratákat, megszűntek vagy nagyon kevesbedtek a toloncolások is. A következő évben már azt is jelenthették, hogy a sajtópörök száma is csökkenőben van. De a mozgalom elé még mindig meredtek akadályok, nem volt teljes lehetőség gyűlések

tartására, hiszen 1903-tól kezdve a Népszava évenként át hasáboakat közöl „Ázsiából“ a közigazgatási hatóságok botránys eljárásairól.

A főntebb említett megismerés hatása alatt a budapesti szakmai vezetőférfiak a szakmozgalom országosítására akartak törekedni. Hosszan tartott és kitartó is volt az a küzdelem, amit a szakmák folytattak alapszabályaiknak országosítására nézve. 1900-ban a Népszava-naptár összesen 125 szakegyeletet sorol föl, amelyek közül 43 Budapesten, 82 pedig 24 vidéki városban volt. Mondhatjuk, hogy az országosításnak nagyon is megvolt már az alapja, bár a szakszervezeti vezetőkemberek nagyon megfontoltan fognak a munkához. 1899-ben még, az első szakszervezeti kongresszus jegyzőkönyvének előszavában így látják a helyzetet: „Mozgalmunk céljául tekintjük a fejlettebb ipari államok szervezkedését utolérni, de keserűen bosszúná meg rajtunk magát, ha számításainkban figyelmen kívül hagyánk Magyarország gazdasági hátramaradottságát. A nagyobb vállalatokban és üzemekben összpontosult ipari proletárság nyújtja a legbiztosabb alapot erőteljes szakszervezeti mozgalom fejlesztésére, de ez az előfeltétel nálunk még nincs meg oly mértékben, hogy a munkásság helyzetének javítására oly eredményesen működhetnének, mint a nyugati államokban élő testvéreink“! De az ilyen szervezésnek, az országosításnak megvolt már az alapja. Budapesten kívül nagyon sok volt már az ipari város, amelyekben szociáldemokrata munkásmozgalom volt már. Nagy volt a vágyakozás a vidéki városok munkásaiban is a szakmozgalmak országosítására nézve és nem is kellett különösebben meggyőzni senkit sem arról, hogy az összetett erővel erősebb lehet a mozgalom, a szervezet nagyobb védelmet, nagyobb önbizalmat, több segítséget adhat stb. Könnyíthette az országosítás munkáját az is (amire utaltunk már), hogy az üldözések, a kiutasítások a budapesti szociáldemokrata mozgalomban és szakszervezeti életben már gyakorlott férfiak tömegét kergetik ki a vidékre. Az 1901 karácsonyán tartott második szakszervezeti kongresszus után különösebben nagyobb erővel indul meg ez a szakszervezeti munka. Ezen a kon-

gresszuson már meglátszott az új fölbuzdulás munkája is: munkásvédelmet, szociálpolitikát követeltek már erről a kongresszusról a kormányhoz küldött memorandumban. E kongresszus után ismét kísérletet tettek a budapesti egyesületek az országosításra és ettől kezdve, ba egy-két esztendei várakozás után is, az országos szakegyletek és szövetségek jóváhagyottan kapják vissza az alapszabályikat. A szabók, a cipészek, az építőmunkások, a vas- és fémmunkások stb. országos szervezetei, szövetségei alakulnak meg egymásután. Ezer adat volna arra nézve, bogy milyen sok várakozásba, milyen hosszas kapacitálásba, milyen nagy türelembe került ez; a íamunkás-szövetség alapszabályai például négy esztendeig heverték a belügyminisztériumban! És mert ilyen nagy volt az ára az országosodás lehetőségének, érthetjük meg, hogy a szakmák nagyon is iparkodtak élni azzal az alkalommal, amely lehetővé teszi ezt a szakmánként, esetleg a rokonszakmákkal együtt való, országra szóló szervezést. Kisebb-nagyobb sikerei egyre vannak a mozgalomnak. Sztrájkok vannak (egypárra alább mutatunk majd rá) és például a kereskedelmi alkalmazottak mozgalma megteremti a vasárnapi munkaszünetet. Az országosításra való szervező munka, amint a mozgalomban hivatalosan is megállapítják, „meglepő sikerrel“ járt. És amikor a harmadik szakszervezeti kongresszust megtartják (1904 december), azon már tizennégy országos szövetség 408 csoportjának a küldöttei vannak jelen, akik már 50.000 szervezett munkást képviseltek. E harmadik szakszervezeti kongresszus után föllállították a szakszervezeti állandó titkárságot. Hogy az országos szövetségek alapításával milyen rohamosan emelkedett Magyarországon a szakszervezeti mozgalom, annak az igazolására elég egy-két szám: 1902-ben még csak 10.000 szervezett munkásról számolhattak be, 1908-ban, a negyedik szakszervezeti kongresszuson már 130.000 volt a szervezett munkások száma Magyarországon! A szakszervezeti mozgalom fejlődésének nagyon segített a gazdasági konjunktúra s az a politikai konjunktúra is, amelyet a magyar politikai élet és a szocialista politikai mozgalom is idézett elő, amely-

ről majd alább próbálunk képet adni. Amikor a politikai mozgalom a legerősebbé válik az általános választójog követelésével, 1905-ben 18.000 taggal, 1906-ban, egy esztendőben 58.000 taggal szaporodtak a szakszervezetek — és a nagy fejlődést mutató egy-két ilyen adat még alább következik.

Érthető, hogy ez az erős szakszervezeti mozgalom nagyon korán fölkelte a munkáltatóknak az érdeklődését. A munkások gyors szervezkedésével szemben egyre-másra alakulnak munkáltatószervezetek, amelyek, nemcsak legtöbbször, hanem, lehet mondani, mindig hatósági segítséggel, heves harcot kezdenek a munkások szervezeteivel szemben. Fejtegessük-e, hogy milyen óriási előnyben voltak és vannak ezen a téren a munkáltatószervezetek a munkásszervezetekkel szemben? Ebben az időben, de a követező esztendőben még sokkal inkább, a pártunk lapjai a fölháborító esetek ezerjeit közölték arról, hogy a munkáltatók szervezkedését milyen szembetűnő melegséggel karolja föl a kormány és milyen vadsággal kész a munkásszervezetek munkájának akadályozására, azoknak az üldözésére. A munkáltatók egyesülésének közgyűlésein főállamhivatalnokok vannak jelen, a munkásokéra rendőrfogalmazók és detektívek akarnak betolakodni. Azok kedvezményes vasúti jegyet adhatnak a küldötteiknek, ezek örülhetnek, hogy tanácskozhatnak. Azok egykettőre megkapják a jóváhagyás záradékával el látottan az alapszabályaikat, ezek, a munkások negyvenesztendős erős és szakadatlan küzdelem után seni vívhatták ki az egyesülésnek azt a jogát, hogy a tagok anyagi érdekeinek a védelmezésében bérmozgalmakat kezdeményezhessenek, folytathassanak le, sztrájkpénztárt létesíthessenek. Amazok hatósági segítség mellett támadhatnak, emezeket a hatóság tartja vissza a védekezéstől. És így tovább. Ezeknek a munkáltatóknak a hirtelen és erőszakosan való föllépése okozta, hogy a szakmozgalomnak intenzíven, országosan való föllépésével, már a 900-as esztendő elején, erősen fordul a munkásmozgalommal szembe a hatóságok figyelme. Nem kellett sokat kérniük és figyelmeztetniük a munkáltatóknak: a kormány nagyon hamar sietett a segítségükre. A leg-

nagyobb lármával az építőiparosoknak a szövetsége dolgozott, amelyet a munkások kutyaszövetségnek neveztek és neveznek és amelyről ilyen nevet kaptak a legtöbbször uszító, mindig a kormányhoz szaladó munkáltatóegyesületek is. Hiábavaló lett volna ugyanis a váltóval, a bojkottal és a terrorizmus egyéb eszközeivel való harcmódozuk azokkal a munkáltatótársaikkal szemben, akik a főuszítókat nem akarták mindenben követni, eredményt magukban, a maguk szervezkedésének az erejével nem érthettek volna el. Lehetett náluk a pénz, találhattak még a munkások szervezetei számára meg nem nyert dolgozó két kart, — az ő szervezkedésük új volt, a munkások meg, a munkások vezetői már eddig nagyon sokat tapasztaltak és egyre tanultak a szakszervezeti taktikából. A kormány és általában a hatóságok segítségét kérték tehát minduntalan és nem is sok biztatás után a Tisza-kormány mindjárt a segítségükre sietett azzal, hogy sztrájkrendeletet bocsátott ki. Nem tartozik a föladatunkhoz ennek és a többi ilyen rendeletnek a jellemzése (egészen el kell hagynunk az újabbkori úgynevezett szociálpolitikai kormányalkotásoknak még csak a felsorolását is), csak arra szorítkozunk, hogy ezek a rendeletek teljesen a munkások ellen irányultak, mert noha a sztrájkrendelet például a sztrájk szabadságát hirdeti, a sztrájkolást teljesen lehetetlenné akarta tenni. Később, egy-két szó lesz még róla, az üldözésnek nem is válogatott, legbrutálisabb eszközeivel mentek neki a gazdasági munkásmozgalom intézményeinek, a szakszervezeteknek. De egyelőre sem sztrájkrendelettel, sem munkáltatói föllépéssel, fekete-listákkal és hasonlókcal sem lehetett a hirtelen óriási erővel föllépő szakmozgalmat, gazdasági szervezkedést megállítani.

Szaporodtak az országos szövetségek, az úgynevezett legális szervezkedést mindenütt nyomon követte a magyar specialitás: a szabadszervezeti alapon, az ellentállási pénztárral való tömörülés: — kellett lenniök hatalmas szakmai mozgalmaknak. Egymásután vannak sztrájkok és a munkáltatóknak sokszor a legcsunyább terror segítségével létrehozott egyesülései miatt nagyon hamar meg

kellett ismerkedniük a munkásoknak a kizárásokkal is. Még 1900-ban lefolyt Budapesten a Ganz-gyáriak és a közútiak sztrájkja (a szervezett munkások pártja, bár a közúti alkalmazottak távol állottak a mozgalomtól, a támogatásukra sietett), 1901-ben 4000-en sztrájkolnak Resicán, Budapesten meg bérmozgalmat folytattak és győztek a női szabók és más szakma munkásai is. A következő esztendőben, a szakmai mozgalom erősödésével, új meg új munkástömegek megnyerésével, az eddig szervezettek számára elért eredmények és a politikai mozgalom diadalai után még jobban szaporodnak a bérmozgalmak. A vas- és fémmunkások, az építőmunkások, fuvarosok, ácsok, famunkások nagy mozgalmi, sztrájkjai és kizárásai folynak le egymásután és keletkeznek, néha már harc nélkül is, a munkásszervezetek és a munkáltatóképviselők között kötött kollektív szerződések is, ezek között különösen a nyomdászokéi érdemelnek figyelmet. 1905 nyarán folyt le a budapesti vas- és fémmunkások hatalmas, öt hétig tartó általános sztrájkja. Minden ilyen mozgalomra, természetesen, ebben az általános jellemzésben nem térhetünk ki, ebből a vázlatos felsorolásból is sok hatalmas mozgalomnak csak a megemlézése is kimarad, de képet adhat a nagy munkáról az az egypár szám, amellyel a szakszervezeti tanács titkársága jellemezte a szakmai szervezésre való ezt a nagy nekibuzdulást és egyszersmind ennek az eredményeit is. 1902-ben az ipari munkásoknak még csak 2.39 százaléka volt szervezett, 1904-ben már 12.72 százaléka, 1905-ben 15.07 százalék. Négy esztendő alatt a szaporodás 600 százalékot tett ki! És a koalíciós, már annyira fenyegető és támadó korszak első évében is még 71.173-ról 153.332-re emelkedett a szervezett munkások száma, ami 115 százalékos szaporodásnak felel meg. De a jellemző számok most következnek. 1905-től 1908 végéig 1737 sztrájk és 310 kizárás volt; a mozgalmakban résztvett 182.982 munkás; sztrájkok folytán 1905-től 1909-ig 201.828 munkás nyert munkabéremelést és 122.453 munkás munkaideje naponként átlag ötnegyed órával rövidebb lett.

Ezzel a hatalmas szakmai és egyszersmind párt-

beli mozgalommal szemben a reakció megpróbálta ismét az úgynevezett józan munkások fölvonultatását. A szakmai mozgalomban egy-két. esztendei imádkozásos és fogadkozási készülődés után a. kérésziény-szociálisokat akarják fölléptetni, a tulajdonképpeni pártbeli mozgalomban meg a vadsovének úgynevezett hazafias érzésére appelláltak. Az ilyen reakciós mozgalmak előkészítőit hatalmasabb kudarc még nem érte, mint ezekben az esztendőben Magyarországon. A keresztény-szociális mozgalom, ha ugyan szabad egyáltalán Magyarországon ilyen mozgalomról beszélni, két-három esztendei vergődés és folytonos készülődés után teljesen csődöt mondott, mert hiszen teljesen eredménytelennek kellett lennie. A hazafias mozgolódást meg Budapestnek és a vidéknek a politikai jogokért egyre erősebben és egyre öntudatosabban föllépő szociáldemokrata munkássága egy-két rohammal elsöpörte.

Aki majd több oldalon vizsgálhatja ezeknek az esztendőknél szakmai mozgalmát, annak mérlegelnie kell ezeket az eredményeket abból a szempontból is, hogy ugyanezekben az esztendőben, amikor az osztályharcos munkásmozgalom hullámai ilyen magosra csapkodtak, egyre nagyobb lett Magyarországon a kivándorlás is. A kilencszáz évtized első éveiben kilencvenezer hagyják itt az országot, 1905-ben már százhetvenezer ember, 1906-ban már majdnem száznyolcvanezer ember, 1902-től 1906-ig, öt esztendő alatt 657.646 ember hagyta itt az országot, öt év alatt vagy százezerrel több, mint a megelőző harmincegy esztendő alatt!

Eddig soha nem tapasztalt arányokkal dolgozik a vidéki szakmai mozgalom is. Ez az országos szövetségek megalakulásával és terjedésével velejárt. Nagy sztrájkok vannak a vidéken. A vasúti munkások szövetsége is megalakul, ennek brutális módon való megfosztásáig nagy vidéki csoportjai voltak és szabadszei'vezeti alapon vannak még most is. A vidéki szakmai mozgalom fejlődését mutatja az, hogy 1907 elején 25 országos szövetség működött 1625 szakcsoporttal.

Érinthetjük itt, hogy a szervezett munkások mozgalmainak a nagy sikerei megmozgatták — bérmoz-

galmakra! — az ország egyik-másik más osztályhelyzetben levő rétegét is, olyan embereket, akik csak egy-két esztendővel ezelőtt is a lapok ostoba frázisainak a majszolása után nem szüntek meg rágalmazni a megélhetés jobb föltételeiért küzdő munkásokat. A mozgalmak közül megemlíthetjük azt a nagy vasutas sztrájkot, amelynek a vezetői vasúti főbb tisztviselők voltak, amely jó egynehány napra megakasztotta az ország vérkeringését és amelyet Tisza István erőszaka tört le; a vasúti tisztviselőknél a mozgalmak ezután nagyon elsőkélyesedett, de annál erősebb lett a vasútnál alkalmazott munkások tömörülése.

Óriási tömegeket mozgatott meg a földmunkások szervezkedése, amely a kilencszázas esztendők közepén érte meg a reneszánszát. A nagy üldöztetés után a kilencszázas esztendők elsőiben nem volt külön lapjuk, a Népszava csütörtöki számát küldték nekik; de 1903-ban például Biharban, Bácsbodroiban, Aradban ismét hatalmas sztrájkjaik voltak. 1905 után, amikor a politikai viszonyok változtával a kormány az ő számukra is megengedte az országos szövetség megalakítását, nagy igyekezettel és szinte nem is várt eredménnyel építették ki nagyon hamar a szervezetüket. A földmunkások szövetsége 1906 január elején alakult meg és egynehány hónap leforgása alatt háromszáz szakcsoportja, 20.000-nél több tagja lett; 1907 végéig 597 csoportot tudtak alakítani és 1907 júniusáig a beiratkozott tagok száma 72.000-re emelkedett, a jogos tagoké meg 32.000-re. De azután beállott a stagnáció, majd a hanyatlás. A kivándorlás statisztikájának egy pár számát jegyeztük föl fentebb. Az ország nyomorult politikai és gazdasági viszonyai elől, bizonyos, nagyon sok ipari munkás menekült a külföldre, de nem kell bővebben fejtegetni azt, hogy a kivándoroltak legnagyobb száma a földmunkások sorából került ki. De a hanyatlást nem ez okozta, az meg pláne nem, hogy a mozgalom emberei, élükön Csizmadia Sándorral, Tócsák Kálmánnal, Nyisztor Györggyel, nem végezték volna

a későbbi hónapokban ugyanúgy azt a munkát, mint az 1906-os év hónapjaiban. 1907 végén a jogos tagok száma már a tízezer felé járt és ettől kezdve is egyre kisebb lesz. Ekkor már a koalíció volt uralmon és ezzel, azt hisszük, mindent megmagyaráztunk. Az ipari munkások szervezkedését sem nézte jó szemmel a nemzeti uralom kormánya, a földmunkásokat meg egyszerűen, statáriálisan, a legrövidebb idő alatt, a legeredményesebben akarta tönkre tenni. A rabszolgatörvényt alkalmazták a gyakorlatban és az egész közigazgatás, mintha csak erre külön szervezték volna, összefogott különösen a szervezkedő földmunkások elnyomására. És most új fejezetet kellene nyitnunk azoknak az üldözéseknek a jellemzésére, amelyek ekkor következtek. Az Omge száznál több beadványt intézett a kormányhoz a földmunkásszövetség megrendszabályozására nézve is. És amikor a rettenetes üldözés már folyt és már éreztethette a hatását, akkor jelentették az Omge urai, hogy a kormány „a szakszervezetekben tapasztalt féktelen izgatásokat az izgató szervek föloszlatása által csökkentette“. A szolgabírák vették át az uralmat, a rabszolgatörvény alapján bezárták a munkásokat és a belügyi kormányintencióinak megfelelően egyszerűen megakadályozták a szövetség csoportjainak a működését. Andrassy belügyminiszter (aki ekkor kapta a fekete gróf elnevezést) 122.000/1907. számú rendeletével az alispánt tette úrrá a szakcsoportok fölött. Csak a földmunkásszövetség csoportjai közül kétszáznál többet föloszlattak vagy fölfüggesztettek. De átvitték ezt az üldözést az ipari munkások szervezkedésére is. A budapesti kőművesszakosztályt denunciálta a kutyaszövetség, mire a belügyminiszter föloszlatta. Följegyezték, hogy Andrassy nyolc héten belül hat virágzó egyesületet függesztett föl, amelyeknek a taglétszáma megközelítette a harmincezet. Fölfüggesztették (1908 december) a vas- és fémmunkások és az asztalosok szervezeteit. Ezután Budapesten és néhány vidéki városban óriási tömegsztrájkban tüntetett az egyesülés kevés jogának az elrablása ellen a szervezett munkásság. Megelőzően már a kereskedelemügyi miniszter oszlatta föl az immár

13.000 taggal bíró szövetségét a vasúti munkásoknak. Ez az erőszakoskodás is teremtett magyar specialitást: az egyesülettől, az egyesületi szervezkedéstől elütrtt munkások a szaklap körül tömörültek.

A szakmai mozgalom országosodásával megmozdultak a bányarabszolgák is, akik már a kilencvenes esztendőkbén nem egy alkalommal jelentkeztek, de csak jelentkezhettek, csak panaszkodó szavaikat küldhették el a már szervezkedő ipari munkásokhoz és földmunkásokhoz, szervezkedni nem szervezkedhettek, eredményt semmit, el nem érhettek. 1903-ban országos értekezletet tartottak és erről, mert mindenütt és majdnem minden szakma emberei alakították az országos egyesületet, ők is az országos szövetség alapszabályait nyújtották be. Az ipari szakmák munkásai, később a földmunkások is még csak boldogulhattak, de a bányászok egyesülése elé már tiltó kezét emelt a magyar osztályállam; bár sokszor megkísérelték, nem juthattak alapszabályokhoz; 1900-ban van már a számukra két munkásképző, de az országos egyesület alapítására való minden igyekezetük kárbavész; az alapszabályaikat a kormány a bányatulajdonosokkal vizsgálhatja fölül és azoknak a véleménye szerint nem intézi el a munkások kívánásának és az egyesülési szabadság elvének is megfelelően. De azért a bányamunkások tömörülése sok bányavidéken egyre tartott. 1902-ben az esztergomi megyei bányamunkás-területen (Tokod, Annavölgy, Sárísáp) pártszervezetekben tömörülnek a bányamunkások és 1903-ban 1200-an sikerrel sztrájkolnak is. 1904-ben hatezer vasgyári és bányamunkás sztrájkolt Aninán és ezt a mozgalmat, magyarországi szokás szerint csúnya karhatalmi erőszakkal törték meg. Más esztendőkbén és más vidékeken is voltak nagy sztrájkok és nagy mozgalmak, amelyek a már jól szervezkedett ipari munkások figyelmét mindjobbán fordították a bányavidékek rabszolgái felé. Itt is el kellett következnie az akármilyen módon való szervezkedésnek és éppen a legutolsó hetekben új szaklap megindításával kezdték meg a bányamunkások

az országos szervezkedést, nem törődve azzal, mit szól ehhez a belügyminiszter, mit a pénzügyminiszter, mit szólnak hozzá a bányarésztvényesek. Végig csendőrök vigyáztak és vigyáznak arra, hogy a bányászok összejöveteleket, megbeszéléseket ne tarthassanak, hogy idegen ember a bányák területeire ne tehesse a lábát és amikor az ipari munkásság viszonylag legalább kis szabadságot élvezett is, a bányák rabjainak még akkor is tilos volt mindenféle mozgás. Csak nagyon kevés szabadságot, inkább szóban és papíron, az a rövid idő hozott a számukra is, amikor a magyar kormánynak a magyar ellenzéki politika egyre erősebb támadásaival szemben a nagytömegekre kellett támaszkodnia és amikor a kormány az általános választójog hirdetésével is a munkások számára a Magyarországon megszokottnál több szabadságot engedett.

Éppen a bányamunkások mozgalmával van szoros összefüggésben a politikai mozgalmunknak még hatalmasabban való terjedése, szinte hirtelen támadt történeti szerepe. A pécsi bányamunkások sztrájkban voltak, a munkáltatóik makacs és konok elszántsággal álltak velük szemben, mert bíztak a szolgabíróban, a csendőrben, a fegyveres^ erőben. Üldözték a munkásokat, nemcsak a lakásukat vették el, hanem ki is toloncolták őket. És ekkor a pártvezetőség megbízottja a kiküldött bizalmiférfiak élén megjelent az akkori belügyminiszternél, Kristóffyánál, hogy a brutális elnyomásra fölívja a figyelmét...

(A politikai mozgalom országosodása és erősödése. Új pártprogram, új szervezeti szabályzat. Az ellenzék, ellen, a hazafiaskodó küzdelem ellen, a választójogért! Képviseleválasztások. A koalíció a választójog ellen. Életlialál-harc. A Fejérváry-kormány. Kristóffy. Az általános választójog: kormányprogram. A vörös péntek. Még három tömegsztrájk. A „nemzeti munka“ választójoga. Készülődés a tömegsztrájkra.)

És most rá kell térnünk a pártunk legutóbbi tiz esztendei küzdelmeinek a vázolására. A politikai tevékenység a legutóbbi évtizedben még mindig és egyre nagyobb erővel mozgott az általános választó-

jog körül. Erősebben támadt föl mingyárt akkor, amikor a munkásszervezeteket. kérlelhetetlenül üldöző Bánffy utóda, Széli Kálmán kijelentette, hogy nincs a programjában a választójog megreformálása, az általános választójog megteremtése, mert ő (és ebben a hetvenes és nyolcvanas esztendőök magyar úgynevezett államférfiait. követte) a választójognak demokratikus kiterjesztését a sötétbe való ugrásnak tartja. Az általános képviselőválasztásokat megint óriási agitációra használták föl az elvtársak — negyvenhat kerületben, az ehhez tartozó vagy hétszáz községben volt jelöltjük! Ha az üldözés formát cserélt is, ha az államhatalom embereinek már nem is volt főcéljuk a mozgalom vezetőinek tönkretételével a mozgalom tönkretétele, a gyiilészesés szerfölött nehéz volt. A képviselőválasztások (1901) idején, most egy teljes hónapon át szabadon gyűlésezhettek, több mint hatszáz helységben tartottak gyűlést, köztük vagy háromszázban olyanban, ahol még soha nem lehetett gyűlésen politikai jogokról beszélni! (Kaptak a jelöltjeink vagy 800 szavazatot.) Hogy milyen komolyan indult ez a politikai mozgalom, hogy a munkásoknak milyen lelkesedése és áldozatkészsége kísérte, azt mutatja (mert egy-két számmal muszáj jellemeznünk) a választási küzdelem alapjára való gyűjtés eredményes volta. Az 1902-iki kongresszusra szóló jelentés hangsúlyozza, hogy öt év előtt, amikor még nem volt gyűjtési tilalom, aránytalanul jobb munkaviszonyok mellett, a pártvezetőség lelkes fölhívásai ellenére is, csak 800 koronát gyűjtött a munkásság a választási alapnak; most meg, a nagy gazdasági válság idejében, ámbátor mindig kegyetlenül végrehajtott gyűjtési tilalom fenyegetett, 4400 koronánál nagyobb összeg gyűlt egybe csak a választási alap számára. A gyűjtésre szóló tilalom ellenére Groszmann Miksa aláírt fölhívásban szólította föl az elvtársakat a gyűjtésre. A képviselőválasztásokat eredményesen használták és használhatták ki, mert megelőzően már az osztályparlament korrumpáltságának az igazolására az összeférhetlenségi bejelentések özőnét intézték a képviselőházhoz és az összeférhetlenségi ügyeket — vagy jó kétszázat! — állandóan napirenden tartották. Már megkezdődött, de még

nem volt teljesen kifejlődött a szakmai szervezkedés, egyelőre a párt politikai mozgalmi dominálnak. 1902 őszén a civillista fölemelése, a kivándorlás és a póttartalékosok behívása ügyében tartanak hatalmas és szerfölött agitációs erejű gyűlést. Ipari válság pusztított ekkor is, hatalmas munkanélküli-gyűléseket és fölvonulásokat tartanak, három és fél hónap alatt huszonnégy munkanélküli-gyűlést; Budapesten vagy harmincezer munkás, a vidéken is sok-sok ezer volt a munkátlan. És annál nagyobb jelentőséget láthatunk a párt pénztári kimutatásában, amely a krízis pusztításának ebben az esztendejében, akkor, amikor kormány-erőszakoskodás miatt intenzív szakmai mozgalom nem jelentkezhet, 1902-ben 43.000 korona bevételről, 1904-ben meg 135.000 korona bevételről ad számot.

Segített a szervezkedés munkájában, ennek egységesítésében az, hogy az 1903-as pártgyűlés az 1890-i „elvi nyilatkozat” és az 1900-as „pártszervezet” helyett új pártprogramot és új pártszervezeti szabályzatot adott; amint a következő pártgyűlésen megállapítják, a pártszervezeti szabályzat nagy hatással különösen a vidéki mozgalom megalapozására és fejlődésére volt, mert megjelölte azokat a kereteket, amelyekben a vidéki nagyobb városok munkássága dolgozhatott. Ázsiai volt a közigazgatás, a vidéki pártszervezetek mégis egyre nagyobb eredményességgel működnek és egyre inkább lehetővé teszik azt, amire 1905-ben és 1906-ban annyira szükség volt, hogy a pártnak a választójogért folytatott küzdelme, hónapokon át: guerilla-harca folyjék a vidéken is, ahol, mert Budapest már nem volt talaj a számukra, a nemzet vezérei harsogtak — az általános választójog ellen. 1903 karácsonyán Temesváron és Brassóban kerületi, Aradon, Nagyváradon, Szegeden, Szabadkán és Szombathelyen meg megyei értekezleteket tartottak. A pártban való oktatás ekkor már a Huszadik Század embereinek a segítségével folyt. Az ekkor készült pártszervezeti szabályzat nem sokáig volt életben. A mozgalom gyors fejlődésének parancsai szerint 1906-ban és 1908-ban módosították ezt.

De a 903-as alkotások közül bizonyosan az ekkor

készült pártprogram a legnagyobb jelentőségű. Főbb ismertettük az 1880-ban készült pártprogramot (amelynek a tárgyalását bizonyos részeiben a rendőrség nem engedte meg) és jeleztük, hogy az után csak 1890-ben készült el a pártprogram. Ez a hainfeldi program alapján készült 1890-es program (a harmadik) nem adott részleteket, csak „elvi nyilatkozat“-ot, rövidet, bár nagyon kifejezőt. Csak nagy általánosságban mozog, hangsúlyozza a mozgalom nemzetköziségét, követeli a választójogot, a munkásvédő törvényhozást, díjtalan és felekezettől mentes népoktatást, az állandó hadsereg helyébe a népfőfegyverezést. A 90-es esztendőök nagy haladásának nem volt megfelelő ez a program, a pártgyűléselc, a földmívelő- és szakszervezeti kongresszusok állandóan kénytelenek voltak, ha nem is e programot módosítani, a munkásság követeléseit határozatokban megörögzíteni. Az 1902-i pártgyűlés Bokányi Dezsőnek a program fejlődését magyarázó beszéde után hatos bizottságot küldött ki (Bokányi Dezső, Csizmadia Sándor, Garami Ernő, dr. Goldner Adolf, Groszmann Miksa, Weltner Jakab), azzal, hogy ez a következő esztendei kongresszusra készítse el a párt programját. Ugyancsak az 1902-i kongresszus ehhez a bizottsághoz utasította az ország gazdasági politikájához való állásfoglalás dolgát is, de a bizottság ebben az ügyben nem tudott egységes határozatra jutni; ez az ügy is az 1903-as pártgyűlésen dőlt el, miután megelőzően a Népszavában már hosszú ideig, hosszú cikkekben folyt a vita; ezen a kongresszuson mondták ki, hogy a pártunk követeli „az Ausztriától való teljes gazdasági különválást, a fejletlen magyar iparnak nevelővámokkal való fejlesztését, hosszú lejáratú kereskedelmi szerződések kötését a legtöbb kedvezményben való részesítés alapján“ ésatöbbi. Magát a pártprogram tervezetét is jóval a pártgyűlés előtt közölték (1903 február 12) és ugyancsak közölték a pártszervezeti szabályzatot is. Külön cikkben hívják föl az elvtársakat a program fontosságára és arra, hogy minél több helység és minél több szervezet küldjön megbízottat a kongresszusra éppen azért, mert ezen alkotják meg a párt programját, szervezeti szabályzatát és ezen döntenek az ország

gazdasági politikája kérdésében. A programtervezetet, amelynek a megteremtése munkájában Kautsky is segített, egyhangúan elfogadta a pártgyűlés, amelynek a tagjai ezután, mintegy jelezvén a pillanat történeti fontosságát, az előadónak, Bokányinak a fölhívására fölláltak és elénekelték a magyar munkások forradalmi dalát, a Marseillaise-t. Ebben az időben voltak Németországban azok a nagy viták a revizionizmus kérdésében; a mi pártgyűlésünk ebben a programjában egyhangúan a régi marxisták állásfoglalása mellett döntött. (E pártprogram részletes ismertetésére, természetesen, nem térhetünk ki; közlik ezt a legutóbb megjelent kongresszusi jegyzőkönyvek valamennyien.)

Az 1903-as esztendő a függetlenségi párttal és általában a közjogi ellenzékkel való leszámolás ideje volt. A szociáldemokraták csak az általános választójogért akarták a küzdelmet, a katonai javaslatok keresztülröszkolásának a megakadályozásával is és az ellenzék küzdelme elvtársaink előtt lanyhának, csak látszólagosnak tűnt föl. Az ellenzék először nyíltan föl is akarta venni a harcot a munkássággal szemben, de amikor ez is meg a szociáldemokrata párt is egyszerre hirdet népgyűlést, — a Szabadságtéri gyűlésről az ellenzék megfutamodott. Különösen a néppárt segítségével, mert óriási volt ekkor az antiklerikális propaganda is, a képviselőházban megint megkezdődött a hazátlan bitangok emlegetése, a szervezett munkások gyalázása, a munkásvezetők ócsárlása. Ettől kezdve azután évekig tart az ellenzék fenekedése Khuen-Héderváry, Tisza idejében, a nemzeti ellenállás, Fejérváry idejében különösen, a koalíció uralma alatt még különösebben. Khuen-Héderváry próbálkozásai idején is nagy a szerepük elvtársainknak az országos politikában; a Khuen-Szapáry-féle vesztegetés (1903 július—augusztus) ügyében teljes erővel léptek föl a korrump kormányrendszer ellen, a vezetők közül Bokányi, Groszmaun, Goldner a parlamenti bizottság előtt is tanúskodtak.

De a választójog ügye foglalkoztatja 1903-tól kezdve nemcsak a munkásságot, hanem az egész országot, már a képviselőházat is. Két nagy ellenség ellen folyik egyszerre a mi küzdelmünk: a kormány és az ellenzék ellen. Az ellenzék nem tanult: látta, hogy az egész ország ellene van, hogy az egész ország az általános választójogot akarja, mégis a nemzeti vívmányokért való harcot erőszakolta. Le kellett számolnia a szervezett munkásságnak ezzel az ellenzéki politikával. És meg kellett végre változnia a szociáldemokraták taktikájának is az általános választójog megszerzéséért indított küzdelemben. Azelőtt, míg a lapjaik politizálhattak, az újságokban, egyúttal gyűléseken és a képviselőházhoz intézett kérvényekben és memorandumokban kérték, majd követelték a választójognak a munkások számára is a kiterjesztését; még 1904-ben is küldenek egy petíciót a választójog reformálásáért. De már ebben az időben és ettől kezdve még inkább egyre erősebben és lehet mondani, egyre közvetlenebbül döngeti a munkásmozgalom az osztrálya-parlament kapuját. Tisza István miniszterelnök végre is hajlandónak mutatkozott a reformra, bár volt alkalma jelezni, hogy a szociáldemokraták számára nem akart választójogot adni. A reform ügyében tartott ankétén pártunk képviselőjében Bokányi is fölszólt, de a reform ekkor, mint később is egynéhányszor, elhalasztódott.

A következő esztendő eseményei sokkal inkább emlékezetben vannak, semhogy itt kiterhetnénk a részletekre; csak a főbb eseményeit rögzíthetjük meg a legutóbbi esztendő nagy küzdelmeinek. Az ellenzék egy részének a közjogi kérdésekben való és egy darabig kemény harca egyrészt, másrészt az általános választójognak az egész országban harsányan való követelése teljesen megzavarja a magyar politikát. A nemzeti vívmányokat hirdető, de leszerelésre kapható ellenzék (1904 március) minden vívmány nélkül, görögütüzes jelenetben leszerelt ugyan, de a parlamenti békét ez a leszerelés nem teremtette meg. A zavart fokozta Tisza István ugrai levele. Tisza már ekkor kísérletezett a házszabályok sutbadobásával és képviselőházi őrséggel. De az ellenzék kiverte

a képviselőházból a mostani úgynevezett palotaörök elődeit, akiket akkor csak darabontoknak hívtak. Tisza fölslattatta a parlamentet és új választást rendelt el. A pártunkra nézve az igazi nagyszerű küzdelem kora ekkor következett el és következhetett el a szervezett munkásoknak óriási számban való megnövekedésével. Az ellenzék és a kormány között, egyelőre mindakettővel szemben álltunk, majd a választási küzdelemben azokat támogattuk, akik lekötötték magukat az általános választójog mellett (és akik később, nagyon hamar és nagyon csúnyán megfélekeztek erről a lekötöttségről). A szociáldemokraták tízezrei mindenütt a választójog dolgában való ígéretet akarták kiszorítani, ellenzéki és kormánypárti jelöltől egyaránt. A pártnak magának is voltak jelöltjei (132 kerületben) és a választási hadjárat (1909 január) újból hatalmas eszköz lett a szociáldemokrata propaganda számára, már talán nem is szervezésre, mint inkább csak az általános választójogért való küzdelem szélesítésére. Ha nem is a szavazataikkal, nagy tömegeikkel és agitációra való készségükkel az általános választójog jelszavát hangoztató ellenzéki jelölteket segítették az elvtársaink. És az ellenzék győzött... És jönnie kellett Fejérvárynak...

Jönnie kellett. Az egyesült ellenzék többségben volt, a választások alatt a képviselők többsége (413 közül 214) ígérte meg a választójogot és az egész ország azt várta, hogy ez a nagy többség a legelső feladatának tudja majd az általános választójogról szóló javaslat benyújtását, törvénnyé emelését. Nem ez történt. Újra előszedték a közjogi, nemzeti vívmányokért való, egy időre félre tett jelszavakat. A munkásság politikailag sokkal iskolázottabb volt már, semhogy tűrte volna ezt a szószegést, ezt a kisemmizést. Olyan óriási mozgalom, olyan gyönyörű események következtek ez után, hogy az 1906-os pártgyűlésre készült jelentés méltán kezdődhetett azzal, hogy a pártvezetőség büszkeséggel köszönti a magyarországi munkásságot, mert a munkásság, ellenégeinek bámulatára, fényesen kiállotta a politikai érettség tűzpróbáját. — A függetlenségi többség hamarosan nyíltan állást foglalt a választójog ellen.

A párt még kísérletezett: támogatja a koalíciót, ha becsületesen akarja a választójogot, de figyelmeztetett az elkövetkezendő élethalál-harcra, ha a koalíció választójogellenes lesz. Az lett — és ezzel megszabta a pártunk taktikáját. Elkövetkezett az élethalál-harc.

A szakmai mozgalmak legutóbbi eseményeinek a vázolásánál kitértünk arra, hogy a sztrájkban álló és agyonüldözött pécsi bányászok ügyét a pártvezetőség a bizalmiférfiakkal a belügyminiszter elé vitte. Hosszú válság, a koalícióval is való hosszú kísérletezés után a király (1905 június) Fejérváryt nevezi ki miniszterelnöknek. Az ellenzék ellene fordul, országszerte, különösen a megyei gyűléseken, harcot hirdet. Kristóffy volt a belügyminiszter és nagy tervei voltak az ellenzék letörésén keresztül, vagy: az ellenzék letörése céljából a demokratikus választójog megteremtésére nézve. A bányászok ügyében nála járó küldöttségnek, amelynek Bokányi Dezső volt a vezetője, megígérte, hogy a bányamunkások panaszai dolgában megindítja a vizsgálatot és utalt arra, hogy a parlamentben az egyre tartó közjogi harcok lehetetlenné teszik, hogy a munkások érdekében is szükséges törvényeket hozzanak. Azután bejelentette, hogy az ilyen „szociális és gazdasági politika nem félrendszabályok, hanem csakis az általános, titkos választójogon fölépült parlamenti reform útján érvényesülhet, mert csak ily mélyreható, gyökeres reform nyithatja meg a parlament kapuit azok részére, akik törvényhozói működésüket nem az áldatlan közjogi harcokban fogják kei'ezni“. Magyarországon miniszter ilyet még nem mondott. Azt várta mindenki, hogy az általános választójog szükségességét azelőtt egyre hirdető ellenzék megragadja az alkalmat és siet az általános választójogról szóló törvényjavaslat minél előbb való letárgyalásával. Nem ez történt. A pártvezetőség a koalíció ügynevezett vezérlőbizottságát még egyszer-kétszer rá akarta bírni arra, hogy a nemzeti vívmányok követelésének a fölfüggesztésével szavazza meg a fölülről fölkínált választójogi reformot. Nem tette. Harcot akart a kormánnyal, fölvette a keztyűt a munkássággal szemben is.

Hát megkezdődött a harc és nem a munkásság

volt az, amely ebben a harcban elbukott. Nagy gyűlések és tüntető fölvonulások után a rendkívüli pártgyűlés (1905 szeptember 10.) hangoztatta a munkásság elkeseredett küzdelmének az elkövetkeztét és 1905 szeptember 15-én, a vörös pénteken, ezen az első politikai tömegsztrájkos napon a munkások tíz- és tízezrei vonultak a parlament elé, állták körül a parlamentet, hogy figyelmeztessék azt a munkásság erejére, követelésének komolyságára. Vészi József képviselő vezette az elvtársaink küldöttségét és Garami Ernő volt ennek a szónoka. Egnéhány összecsapás volt csak Budapesten a koalíció néhány hive, különösen a kivezényelt egyetemi hallgatók és a szervezett munkások óriási tömegei között, hogy meg lehetett állapítani: a koalíció ígéretszegő vezetőinek nem lehet nyugtuk a fővárosban. De nemcsak a fővárosban, a vidéken is mindenütt az általános választójog követelése kísérte a képviselőházi többség vezetőit. A koalíció emberei és újságjai tehetetlen dühükben ismét a munkásmozgalom megrágalmazásával kísérleteztek. És akkor (1905 december elején) a hírlapszedők néhány napi sztrájkjukkal, azzal, hogy a munkájukkal nem segítették elő a rágalmak özönölketését, megbénították ezt az egyetlen harci fegyvert is.

A koalíció számára — csak az elveket, ez elvek hirdetését nézve — elveszett a küzdelem. Kristóffy közlése (december 19.) a választójogra vonatkozó törvényjavaslatot, szétkergetik (1906 február 19.) a képviselőházat, — a nemzeti vívmányokból nem lesz semmi, a koalíció leszerel (1906 április), paktum alapján átveszi a kormányzást. Csak átmenetinek volt szabad lennie az uralmuknak: az állami szükségletek kielégítése és a választójog megteremtése után távozniok kellett volna. A trónbeszéd (1906 május 22) hangoztatta ezt így, amikor azt mondta: „Az alkotmányos élet korszerű fejlesztésének szempontjából legfontosabb föladatát képezendi kormányunknak, hogy a politikai jogokat a társadalom minden rétegére kiterjesztve, a nemzet egészét vigye be a politikai élet sáncaiba. Evégből készítendő elő az általános szavazati jog gyakorlására vonatkozó javaslatok, úgy a demokratikus állam korszerű kivá-

nalmainak, valamint a magyar nemzeti eszme jelle-
gének megóvása mellett. Ezek azok a föladatok, ame-
lyekre kormányunk vállalkozott; vállalkozott oly
értelemben, hogy azok elsősorban és föltétlenül meg-
oldandó kérdések, amelyek megoldása más kérdé-
sek fölvetése által sem meg nem hiúsítható, sem el
nem odázható.“

Az elsősorban és föltétlenül megoldandó, sem
meg nem hiúsítható, sem el nem odázható kérdések
megoldásából, az általános választójogból nem lett
semmi. Már 1907 október 10-én újból hatalmas
tömegsztrájknak és fölvonulásnak kellett figyelmez-
tetnie a hatalom urait arra, hogy többséghez és hata-
lomhoz az általános választójog hirdetésével jutot-
tak, hogy csinálják meg a választójogi reformot.
Garbai Sándor elvtárs adta át a munkások küldött-
sége élén a memorandumunkat Justh Gyulának, a
képviselőház elnökének. Hosszas huza-vona után,
a szociáldemokraták rettenetes üldöztetései után, sok
agitációs gyűlés és tüntető fölvonulás, a rendőrség
nek sok vérengzése után, miután Ausztriában (1907
május) már az általános választójog alapján választ-
ottak, Andrassy belügyminiszter végre a plurális
jogfosztás reformját terjesztette be, miután a Nép-
szava azt már előzetesen leleplezte, adatokkal együtt
bemutatta, boncolgatta és ellene a legélesebb küz-
delemre hívta föl az ország népét (1908 szeptember
26—27.); ekkor merült föl némelyekben a szavazás
bojkottjának az eszméje, de a rendkívüli pártgyűlés
(1908 december 6.) dr. Kunfi Zsigmond nagyszabású
előadása után lelkesedéssel fogadta el azt a határo-
zatot, hogy „kötelessége a proletárságnak a javaslat
törvényerőre emelkedésének meggátlására a kép-
viselőházi tárgyalásnak egy alkalmas pillanatában
vagy bel-, vagy külpolitikai szempontból egyébként
alkalmas és kedvező pillanatban megvalósítani a
politikai tömegsztrájkot“. Megelőzően a schafi-
hausenai (1908 augusztus 2.) értekezleten és a bécsi
birodalmi értekezleten (szeptember 27.) a külföld
figyelmét is ráirányították a nagy magyarországi
választójogi csalásra a pártunk kiküldöttei: Buchin-
ger, Garami, Kunfi, Garbai, Kittel stb.

A plurális választójogból sem lett semmi, a koalí-

ció megbukott, az úgynevezett nemzeti munka kormányai következtek utána, ezek is, éppen úgy, mint a megelőzőek, azzal a királyi ígérettel, hogy mindenképp a választójog törvényét kell megalkotni a demokrácia elveinek megfelelően. Ezt az uralmat, mert a folyton tartó politikai harcokban az elkeseredettség egyre fokozódott, már két tömegsztrájk kísérte. Amilyen impozáns, nyugodtságával amennyire föl-emelő volt az első (1912 március 4), annyira forradalmi erejű volt a második (május 23). Már nem engedték a parlament elé a százezernyi embernél nagyobb tömegű munkásságot, már rendőrséget és katonaságot is vezényeltek ki ellene és május huszonharmadika félelmetesen és nagyszerűen forradalmi napjának halottjai is voltak. A magyarországi munkásság meghatározó szolidaritással néhány hónap alatt 100.000 koronánál többet gyűjtött a forradalom sebesültjeinek és bebörtönzöttjeinek és a vérpiros virágokkal való temetés után emlékkövel akarja a sírhelyüket megjelölni.

A legutóbbi két-három esztendő nagyon sok tanulsággal szolgált az ellenzéki politika számára. A nemzeti vívmányokért és az önálló bankért való küzdelem, amely eredményt semmit sem hozott, megbontotta a koalíciót és az ellenzék legszélsőbb szárnya, Justh Gyula föllépésével az új véderőreform ellen fordult az általános választójogért. A tizennyolcadik pártgyűlés (1911 április 16—18) Garami elvtársnak mindenre kiterjedő referátuma alapján (hét szavazat ellenében) a szociáldemokrata munkásság segítségét ajánlotta föl ehhez a parlamenti küzdelemhez. Ez fordította meg azután a magyar politikát, mert ettől fogva a választójog ügye igazán a politikai élet központjába került. Justh Gyulának és a harcos pártjának a véderőreform ellen az általános választójogért való föllépését követte, egyrészt a munkásság impozáns, kitartó, egyre erősebb tüntetéseinek a hatása alatt, másrészt a képviselőházban történt erőszakosságok és alkotmány sértések miatt, az egész ellenzéknek a választójog kiszélesítése, az úgynevezett választójogi minimum érdekében való egyöntetű harca. És azoknak az elvtársainknak a számára, akiket a koalíció kormánya üldözött, ugyancsak meglelt

az az elégtétel, ami megvolt a Bánffy-féle üldözés szocialistái számára: a szocialistákkal ugyanazon a gyűléseken hirdetik a volt koalíció sok az általános választójog megalkotásának a szükségességét és jelölik meg a nagy magyar zűrzavarból való kimenekül - hetes Htjaként az általános választójog útját.

Kliuen-Héderváry utóda, Lukács terjesztette be a választójog reformjáról szóló törvényjavaslatot, miután a Népszava előbb (1912 december 21) ezt is leleplezte, megismertette és miután fölhívta az ellene való legélesebb küzdelemre az ország népét. A törvényjavaslatban annyi a reakció, annyi a jogfosztás, annyi a kigúnyolása a munkásság évtizedes küzdelmeinek, hogy a szervezett munkásság rendkívüli pártgyűlésen (1913 január 26) az egész országra szóló, nem egy napra megbatározott, legélesebb tömegsztrájkot határozta el ellene. De megrakták az egész országot és különösen a fővárost katonákkal, csendőrökkel, gépfegyverekkel, ágyúkkal, — a munkásságvezetőiben volt annyi férfiaság, hogy nem engedték, hogy az ágyú és a gépfegyver legyen az ur az országban. A tömegsztrájk elhalasztódott, de a küzdelem nem állt meg ... És már ott vagyunk a ma és a holnap föladatainál...

(A párt megerősödése. A Népszava-napilap. A kerületi pártszervezetek. A szövetkezeti mozgalom. A progresszív tudomány harcosai a munkásság mellett.)

Ennek a nagyerejű, intenzív, céltudatos, immár majdnem egy évtizede folyton tartó választójogi küzdelemnek nem is a vázlatos történetét adhattuk, hanem csak futtában — halványan, szárazon — egy-néhány dátumát. Gondoljon az olvasó arra, hogy az, aki majd bizonyos történelmi távlatból szólhat ezekről az évekről, csak e küzdelem vázolására, hogy csak az esztendőik nagyszerű eseményeire és eredményeire, hatásaira rámutathasson, több helyet kér majd, mint amekkorát egészben nyújthat ez a füzet, amelynek majdnem félszázadnyi idő eseményeivel kell foglalkoznia.

És a fentiekben csak a választójogos küzdelem-

ről szólhattunk. És nem szabad a munkánkat anélkül végeznünk, hogy, hacsak egynéhány mondattal és egynéhány számmal, a pártnak és a mozgalomnak óriási fejlődése jellemzését meg ne kísérelnők. írunk kellene, mert szerfölött tanító erejű lehetne az írásunk a pártszervezkedés és a szakmai szervezkedés kiépítésének e legutóbbi évtizedbeli munkájáról, a párttitkárság munkájáról, amelyet (1899-től 1907-ig) Weltner Jakab és Horovitz Jenő, majd (1907-től) Buchinger Manó és Tarczai Lajos, Yántus Károly, Farkas István irányítottak, a vidék mozgalmáról, a vidéki párttitkárságok munkájáról, a Szakszervezeti Tanács titkársága munkájáról, amelyet kezdetről, e titkárság megalakítása (1904) óta Jászai Samu vezet, később Payer Károllyal, mindig a szakszervezeti mozgalom régi embereivel, Teszarsz Károllyal, Rády Sándorral, Lerner Dezsóval, Rothenstein Mórral és a többi szakszervezeti vezetővel, írunk kellene a szakszervezetek munkájáról, a szakszervezeti mozgalom nagy eredményeiről, — le kell mondanunk arról, hogy mindegyre kitérjünk. Csak a nagy fejlődést állapíthatjuk meg, azt, hogy ez az esztendőkön keresztül való harc, a céltudatosan való munkálkodás hónapról-hónapra jobban erősítette a pártot. Nemesak egyre nagyobb tömegek sodródtak a mozgalomba, de egyre nagyobb lett az állandó harcosok száma. A munkásságnak a gazdasági válság és az üldözés egyaránt poklos esztendeiben való kitartása, érdeklődésének fokozódása, harcoló készségének és áldozatkészségének az erősödése anyagilag is évről-évre nagy fejlődést hoz. 1893-ban 12.890 körül járt a párt egy esztendei bevétele; 1898 februárjától 1899 márciusáig, 13 hónap alatt még csak 55.500 korona volt az összes bevétel, 1905—6-ban már 390.000 korona körül van a bevétel, 1908—9-ben már 540.000 körül, 1912—3-ban 900.000 korona körül. Amint a legutóbbi pártjelentés kimutatja, 1913-ban, 1903-mal szemben az évi bevétel 757.400 koronával, az évi kiadás 771.800 koronával emelkedett!

A munkásságnak az ország politikájában való egyre nagyobb szerepe okozta, hogy sietni kellett azoknak a módozatoknak a keresésével, amelyeknek a segítségével a párt lapja ennek a nagy szerepnek és

a mozgalom fejlődésének is megfelelően jelentkeztek. Napilap nélkül, hetenkint háromszor megjelenő újsággal nem lehetett volna ezt gigászi küzdelmet megvívni. Egyre erősebb lesz a munkásság vágyódása szociáldemokrata napilapért. Végre, hosszas tanácskozások után az 1904-es pártgyűlés a pártvezetőség nevében Garaminak, a lap szerkesztőjének előterjesztésére föltételesen elhatározta a Népszavának napilappá való alakítását. Óriási munkát végeztek ekkor országszerte az elvtársak, hogy megszerezzék az előfizetőknek azt a tömegét, amely eltarthat napilapot. A komoly fáradozás sikerrel járt. A Népszava napilappá változtatását összekötötték a nyomdaalapítással. A párt hatalmas akciói mindjárt megnövesztették a csak nyolc oldalásra tervezett lapot. Az elvtársak óriási munkája lehetővé tette a lap fejlődését, mindig új ezrek és ezrek toborzódtak a lap olvasóinak a táborába. Egy-egy hónap különösen nagy akciói, de a lap érdekében való szervezett agitációk is, a Népszava napok ezreit hozzák az új olvasóknak. Andrássy uralma alatt például, amikor a szervezetek zaklatása ellen viharoztak a munkások, két hét alatt 2460 új előfizetője lett a Népszavának. Amikor Kossuth Ferenc megtiltotta a szociáldemokraták lapjának a pályaudvarokon való árusítását, elvtársaink 1000 új előfizetőt szereztek. 1909-ben már szervezetebbek lettek a Népszava napok és márciusban, áprilisban 1000—1000, májusban közel 3000, augusztusban 1400, még decemberben is 800 előfizetőt szereztek a párt lapjáért fáradhatatlanul agitáló elvtársaink. Könnyítette ezt a munkát a heti előfizetés rendszerének a meghonosítása. És nem szünetelt a munka akkor sem, amikor a viszonyok, a lapnak egyre nagyobb terjedelme is arra szorítottak, hogy föl kellett emelni a lap árát; az áremelés esztendejében vagy 400 előfizetővel több volt, mint az áremelés előtt. 1910-ben 3660 új előfizetőt hoztak a Népszava napok. És nem szabad elfelejteni, hogy nagy gazdasági válságok, nagy szakmáknak nagy bérharcai voltak, nagy üldözések fenyegettek ezekben az esztendőben. A Népszaváért való agitációnak a munkája nem áll meg, mert fölismerik az elvtársak a lapnak a nagy fon-

tosságát és ismerik annyira a magyar viszonyokat, hogy tudják: az agitációval nem csak az új harcosok, új előfizetők szerzése a cél, hanem a pótlása azoknak, akiket a kivándorlás, a nagy nyomorúság kikényszerít az előfizetés összegével is áldozok sorából. Majdnem két esztendőnkint új rotációssal kellett fölszerelni a nyomdát, amely a párt intézményeivel együtt (1909 október) a saját házába költözött és ma már a hajnali órákban két automobil szállítja a lapokat a környékre. A párt németnyelvű lapja, a Volksstimme is hetenkint háromszor jelenik meg immár (az utóbbi években Baron Ede szerkesztésében) és az agitáció munkájában már 1906 óta segít a párt tudományos folyóirata, a Szocializmus, amelyet kezdetben Garami Ernő, 1907 óta dr. Kunfi Zsigmond szerkeszt.

Óriási fejlődés tapasztalható minden téren. Budapesten megalakultak a kerületi pártszervezetek és derekasan végzik már évek óta a szociáldemokrata szervezés fárasztó munkáját. A kerületi pártszervezetek munkája akkor volt a legélénkebb, amikor a lakás- és élelmiszeruzsora ellen vették föl a küzdelmet. A mozgalmunknak ez ellen való erősebb föllépése okozta, hogy például Budapest törvényhatósága, ha nagyon nehezen is, iparkodott valamit tenni az élelmiszer- és lakásdrágaság csökkentésére. Nagy szerepe volt az élelmiszeruzsora ellen való küzdelemben pártunk szövetkezeti mozgalmának, az ezt képviselő Általános Fogyasztási Szövetkezetnek, amely már saját üzemekkel, szövetkezeti mézsárszékkal és hentesüzemmel dolgozik; egyre szaporodnak a szövetkezet fiókjai, a szövetkezet maga egyre fejlődik, 22.000-nél több tagja van már és az 1912. évi forgalma több, mint 3 millió korona.

Ha csak egy-két szóval is, meg kell emlékeznünk arról a munkáról is, amit a szociáldemokrata mozgalom segítségével, különösen az általános választójogért való harcban, a progresszív tudomány magyar harcosai végeztek. Különösen 1903-tól kezdve egyre szaporodó csapat és egyre erélyesebb föllépéssel állt

a munkásság törekvései mellé, a pártban való oktatásban is, a progresszió eszméinek a polgárság tömegei között való népszerűsítésében is.

Egy-két zárószó.

(Négy évtized küzdelmeiről. A szociáldemokrata munka nehézségei. Kritika?... Az eredmények. Új nagy küzdelmek előtt.)

És amikor most a munkánk végéhez jutottunk, merjük és akarjuk a kritikáját adni a magyar munkásmozgalom fejlődésének és merjük és próbáljuk meg azoknak az eredményeknek a fősorakoztatását, amiket a magyar proletariátusnak majdnem félszázados küzdelme elért? Kritikát adni? Az a meggyőződésünk, hogy nem csak azért, mert ebben a füzetben csak a halvány vázlatát adhattuk a mozgalom fejlődésének, mert nem hatolhattunk a dolgok mélyére, mert az adatok tömegével nem dolgozhattunk, nem szabad erre a föladatra vállalkoznunk és nem csak azért nem, mert ngyszólván a kortársaink azok, akik ezt a történetet csinálták, — hanem azért is nem, mert mihelyt az első mondatához kezdenénk, a kritika minden élének a magyarországi állapotok, a magyar uralkodó osztály, a magyar hatóságok, a magyar politika ellen kellene fordulnia. Majdnem félszázados a magyarországi munkásmozgalom, majdnem negyedszázados maga az a harc, amelyben a szocialista munkásság egyre nagyobb erővel és állandóan vesz részt, határozott programmal, határozott taktikával, — és az egyesülésnek meg a gyülekezésnek a jogát még mindig miniszteri rendeletek szabályozzák csak! Tíz-tizenöt esztendeje tényező az osztálytudatos proletárság ennek az országnak a politikai életében és még mindig a rendőrség az, amely a munkásmozgalomnak és a szociáldemokrata pártnak a működését és a fejlődését figyelemmel kíséri! A jövő történetírójának, akármennyire az objektív vizsgálódás parancsoló szavaihoz tartja is magát, az elítélő szavak ezreivel kell élnie, ha Magyarország történetének e legutóbbi öt évtizedével foglalkozik.

Az első esztendőiben nehezítette és szinte teljesen eredménytelenné tette a küzdelmet az, hogy az ország még nem heverhette ki a majdnem kétévtizedes abszolutizmus pusztításait. Szinte legyőzhetetlen akadályokat állított azután a szociáldemokrata mozgalom elé az ország szánalmasan lassú iparosodása. Nehézzé tette a szociáldemokrata szervező- és fölvilágosító munkát az ország kulturátlansága, népének iskoláztatlansága. Amikor meg, nagynehezen, nagyobb ipartelepek keletkezésével meg lett volna az alapja a munkásmozgalom erősebben való megindulásának, amikor az elődeink éjt-napot eggyé tevő, fáradságos munkája a szervezésre és az indifferens munkások megszerzésére kész harcosok százait összehozhatja, akkor új akadályként mered a küzdők elé a nagy néptömegek harcoló készsége ellen indított az az ostrom, amit a magyar ellenzéki politika vezérei kezdenek meg. Magyarország visszás politikai helyzete okán nem volt nehéz a hazafiaskodás apostolainak az Ausztria ellen hadakozók táborába gyűjteni a politikailag, de meg egyébként is teljesen iskoláztatlan ezreket. A nyolcvanas esztendőikben végig, még a kilencvenes esztendőik elsőiben is az Ausztria ellen való harcra sorakozik a magyar proletárság és nem az itthon való kizsákmányolói és elnyomói ellen. És amikor a gyűlések meg az értekezletek százain sikerül a szociáldemokrata propaganda embereinek a tömeg nagyobb részét elfordítani a közjogi ellenzéki küzdelemtől, amikor az ország iparosodása, népe proletarizálódása az eredményességre való kedvező jeleket mutat, akkor az államhatalom a több kenyérért és csak kevés politikai jogért küzdő munkásság ellen fölvonultatja a rendőrt, a csendőrt, a katonát, a kardot, a szuronyt, a puskát, a bíróságot. Ha elmerülünk a régiek lapjainak a tanulmányozásában, ha olvassuk a megsárgult papirosokról az üldöztetések krónikáit, azon is csodálkoznunk kell, hogy idáig is eljutottak és megtelik a szivünk szeretettel] azok iránt, akik a leggyötrőbb fáradalmaktól sem riadtak vissza és akik mégis megteremtették az alapot a mi küzdelmeink számára, arra, hogy az újabb esztendőik harcosai már ne csak a tanítómesterek igéiért, a messze jövő boldogságáért fáradoz-

zanak, hanem a munkájuknak kézzelfogható eredményeit is láthatják.

Mert rá kell mutatni arra is, hogy a magyar szociáldemokrácia az akadályok ezrei ellenére is óriási eredményeket hozott. Az évtizedes küzdelem megteremtette a szakegyesületi szervezkedést, amely nemcsak magában véve, hanem azért is óriási fontosságú, mert szociálpolitikát Magyarországon a szociáldemokratákon kívül senki sem csinált vagy ha csinált, a munkások ellenére, a munkások kárára csinált. Ebben a földrajzilag Európába került Ázsiában a munkások teremtették meg a munkásbetegségélyezést és a szakegyesületi mozgalommal maguk a munkások csinálták meg a munkássegélyezés többi intézményeit is, akkor, amikor egyúttal minden erővel hadakozniok kellett a reakciós hatalommal. Adtak munkanélküli segélyt, hogy a maga hibáján kívül munkátalanná lett embernek ne kelljen koldulnia, ne kelljen éhezésében elpusztulnia, adtak utassegélyt, adtak segélyt a költözködésre, közben a magánhelyiségeikkel, a fölolvásaikkal, a mulatságaikkal, a könyvtáraikkal elvonták a munkásokat korcsmáktól. A szabadszervezetek meg bérmozgalmakkal, közvettemül javítottak a munkások helyzetén. A törvényhozás vagy pláne a munkáltatók figyelmessége szüntette talán meg Magyarországon a garasos munkabéreket és a 10—12—14 órán át egyhuzamban való munkát? Hoztak talán törvényt arra, hogy az ifjúmunkások, a tanoncok nagy tömegben való, kíméletlen dolgoztatását megakadályozzák? Szabályrendelet vagy törvény szüntette talán meg a pinceműhelyeket és a munkás egészségére káros dolgozóhelyeket, ezek csökkentették talán a munka veszedelmességét? A munkások maguk teremtették meg ezeket és az érdemük mindig nagyobb lesz a szemünkben, minél jobban vizsgáljuk a hatalomnak velük szemben való kegyetlenül erős föllépését.

És a szociáldemokrata munkások kényszerítették oda a politikai élet központjába az általános választójogot úgy, hogy az onnan már el nem kerülhet. Amióta mozgalom van Magyarországon, mindenféle és mindenért való küzdelem célja egyelőre az ál-

talános választójog volt. Az első esztendők nagy bizonytalanságában tapogatódzó első agitátoroknak is az a legelső és mindennél nagyobb érdemük, hogy a munkásság érdeklődését erre a politikai küzdelemre igyekeztek fölhívni. Hosszú évekig még úgy sem sikerülhetett a munkájuk, hogy a választójognak a követeléséért ezreket tudjanak megmozgatni, de, ha kevesen voltak is, a választójog megszerzésének szükségességét egyre hirdették. A legutóbbi tizenöt év nagy küzdelmei már jártak annyi eredménnyel, hogy a jótalan munkásság politikai tényezővé lett, hogy a törvényhozásban való képviselői nélkül is döntő a befolyása az ország politikájában.

Az eredmények? Tíz- és tízezer szervezett munkás, a munkások hatalmas szervezetei, amelyeket sem a gazdasági válság egyre fenyegető viharai, sem a politikai reakció erőszakosságai nem tudnak megbénítani, viharos erővel megnyilatkozó politikai mozgalom, hatalmas napilap, saját ház, erős szövetkezet, az ázsiai politikával szemben szociálpolitikát teremtő gazdasági mozgalom, az osztályharcra nevelő szaklapok tömege, — ezeknek az eredményeknek a megszerzéséért nem volt hiábavaló ez a hosszú küzdelem!

És az a nagyszerű perspektíva, amely csak a legutolsó egy-két esztendő újságjainak a lapozgatása között nyílik! Még csak egy-két nagy rohamnak kell jönnie, hogy az általános választójogot belekényszerítse a szociáldemokrácia a törvénytárba. Új élet, új küzdelem következik akkor. És mert szilárd a hitünk a magyar proletárság erejében, úgy hisszük, hogy ebben a kis füzetben a magyar munkásság harcainak addig való történetét irtuk meg, amikor az igazi építőmunka következik, a munkásságért és a jövőért a törvényhozásban való teremtő munka, az, amelyet a külföldi elvtársaink mozgalmában olyan lelkesedéssel csodálunk. A magyar munkások is azokkal az eszközökkel harcolhatnak majd, amelyekkel a külföld szociáldemokratái már hosszú évek óta harcolnak a proletárság fölszabadításáért, a szociáldemokrácia nagy céljaiért. A legszebb fejezetek ezután következnek majd.

TARTALOM

Oldal- szám		Év
	A régiek és az újak.	
3—4.	(A szocialista küzdelem nehézsége.)	
5—7.	(A negyvenes évek forradalmi. A pesti kommunisták. Táncsics. A Munkások Ujsága. A nyomdászok árszabálya. Az abszolutizmus. Táncsics „szocialista” könyvei. A forradalmár Táncsics.)	1848. 1860.
	1867—1890.	
8—17.	(A kiegyezés után. Új élet Magyarországon. A munkásmozgalom kezdetei. A nyomdászok, a cipészek. Schulzeisták és lassalicánusok. Hrable, Viola. Gyűlés Pozsonyban és Budapesten. Az első program. A Typographia, az Arany Trombita. Szocialista képviselőjelölt. Munkáslapok. Sztrájkok. A munkáskérdés a képviselőházban. A külföldiek. A kommun. A hűtlenségi pör.)	1867. 1869. 1871. 1873.
17—25.	(A Munkás Heti-Krónika. A munkáspárt fölosztása. A betegsegélyzőpénztár. A választójogi törvény reformja. A gazdasági válság. Ibrlinger. Frankel Lóó, Külföldi. Szakadás a mozgalomban. Országos pártgyűlések. A kommunista-pör. A Népszava.)	1874. 1877. 1880.
25—29.	(Az egyesülés. A pártgyűlés. A magyarországi általános munkáspárt. A pártprogram. Az asztalosstrájk.)	1884.
29—31.	(A munkásmozgalom radikálisai. Az anarchisták. Rendőrségi üldözés. Kivételes állapotok törvény nélkül. Egy elveszett évtized. Píllantás a vidékre.)	1887.
	1890—1900.	
31—35.	(A hazafias munkásmozgalom. A közjogi ellenzék. Új emberek a mozgalomban. A mozgalom kifejlődésének lehetőségei. Budapest, az ipari város. A külföld, a külföldi munkásmozgalom. A párisi nemzetközi kongresszus. Szociálpolitika, Szociális olajesőppek.)	1890. 1890.
35—42.	(Május elseje, az első májusi tüntetés. Az elvi nyilatkozat. A szakgyesületi szervezkedés; helyi egyesületek. Szaklapok; szakmai kongresszusok; sztrájkok. A betegsegélyző pénztár. A pozsonyi értekezlet. A mozgalmi ellenzék. A Munkás. A zürichi nemzetközi kongresszus.)	1890. 1893.

Oldal- szám		Év
42—44.	A földmunkások megmozdulása. Orosháza, Békéscsaba, Battonya, Hódmezővásárhely. Kivételes állapotok az Alföldön.)	1893. 1894.
45—48.	(A szociáldemokrata párt hőskora. Az ipari munkásság a földmivelők mellett. A gyűlések és a sztrájkok évei. Szakmai kongresszusok. A kilencvenes évek agitátorai. Az első Népszav napilap. A pártajtó fejlődése. Két frakció. Az Új Népszava. Együttl!)	1894—1906. 1895. 1897.
49—58.	(A mi hőseink. Az új kivételes állapot, a Bánffy—Perczel-korszak. A fényképezések. A toloncolások, az eltételesek; a szocialisták szolidaritása. Az üldözés statisztikája. A pártmunka és a szak szervezeti tevékenység. A földmunkások. Véréngzések. Várkonyi. Aratósztrájkok. A rabszolga törvény.)	1897—1898.
58—62.	(A magyar politika; a magyar ellenzéki politika. A „jog, törvény és igazság” korszaka. Tisztaulás.)	1900.
	1900-tól.	
63—75.	(A tervszerű, intenzív, országgra szóló munka kora. Az ipari munkások szervezkedése. A földmunkások. A nemzetiségiek; Elead. Országos szövetségek, szak szervezeti kongresszusok. A munkáltatók szervezkedése; a kutyaszövetségek. A kormányok és a munkásmozgalom. Nagy sztrájkok. A kivándorlás. A földmunkásszövetség. A bányamunkások.)	1900—1908. 1904.
75—86.	(A politikai mozgalom országosodása és erősödése. Új pártprogram, új szervezeti szabályzat. Az ellenzék ellen, a hazafiaskodó küzdelem ellen, a választójogért! Képviselőválasztások. A koalíció a választójog ellen. Elethalál-haró. A Fejérváry-kormány. Kristóffy. Az általános választójog; kormányprogram. A vörös péntek. Még három tömegsztrájk. A nemzeti munka választójoga. Készülődés a tömegsztrájkra.)	1908. 1903—1906. 1905. 1913.
86—90.	(A párt megerősödése. A Népszava-napilap. A kerületi párt szervezetek. A szövetkezeti mozgalom. A progresszív tudomány harcosai a munkásság mellett.)	1905. 1903—1913.
	Egy-két zárószó.	
90—93.	(Négy évtized küzdelmeiről. A szociáldemokrata munka nehézségei. Kritikat... Az eredmények. Új nagy küzdelmek előtt.)	